

İSTANBUL KENT
ÜNİVERSİTESİ

İstanbul Kent
Üniversitesi
İnsan ve
Toplum
Bilimleri
Dergisi

Cilt: 3 Sayı:2 Yıl: 2022

e-ISSN 2717-9737

İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ

Cilt/Volume: 3
Sayı/Issue: 2

Sahibi / Owner:

İstanbul Kent Üniversitesi adına Prof. Dr. Necmettin ATSÜ

Prof. Dr. Necmettin ATSÜ on behalf of İstanbul Kent University

Editör/Editor:

Fatma Nezihe Gümüş, iisbf.editor@kent.edu.tr
İstanbul Kent Üniversitesi

Yayın Sekreteri /Journal Secretary

Merve Şengüler, merve.senguler@kent.edu.tr
İstanbul Kent Üniversitesi

İnternet Adresi/Website: <https://dergipark.org.tr/itbfkent>

Editör Kurulu / Editorial Board

Hasret omak, hasret.comak@kent.edu.tr,
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Uğur Tekin, ugur.tekin@kent.edu.tr
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Öcal Usta, ocal.usta@kent.edu.tr
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Hatice Deniz Yüksek Tekin, deniz.yukseker@kent.edu.tr
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Kültegin Ögel, kultegin.ogel@kent.edu.tr
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Fatoş Erkman, fatos.erkmen@kent.edu.tr
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Ahmet İlkey Ceyhan, ilkay.ceyhan@kent.edu.tr,
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Ozan Örmeci, ozan.ormeci@kent.edu.tr
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Reyhan Başaran, reyhan.basaran@kent.edu.tr
İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Danışma Kurulu / Advisory Board

Hugh Lauder, H.Lauder@bath.ac.uk, UNIVERSITY OF BATH

Ali Yıldırım, ali.yildirim@gu.se, UNIVERSITY OF GOTHENBURG

Özlem Ünlühisarcıklı, unluhisa@boun.edu.tr, BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ

Susan Robertson, slr69@cam.ac.uk, UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

Erol Yıldız, erol.yildiz@uibk.ac.at, INNSBRUCK UNIVERSITY

Susanne Spindler, susanne.spindler@hs-dusseldorf.de, HOSCHSCHULE DÜSSELDORF

Erika Schulze, erika.schulze@fh-bielefeld.de, FACHHOCHSCHULE BIELEFELD

Markus Ottersbach, markus.ottersbach@th-koeln.de, TECHNISCHE HOCHSCHULE KÖLN

Arzu Kihitir, kihitir@istanbul.edu.tr, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

Yayın Kurulu / Publishing Board

İbrahim Anıl, ibrahim.anil@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Bülent Demir, bulent.demir@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Figen Sabırcan, figen.sabircan@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Elif Çağlı, elif.cagli@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Duygu Aydın Aslaner, duygu.aydinaslaner@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Fatma Çam Kahraman, fatma.camkahraan@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Serkan Akgün, serkan.akgun@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Dilaram Billur Örnek, dilarambillur.ornek@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Zafer Çeler, zafer.celer@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Ruken Özgül Kılanç, ruken.ozgulkilanc@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Tanju Özdeniz, tanju.ozdeniz@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

Esra Bal Külahi, esra.balkulahi@kent.edu.tr, İSTANBUL KENT ÜNİVERSİTESİ

HAKEM KURULU / REVIEWER BOARD

- Prof. Dr. Arzu Kihitir, İstanbul Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Hugh Lauder, University of Bath, İNGİLTERE
Prof. Dr. Yaşar Onay, İstanbul Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Susan Robertson, University of Cambridge, İNGİLTERE
Prof. Dr. Erike Schulze, Fachhochschule Bielefeld, ALMANYA
Prof. Dr. Susanne Spindler, Hochschule Düsseldorf, ALMANYA
Prof. Dr. Nilgün Tatal Cheviron, Galatasaray Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Öcal Usta, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Özlem Ünlühisarcıklı, Boğaziçi Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Ali Yıldırım, University of Gothenburg, İSVEÇ
Prof. Dr. Erol Yıldız, Innsbruck Üniversitesi, AVUSTURYA
Doç. Dr. Lale Levin Basut, Yeditepe Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Melih Görgün, Yeditepe Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Şakir Dinçşahin, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Caner Sancaktar, Kocaeli Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Hande Sert, Boğaziçi Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Umut Uzer, İstanbul Teknik Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Keser Aschenberger, Danube University Krems, AVUSTURYA
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Caner, Boğaziçi Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Elif Çağlı Kaynak, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Nezihe Gümüş, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Bülent Demir, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Gül Arıkan Akdağ, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Furkan Kaya, Yeditepe Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Duygu Aydın Aslaner, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Esra Saniye Tuncer, Dicle Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Fahimeh Hosseinnehad Hendvari, İstanbul Aydın Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Melek İpek, İstanbul Aydın Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Jutta Nickel, Pädagogische Hochschule Freiburg, ALMANYA
Dr. Öğr. Üyesi Melike Durmaz, Yeditepe Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Deniz Tansi, Yeditepe Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Orhun Karsavuran, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Ahu Özmen Akalın, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Reyhan Başaran, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Gözde Kurt, Beykent Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Figen Sabırcan, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Karaman, Yeditepe Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Uğur Tekin, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi, Dilaram Billur Örnek, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Ayça Kırgız, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Prof. Dr. Öcal USTA İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Doç. Dr. Güliz Kolburan, Aydın Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Fatoş Bulut Ateş, Çukurova Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi, Esra Bal, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi, Tanju Özdeniz, İstanbul Kent Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Meltem Aslan Gördesli, Medipol Üniversitesi, TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Asude Malkoç, Medipol Üniversitesi, TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER

1. “Post-Truth” Kavramı Üzerine Türkçe Karşılık Denemesi- Zehra Nilgün Arkan.....1
2. İşletmelerde Dijitalleşmeye Yönelik Olarak Kurumsal Yönetim Çerçevesinin Oluşturulması: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Üzerine Bir Araştırma- Remzi Durmuş, Murat Kasımoğlu.....16
3. Bireysel Gelişim ve Kişilerarası Çekim İlişkisi Üzerine Bir Literatür Analizi- Azra Kardelen Nazlı.....37
4. Paternalist Liderliğin Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisi- Murat Sağbaş, Berat Kuz.....48
5. Çocukluk Çağı Travmalarının Benlik Saygısı Üzerine Etkisi- Nihan Oğuz, Dua Nur Soyduk, Berfin Doğan, Merve Bayram, Nisa Nur Yavuzcan, Merve Ilgın Güner, Ozan Berber, Sümeyye Balcı.....61
6. Zihnin Gözüyle Görmek, Zihnin Kulağıyla Duymak: Bir Terapötik Teknik Olarak İmgeleme ile Yeniden Senaryolaştırma- Dilaram Billur Örnek.....78

“POST-TRUTH” KAVRAMI ÜZERİNE TÜRKÇE KARŞILIK DENEMESİ

Zehra Nilgün ARKAN¹

Özet

Toplumsal ve siyasi alanda popüler bir kavram olan post-truth, hakikatin önemini yitirdiğini, bireylerin karar verirken ya da bir konu hakkında kanaat getirirken doğrunun, nesnel gerçeklikler yerine duygularla, inançlarla belirlenmesidir.

Post-truth döneme, postmodern çağın ön ayak olduğu söylenebilir. Modern dönemin anahtar kelimeleri olan akıl, bilim ve nesnellik postmodern dönemde karşı çıkmıştır. Ardından nesnelliğin, tek gerçeklik fikrinin reddedilmesine neden olmuştur. Bundan dolayı post-truth dönemi içinde bulunmak, bir nevi postmodern dönemin etkisidir. Türkçe karşılık araştırırken kavrama olan katkısından ötürü kronolojinin de dikkate alınması elzemdir.

Kavram, bir ön ek ve isimden oluşmaktadır. “Post” ön ekinin İngilizce karşılığını direkt çevirmek anlam karmaşıklığına neden olmaktadır. Öte yandan “truth” kelimesinin Türkçe karşılığı olarak “gerçeklik”, “doğruluk” ve “hakikat” gibi kelimeler kullanılmaktadır. Çalışma için çeşitli araştırma metinlerindeki Türkçe karşılıkları incelenmiştir. Ardından kavramın tanımına daha yakın olabilecek Türkçe çeviri üzerinde çalışılmıştır. Sonuç olarak, Türkçe karşılık tartışmaları çerçevesinde, post-truth kavramı için anlamını da içinde barındıran bir çeviri önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Post-Truth, Gerçeklik, Hakikat, Doğruluk, Nesnellik

AN ESSAY OF TURKISH TRANSLATION ON CONCEPT “POST-TRUTH”

Abstract

Post-truth, which is a popular concept in the social and political field, is the determination of the truth by feelings and beliefs instead of objective realities when individuals decide or make an opinion about a subject.

It can be said that the post-truth era was the pioneer of the postmodern era. Reason, science and objectivity, which are the keywords of the modern period, were opposed in the postmodern period. Then it leads to the rejection of objectivity, the idea of one reality. Therefore, being in the post-truth period is a kind of effect of the postmodern period. While researching Turkish equivalents, it is important to consider the chronology because of its contribution to the concept.

The concept consists of a prefix and a noun. Translating the English equivalent of the “post” prefix directly causes semantic complexity. On the other hand, words such as “reality”, “truth” and “truth” are used as the Turkish equivalent of the word “truth”. For the study, Turkish equivalents in various research texts were examined. Then, a Turkish translation, which could be closer to the definition of the concept, was studied. As a result, within the framework of Turkish equivalent discussions, a translation including its meaning for the concept of post-truth has been proposed.

Keywords: Post-Truth, Reality, Truth, Rightness, Objectivity

¹ Zehra Nilgün Arkan, zehranilgunarkan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8991-2193

GİRİŞ

Post-truth kavramı son günlerde çok sık kullanılmaktadır. Literatür taraması yaparken bu kavram hakkındaki makalelerde, araştırmacıların kavramın Türkçe karşılığının dışına çıktığı da gözlemlenir. Kavramın tanımını yaparak belli bir çerçeve çizilmeye çalışılmasına rağmen kavramın anlamından uzaklaşan açıklamalar da vardır.

2016 yılında çok sık dillendirilmesi ve her gün kamuoyu önüne çıkan politikacılar, gazeteciler, uzmanlar tarafından kullanılması bu kavramın 2016 yılında ortaya çıktığını düşündürmemelidir. Aksine 2016 yılından önceki zamanlarda da bu kavramın sınırları içerisinde çoktandır yaşanmaya başladığı söylenebilir. Şimdilerde ise, post-truth gündelik yaşamın bir parçası olmuştur. Hatta önüne geçilemeyen teknolojik gelişmelerin etkisi ve insanların da toplumsal, siyasal, kültürel, ahlaki vb. konulara verdikleri tepkilerin her geçen gün biraz daha farklılaşması, yaşanan dönemin artık resmi olarak post-truth dönem olduğu söylenebilir.

Alpay’a (2017:12) göre, içinde yaşanan post-truth döneme, modern ve postmodern dönemlerden geçerek gelindiği savunulmaktadır. Postmodern dönem, modern dönem sonrasını vurgularken aynı zamanda modern dönemin bütün özelliklerini reddederek kendi anlayışını hayata geçirmiştir. Postmodernizmin temel anlayışları arasında tek gerçeklik fikrine karşı çıkma vardır. Tek gerçeklik fikrine karşı çıkma tavrının yaygınlaşması sonucu, bireyler kendi gerçekliklerini inşa etmeye yönelmiştir. Sosyal medya ve internet kullanımının artmasıyla birlikte her birey bilgi üreten konumuna geçmiştir. Bunun sonucunda uzmanların ve kurumların otoritesi sarsılmıştır. Doğru bilgiye ulaşma zorlaşmış ve duygularını ağır bastığı post-truth dönemde gerçeklik, bilim, akıl önemsizleştirilmiştir.

Araştırma boyunca üzerinde düşünülen ve araştırılan post-truth kavramını Türkçeye çevirirken birçok değişik şekilde kullanıldığı saptanmıştır. Bir ön ek ve isimden oluşan “post-truth” kelimesi sıfat olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda “post” ön ekinin İngilizce karşılığını tıpkı postmodern kelimesindeki gibi direkt Türkçeye çevirmek kavramın anlamını, ne anlatmak istediğini tam net aktaramamaktadır. Öte yandan “truth” kelimesinin de “gerçeklik”, “doğruluk” ve “hakikat” kelimeleri ile Türkçe karşılık bulma çabası gözlemlenir. Bu nedenle araştırmada, bu söz konusu karmaşıklığı gidermek için mümkün olduğunca kavramın tanımını ve özelliğini içine dahil edecek bir karşılık vermek amaçlanmaktadır.

MODERNİZMDEN HAKİKAT SONRASINA BAKIŞ

Orta çağda ya da Karanlık Çağ’da hakikate ulaşmak için çeşitli yollar izlenirdi. Bundan ötürü hakikati arama eylemi, insanları farklı inanışlara yönlendirmiştir. Sarıoğlu’na (2020: 383) göre, insanlar bu dönemde mitlere ve gerçeküstü olan çeşitli fikirlere inanmıştır. Bu inanışlar uğruna insanlar birbirine zarar vermiştir. Karanlık Çağ

denmesinin nedenlerinden biri de bu dönem boyunca sırf kendi inancı dışında olduğu için insanların birbirlerini katletmesidir. Modern Çağ'da ise, bireysel kanaatler gerçeklik haline gelmiştir. Böylelikle medyanın gerçekliği inşa süreci başlamıştır. Sarioğlu'nun aktarmasına (2020:383) göre, bilgi toplumu olarak anılan içinde bulunduğumuz dönemde ise bilgi hem el altındadır hem de aynı zamanda ucuzdur. Ancak bu koşullar altında, bilginin kalitesi, bilginin doğruluğu, gerçekliği gibi kavramlar da ön plana çıkmaktadır. Bilgi Çağı'nda, elde edilen bilgilerin doğruluğu ve gerçekliği hayati bir öneme sahip olması gerekirken enformasyonun bu kadar değişip dönüşmesi ve ardından bir anda post-truth denen dönemin başlaması ayrı bir paradoks oluşturmaktadır (Sarioğlu, 2020: 383).

Kırılmaz ve Ayparçası'na (2016:35) göre, geleneksel toplum, değişimi reddeden ve geleneğin aktardığı değerlerle varlığını sürdüren, örgütlenmelerin aile ve kabile üzerinden gerçekleştiği toplumsal hareketliliğin oldukça zayıf olduğu, yazının çok az kullanıldığı, sanayinin gelişmediği, basit ilkel araçların kullanıldığı, bireyin dışındaki evrene kutsal kodlarla bağlandığı modern öncesi bireylerden oluşan topluluk halidir. Bu tanımdan yola çıkarak modern toplumun yapısı anlaşılır. Her dönemin kendini var etmesi için bir öteki belirlemesi kaçınılmaz bir durumu da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla geleneğin karşıtı modernizm olarak (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016) belirlenmiştir. Bu bağlamda dünyayı ve toplumu geleneksel tanımlama yollarının çökmüş olduğu fikrini barındıran modernizm, insanlığı, toplumu yeniden tanımlayabilecek oldukça etkili kültürel, politik veya felsefi ilkelere sahiptir (Bal, 2015:122).

Modernizm belirli aşamalardan geçerek doğmuştur. Geleneksel toplumsal yapının çözülüşü ve buna bağlı olarak karşıtlık içerisinde kendini üretmeyi başaran modernizmin ortaya çıkış nedenleri çeşitli alanlara tekabül etmektedir. Modernizmin oluşumunda ve sürecin devamında; fikri olarak Aydınlanma Çağı, politik olarak Fransız Devrimi ve ekonomik olarak da Bilimsel Devrim ışığında gerçekleşen Sanayi Devrimi belirleyici olmuştur. Modernizmin fikri altyapısını oluşturan Aydınlanma, 17. ve 18. yüzyıllarda var olan totaliterliğe, kastçı-feodal toplum yapısına, baskıcı dinsel dünya görüşüne karşı, yeni olgunlaşmakta olan burjuvazinin yönettiği bir özgürleşme hareketidir. Aydınlanma hareketinin temel dayanak noktası ise Rönesans ve Reform'dur (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016).

Modern toplumun, öncelikle, geleneksel toplumdaki gibi değişime karşı çıkan bir tutumu yoktur. Bundan dolayı, geleneksel toplum yapısındaki durumun aksine, insanlar modern toplumlarda çeşitli alanlarda çeşitli uzmanlıklar (meslekler) elde etmeye başlamıştır. Uzmanlık elde eden kişiler de bilgiyi ve bilginin gücünü elinde tutan kişilerdir. Uzman olan bu kişiler, entelektüel sınıfın mensubu olmakla beraber toplumdaki tek bilgi kaynağıdır. İçinde buldukları toplum, ilerlemeci toplum yapısına sahip olduğu için bu kişiler, bilgiyi ve akli her zaman merkeze koyar. Dolayısıyla bu döneme "Aydınlanma Çağı" denir. Akla ve akıl yoluyla ulaşılan bilgiye karşı duyulan güven sonsuzdur. Keşfedilen bilgi, nesnel bilgidir ve mutlaka bilimsel bir dayanağa sahiptir.

Aydınlanma Çağı'nın açtığı yolda, modern dönemin toplumsal ve siyasal yapısı şekillenmeye başlamıştır. 1789 Fransız Devrimi, toplumun büyük ölçüde değişmesine neden olmuştur. Şöyle ki, halk, seçkinlerin ve burjuva sınıfının yönlendirmelerinden sıkılmıştır ve onların boyunduruğu altından çıkmak istemiştir. Halk artık kendi aklını kullanmayı öğrenmiştir çünkü toplum genelinde eğitim yaygınlaşmış; kitaplar insanların yol göstericisi olmuştur. Halkın üniversitelerin kapısından içeri girmesiyle, bilimsel çalışmalar hız kazanmıştır. Aynı zamanda bağımsız ve özgür yayıncılığın gelişmesiyle eğitilmiş halk artık istediği yayını istediği zaman alıp okuyabilmiştir. Bunun sonucunda, kitlesel olarak bilinçlenme yaşanmış; toplum genelinde değişim talepleri olmaya başlamıştır. Fransız Devrimi'ne ek olarak, toplumsal gelişmelerden iki önemli devrimden de bahsedilirse şu anda yaşadığımız post-truth döneme nasıl gelindiğini ve bu döneme gelirken toplumsal olarak nasıl değişimlerden geçildiğini daha net anlatabiliriz.

Öncelikle Bilimsel Devrim'e bakılırsa, Bilimsel Devrimi Newton başlatmış ve Evrensel Yerçekimi Kanunu'nu keşfederek yeni bir dünya görüşünün temellerini atmıştır. Newton fiziği, tabiat olaylarını neden-sonuç ilişkisine oturtarak onları belirli kanunlara bağlamış ve tabiattaki değişimleri Tanrı'nın iradesine bağlayan Hristiyan teolojisini derinden sarsmıştır. Doğrudan Tanrı ve melekleri tarafından yönetilen ve Tanrı'nın iradesini ve ihtişamını yansıtan doğa anlayışından, kendi yasaları olan ve bu yasalar uyarınca kendi kendini işleten, düzenleyen bir gök mekaniğine geçilmiştir. Bilimsel Devrime ilişkin yaşanan süreç, laiklik² denilen olguya doğru gidişatı da güçlendirmiştir (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016:39). Bilimsel Devrimin araladığı akıl kapısı, bir daha kapanmamak üzere ardına kadar açık kalacaktır. Bilimsel Devrimin etkisiyle, üretim ve tüketim alanında da devrimsel hareketler görülmeye başlamıştır. Yeni teknolojilerin gelişmesi, makinelerin üretilmesinde etkili olmuştur. Dolayısıyla, tarımsal faaliyetlerde insan gücünün yanı sıra artık makineler de etkili bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

İngiltere'de yeni gemiler inşa etmek için orman ağaçlarının kesilmesi, maden işleyen fabrikalardaki ateşi sürdüreceği yeni bir yakıt, kömüre gereksinim doğurdu. Ama kömürü maden ocaklarının derinliğinden yukarı taşımak için, önce, biriken suyu boşaltacak pompaları çalıştıracak enerjiye gerek vardı. Arka arkaya koşulan atlarla elde edilen enerjinin yetmediği görüldü. Isıdan yararlanan makineler o zaman devreye girdi. Savery, Newcomen gibi mekanik ustalarının icat ettiği makineler bir süre kullanıldıktan sonra James Watt, bilimsel esaslara daha iyi uyan buhar makinasını geliştirdi. Böylece Bilimsel Devrim'den yüz yıl sonra Sanayi Devrimi doğdu (İnönü, 2004:108).

Sanayi Devrimi ile ilk kez dış ticaretin oldukça gelişip sermaye birikiminin hızlandığı, teknik icatların ve yeni ekonomik buluşların doğrultusunda üretime makineyi, motoru ve organizasyonu uygulayan İngiltere'de görülmüş, ardından Fransa ve Batı Avrupa'dan Amerika'ya dolaylı olarak artık tüm dünyaya yayılmıştır. Sanayi Devrimi, kapitalist

² Devlet ile din işlerinin ayrılığı, devletin, din ve vicdan özgürlüğünün gerçekleşmesi bakımından yansız olmasıdır (<https://sozluk.gov.tr/>). Örneğin, laik eğitimin en açık ifadesini Galileo'da, Düşes Kristina'ya yazdığı mektupta görüyoruz. “İncil, fizik kitabı değildir” diyor ve dünyanın işleyişini anlamak için İncil'i okumayı değil, evreni gözlemeyi öneriyor (İnönü, 2004:107).

sistemin benimsenmesi, özel mülkiyet alanlarındaki gelişmeler, serbest girişim, zaman ve mekânsal değişim, doğa ve insana dair değişim, madde ve paranın önem kazanması, rasyonalizm, bireycilik gibi toplumun her kesiminde farklı tezahürleri meydana getirmiştir (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016:40).

Modern dönemde yaşanan bu değişim ve gelişmeler, öncelikle çok olumlu görünmesine rağmen devrimlerin daha çok Batı merkezli olması ve yine Batı'nın "gücü" elinde bulundurup dünyanın geri kalanını manipüle etme yoluna gitmesinden ötürü modernizm ağır eleştiri oklarına maruz kalmıştır. Bu noktada postmodernizm devreye girmektedir. Aslan ve Yılmaz'a (2001:100) göre, postmodernizm ister sosyal kurumsal yanı ister epistemolojik yanıyla ele alınsın genelde bu hareketin Batıda ortaya çıkan aydınlanmacı felsefeye ve bizzat modernizme yöneltilmiş bir eleştiri olduğunu söylemek mümkündür. Postmodernizm olgusunun, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bilimsel ve zihinsel bilgi üretiminde Batıda yaşanan derin krizin, Aydınlanma filozoflarının genel çerçevesini çizdiği modern paradigmanın derin bir sarsıntı geçirmesi sonucu ortaya çıktığı söylenebilir.

Postmodernizmin "post" ekinden kaynaklanan bir sonralık, bir başkaldırı -moderniteye karşı- taşıdığı bir gerçektir. Ayrıca herhangi bir tanıma indirgenemeyecek bir karmaşıklığa, düzensizliğe sahipse de postmodernizm öncelikle modernlikle bir hesaplaşma anlamına gelmektedir (Aslan ve Yılmaz, 2001: 100-101). Lyotard (1997), postmodern bilginin modern süreçte oluşan bilimsel bilgi tekeline karşı bir özgürleşim çabası olduğunu belirtmiştir. Ona göre, postmodernizmde görselliğin ve imgenin öne çıkması, metnin elinde bulundurduğu iktidarı yerle bir edecektir. Çağın başlangıcı fotoğraf olacaktır ve ardından sinema ve televizyon ile çok sesli, renkli bir postmodern ortama dönüşecektir. Ayrıca bu çağda, metnin yoğun söylemlerinin, ağdalı dilin, yegâne hakikat idealindeki modern düşüncenin yerini duygular, tecrübeler, coşku, daha kısa söylemler ve aynı zamanda mümkün olan farklı hakikatler alacaktır. Postmodern dönemde gelişen yeni medyanın epistemolojisi kısa, küçük söylemleri desteklerken uzun, ağır söylemleri küçümsemektedir (aktaran Aslan ve Yılmaz, 2001: 99).

Postmodernizmin amacının, tek gerçeklik anlayışını bozmaya yönelik olduğu, yapılan okumalardan da anlaşılmaktadır. Bu tek gerçeklik anlayışına karşı alternatif gerçekliklerin ortaya çıkması ve onların hayatımıza girişi ise postmodern dönem ile olmuştur. İnsanlar, bilimsel gerçekliğe, nesnel bilgiye ancak bir entelektüelin veya aydın kesimden birisinin bize sunduğu kadarıyla ulaşabiliyordu, diğer bir deyişle, insanların bilgiye ne kadar ulaşacaklarına üst sınıfa mensup olan bireyler karar veriyordu. Dolayısıyla bilginin gücünü elinde tutan bu kesim, modern zamanlarda mutlak otoritesini kurmuştur. Modern bilim nesnelliğiyle, katı araştırma yordamlarına sahip olmasıyla ve meta fizik olana değil maddi olana öncelik vermesiyle ün kazanmıştır. Ama sonra bilim de hakikatin tekeline kendisinin sahip olduğunu iddia etmeye başlamıştır. Sahip olduğu otorite iyice genişlemiş ve kendisinden daha akıldışı ve keyfi öncellerinin sahip oldukları otoriteyi aşmıştır (Aslan, Yılmaz, 2001: 101).

Bu bağlamda hakikat arayışının önemi düşünüldüğünde modern öncesi dönem ile modern dönemlerde, teknik olarak yalana, çarpıtmalara izin verilse de epistemolojik olarak hakikatin varlığına karşı değildir; hakikat arayışına özen gösterilmektedir. Fakat postmodern dönemde yalana, çarpıtmalara daha fazla izin verilmesine ek olarak epistemolojik yönden hakikat fikrini başlı başına reddetmektedir ve hakikat arayışına özen gösterilmemektedir (Güven, 2020:32). Bu bağlamda, bilginin hiyerarşik sisteminden yorulan ve bunalan toplum, postmodern düşünürlerin öncülüğünde, modern sonrası dönemin bize sunduğu “birden fazla gerçekliğin mümkün olması” olgusuyla yeni bir anlayışa doğru yönelmiştir. Bu olgudan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki, postmodernizm, bir nevi hakikat sonrası çağa hazırlıktır. Hakikat sonrası çağın temellerini- farkında olarak veya olmayarak- atmıştır.

MODERNİZMDEKİ AKILCILIK İLKESİNİN İNKARI

Teyit.org. (2016) sitesinin Teyitpedia sayfasında, Post-truth kelimesinin bir sıfat olduğunu ve belli bir konu üzerinde kamuoyu belirlemede nesnel gerçekliklerden daha çok duygu ve kişisel kanaatlerin ön planda olduğunu aktarmaktadır. Bu tanımlama, “nesnel gerçeklik” ve “akıl” kavramının karşısına “duygu” kavramını getirmektedir. Her zaman sosyal bilimlerde kullanılan “öteki” kavramı, bir olgunun karşısındaki ters olgu, zıddı anlamına gelmektedir. Burada da post-truth bağlamında, “öteki” kavramı kullanılabilir. Aklın ötekisi, aslında duygunun ta kendisi olduğu söylenebilir. Erdoğan ve Uyan-Semerci’ye (2020:86) göre, post-truth tanımı, akıl ve duygu kavramlarını karşı karşıya getirmekle beraber zıt ikilik olarak aktarmaktadır. Bu bağlamda, kamuoyunun herhangi bir konuyu akılla değil duygularıyla değerlendirmesi hakikat-sonrasını meşru kılmaktadır. Bir örnekle desteklemek gerekirse, Amerika’nın eski başkanı Donald Trump’ın, 2016 yılındaki başkanlık seçimlerinde, post-truth çağın temel olgularını kullanarak sosyal medya ve geleneksel medyanın da yardımıyla kamuoyunu manipüle ettiği iddia edilmiştir. Trump, Twitter’da paylaştığı tweetlerle rakibi olan Hillary Clinton hakkında dezenformasyon ortamı yaratmıştır. Ayrıca kendisine zarar verebilecek her tür bilgiyi çürütmeye çalışmıştır ve yine kendi çıkarına olmayan haberlere de “fake news” (yalan haber) diyerek basın toplantılarındaki bu çıkışları ilgi çekmiştir. Open Democracy (2018) sitesinde Sugden’in aktardığına göre, ideolojinin yerine duygular geçmiştir. Önceden liberal dönemdeki teknokratik hükümetler, toplumları duygulara yer vermeden yönetmeyi başarmışken, Trump’ın başkanlık dönemi gerçeğin yerini duyguların aldığı bir dönem olarak tanımlanmaktadır.

Tıpkı Trump’ın başkanlık seçimi dönemindeki gibi Brexit referandumunun sonucunda da post-truth’un izlerine rastlanmaktadır. Brexit, İngiltere’nin Avrupa Birliği’nden çıkmak için yaptığı referandumun adıdır. Öncelikle birlikten ayrılmak isteyen grubun ürettiği söylemler referandum döneminde oldukça gerçeklikten uzaktır. Sosyal medyada halk tarafından yakından takip edilen göçmen, mülteci sorunu ve ekonomi konuları hakkında yanlış bilgiler dolaşıma girmiştir. Üstelik doğudan Avrupa Birliği’ne yeni katılımların

olacağı yönündeki haberlerin süreci manipüle etmesi, AB üyesi olarak kalırsa bile göçmen sorununun çözülemeyeceği yönündeki haberlerin artmasına da neden olmuştur. Sosyal medya dezenformasyonunun giderek artırılması, mülteci sorununa daha kutuplaştırıcı bakış açısını beraberinde getirmiştir (Kiraz, 2019:5). Post-truth dönemin etkisiyle seçmenlerin duygularına hitap eden kampanyalar, ayrılıkçı kanadın başarılı gelmesiyle birlikte gerçeklikten uzak ve gerçekliğe aykırı siyaseti meşru zemine oturtmuştur.

Başta sosyal medya olmak üzere, geleneksel medya kanalıyla da halkın duygularına oynayarak kamuoyu oluşturulması için büyük uğraş verilmiştir. Avrupa Birliği'nden çıkmak için yapılan oylamanın istenen sonucu vermesi için insanların mantıklı düşünmesi, şüphe etmesi engellenmiştir. Dolayısıyla halk, karşısına çıkan her yanlış bilgiyi ve yalan haberi doğru olarak kabul etmiştir.

Post-truth dönemi tartışırken akıl ve duygu karşıtlığı ortaya çıkar. Erdoğan ve Uyan-Semerci'ye (2020:87) göre, duyguyu tanımlarken pasiflik, akıldışılık, güçsüzlük gibi kavramları kullanırken; akıl için, harekete geçme, karar alabilme, teftiş etme, denetleme ve duygusallığa yer vermeyen bir kamusal alan yönetimiyle özdeşleştirmeyi tercih etmektedir. Aynı zamanda, akıl ve duygularla ilişkilendirilen bazı kavramları listeler; sonuç olarak bu ikilik somut bir biçimde ortaya çıkar. Akıllı temsil eden kavramlara bakılırsa, baş, bilinçli olma durumu, kontrol, yargı, tarafsızlık, aydınlanma, medeniyet, çıkarlar, bireyler, liberalizm, özgürlük ve kamusalıktır. Duyguyu temsil edenler ise, kalp, bilinçsizlik durumu, otomatiklik, önyargı, partizanlık, romantizm, doğa, tutkular, kitleler, popülizm, tiranlık, mahremdir.

2016 Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık Seçimleri alevlendikçe yaşanan gerginliklere paralel olarak sosyal medyadaki içerikler de mevcut duruma ayak uydurmuştur. Bu söz konusu içeriklerin daha çok partizanlığa kayması sonucunda seçmenler, ana akım medyada yer alan içeriklerin yerine onları iyi hissettiren ve duymak istediklerini anlatan haber içeriklerine yöneldiler. Hatta seçmenler, sosyal medya ortamındaki fazla sayıdaki bilgi akışından doğru veya yanlış olduğuna bakmadan istediği bilgiyi seçer. Bununla beraber sadece kendi görüşünden olduğu için bilgileri doğru kabul eder ve bunları yankı fanusu içerisinde paylaşarak kendi siyasal görüşünü pekiştirir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir durum da sosyal medya ortamında paylaşılan bilgilerin herhangi bir editöryal denetimden geçmeden herkese sunulmasıdır. Partizanlık duygusuyla beraber paylaşılan bu haberlerin ne kadar güvenilir olduğu ise tartışmaya açıktır. Seçmenler işte tam da bu kutuplaşmış ortamda geleceklerine yön verecek oyları kullanır. (Keyes, 2019:95)

Türkiye açısından bakılırsa, kitle psikolojisi ile hareket etme durumunun sıkça seçim zamanlarında yaşanır. Milli ve manevi değerler üzerinden oluşturulan söylemler, bireyler üzerinde güçlü etki yaratmaktadır. Post-truth olgusunun etkisiyle hazırlanmış yalan haberler aracılığıyla bu duyguların ateşi daha çok körüklenmektedir. Karşıt görüşten fikirler tamamen şeytanlaştırılır. Bu da toplumun kutuplaşmasına, birlik ve beraberlik

duygusunun zarar görmesine hatta bir ülkenin birlik ve beraberlik politikasının yara almasına neden olmaktadır.

Genellikle ülkelerde seçim zamanlarında yaşanan bu gibi durumlarda partizanlığın panzehiri ne olmalıdır? McIntyre (2019: 68), “etkileşimsel grup etkisi” olarak adlandırdığı, adı üstünde etkileşim ve müzakere içinde olan bireylerin pasif olan bireylerden daha üstün olduğu düşüncesidir. Bireylerin düşüncelerini ait olduğu grubun yorumlamasına sunması, grup üyeleriyle fikir alışverişinde bulunması, onların doğruya ulaşmalarına yardımcı olacaktır. Yani bireylerin en temel içgüdüsel olgusu ile, diğer bir deyişle iletişim ile, bu kutuplaşma ortamından kaçınması mümkün olacaktır.

“POST-TRUTH” KAVRAMININ TÜRKÇE KARŞILIK SORUNSALI

Öncelikle kavramın birçok tanımlaması ve Türkçe çevirisi mevcuttur. Araştırmada belirli tanımlara ve Türkçe karşılıklara yer verdikten sonra bunlardan yola çıkarak bir Türkçe karşılık verme amaçlanmaktadır.

Oxford Languages (2016) adlı internet sitesindeki post-truth tanımında şöyle demektedir: “Nesnel gerçeklerin kamuoyunu şekillendirmede duygu ve kişisel inanca hitap etmekten daha az etkili olduğu koşullarla ilgili veya bunları ifade eden olarak tanımlanan bir sıfattır.” Özellikle siyasal alanda çok fazla kullanılması ve toplum içinde kavram üzerinde büyük tartışmalar yaşanmasından ötürü, Oxford Languages, “post-truth” kavramını 2016 yılında “yılın kelimesi” seçmiştir. Bunun nedeni 2016 yılında yaşanan iki önemli olaya dayanmaktadır. Birincisi, Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği’nden ayrılma kararını oylamak için düzenlenen Brexit referandumudur. İkincisi ise, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki başkanlık seçimleri esnasında seçim ve adaylar hakkında sosyal medyada oldukça fazla sayıda yalan haberlerin ve gerçeğe dayanmayan düzmece iddiaların dolaşıma girmesidir. Zira seçim sonuçlarının da şaibeli olduğu söylenmiştir. Bunun nedeni sonuçların gerçeği yansıtmadığı iddialarını destekleyen önemli bir haberin dolaşıma girmesidir. BBC Türkçe’nin haberine göre, Facebook, Cambridge Analytica adlı şirketin Donald Trump’ın kampanyası için çalışanlara 50 milyon kullanıcısının bilgilerini seçim kampanyası sırasında kullandığı iddialarını incelediğini açıklamıştır. Facebook gizlilik politikasını ihlal ettiği için Cambridge Analytica ile yollarını ayırma kararı almıştır. Hem Facebook hem de Cambridge Analytica iddiaları reddetmiştir. Şirket, seçim döneminde Trump kampanyasına ABD seçmenleriyle ilgili veriler sunmuştur. Bu iddia o kadar ses getirmiş ve insanların ilgisini çekmiştir ki, dizi ve film izleme platformu olan Netflix’te “The Great Hack” isimli belgesel film yayınlanmıştır.

Örneklerin ardından, öncelikle ele alınan kavramın tanımında eksiklik ve çelişki bulunduğunu belirtmek gereklidir. Oxford Dictionary’den alıntılanan tanım, kapsamlı gibi olsa da esasında vermek istenen anlamı tam karşılamamaktadır. Çünkü duygu ve kişisel inançların nesnel gerçeklerin önüne geçmesi durumu bir anda 2016 yılında ortaya çıkmamıştır.

Güven'in (2020:22) aktardığına göre, insanların, kendileri gibi düşünen ve inanan kişilerin fikirlerini, hakikatin tersi bile olsa, kabul etmeye yatkın olmalarının örneklerinin çok fazla olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Edward Bernays'ten örnek vererek, 20. yüzyılın başında insanın irrasyonel davranmayı rasyonel davranmaya tercih ettiğini ve fikir, inanç, tutumlarını içtenlikle söylemediğini vurgulamaktadır. Bernays, Freud'un fikirlerinden yola çıkarak tüketim toplumuna gidişin ana hatlarını belirlemeye çalışmıştır. Freud'un bilinen id, ego, süperego kavramlarından yardım almıştır. Öyle ki, insan temelde id'de bulunan cinsellik ve saldırganlık başı çekmektedir ve bu irrasyonel dürtülerin etkisi altında harekete geçmektedir. Diğer bir deyişle Freud, aslında insanın bu yapısı gereği zaten irrasyonel bir varlık olduğunu savunmuştur. Bu varlığın en mantıklı kabul edilen kararlarda, uygulamalarının altında bile arzuların var olduğunu kabul eden görüşü iki alanda uygulamaya konmuştur. Bu alanlar siyasal iken diğeri ekonomik alandır. Bernays'ın Freud'un aktardığı insanın bu psikolojik temeli kullanılarak nasıl bir tüketim toplumunun şekillendiğini daha net bir biçimde algılanabilir. Tıpkı ekonomik alanda tasarlanan kapitalist düzen gibi siyasal alanda da post-truth siyasal düzen tasarlanmıştır. Fakat insanların mantık dışı kararlar almaları ile nesnel gerçekliklerin duygulardan daha önemsiz bir konumda kalması hali çok yeni bir şey değildir. Bu tanımlamada problemin yanlış aktarım olduğu düşünülmektedir. Geçmiş zamanlarda insanlar en saf haliyle tamamen mantıklı kararlar alıyordu ve nesnel gerçeklikler, karar vermelerinde etken oluyordu anlamı çıkmaktadır. Sanki bu durum zamanla değişti ve 2016 yılına geldiğimizde bir anda post-truth dönem başlayarak aynı zamanda post-truth kavramı da çok sık kullanıldı.

Böyle bir durumun olmadığını bir örnekle desteklemek yerinde olacaktır. Daha 14.yüzyılda İbni Haldun'un metninde insanların karar almada nasıl kendi fikirlerinden etkilendiğini ve ayrıca bu durumun kararların nasıl irrasyonel biçimde alınmasına ön ayak olduğu görülür: "Yalan denen şey haberin yapısına doğal olarak girmiştir. Buna yol açan nedenlerden biri insanların, görüş ve inanış eğilimlerinde yan tutmalarıdır. (...) Eğilimi, bir görüşe bir inanca olan bağlılığı onu kendine bağlamışsa aldığı haberler içinde eğilimine ilk anda hangisi uygun düşerse onu kabul eder insan. Bu eğilim ve yan tutma insanın gerçeği görmeye yarayan gözünde bir perde olur. Eleştirmeyi ve inceleme çabasını engeller. Ve yalanı benimsemeye, alıp aktarmaya sürükler." (aktaran Güven, 2020:23) Bu bağlamda tanımın tam net ifade edilmemesine bağlı olarak kavramın tek başına Türkçeye tercümesi de problemlidir.

Ralph Keyes'in "Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma" adlı kitabında ise post-truth kavramı, "hakikat sonrası" olarak Türkçeye çevrilmiştir. Keyes'e göre, insanlar, geçmişte de yalan söylüyorlardı. Buna paralel olarak, yalancılar da geçmişten beri varlıklarını sürdürmektedir. Geçmiş zamandaki yalancılık ve yalan söyleyenler ile şimdiki zamandaki yalancılık ve yalan söyleyenler arasında ayırım yaparak hakikat sonrası tanımlamaya çalışmaktadır. Ona göre, yalancıların her zaman var olmasına rağmen, yalanlar genellikle tereddüt, kaygıyla, suçlulukla, utançla, mahcubiyetle söylenmiştir. Şimdiyse, insanlar, bu duyguları yaşamadan kendilerini

kurtarmak, gerçeği gizlemek gibi çeşitli nedenler bulmaktadır. Keyes, bu döneme hakikat sonrası çağ demektedir. Bu ifadenin de kendisine ait olmadığını belirterek, bu kavramı ilk kez 1992’de Nation’da yayımlanan Steve Tesich’in bir yazısında gördüğünü belirtmiştir. Steve Tesich’in “A Government of Lies” adlı yazısında, Reagan ve Bush dönemlerinden örnekler vererek, liderlerin yalan söylediklerine ve halkın da hakikati bilmek için bir çaba içinde bulunmamasına atıfta bulunmuştur (aktaran Alpay, 2017:33). Keyes (2019:11), ayrıca günümüzle alakalı çok çarpıcı bir aktarımda bulunmaktadır. Yalanın hayatımızın merkezinde olduğunun kanıtı ve yalana her gün, her dakika nasıl maruz kaldığımızın çok açık ve net bir örneği diyebiliriz. Ona göre, yapılan araştırmalarda, insanların büyük bir çoğunluğu gündelik hayatlarında çok basit el-kol hareketi yapar gibi kolaylıkla ve sıklıkla yalan söylediklerini belirtmektedir. Yani bu söylemlerden yola çıkarak, yalan, toplumların derinine işlemiştir ve medya, sanat, siyaset gibi hayatın pek çok alanında etkisini arttırmıştır.

Ari Rabin-Havt (2016), bu alanlardan daha çok politika ve siyaset alanına odaklanmaktadır. Post-truth’un bu alandaki etkisini belirterek, ideolojik çıkarlar uğruna hayali kamu politikaları yaratmak ve bunları yaymak için gelişen bir endüstriye işaret etmektedir. Yazara göre bu üretilen yalanlar, gerçeği gizlemek veya halkın kafasını karıştırmak amacıyla tasarlanmış koordinasyonlu, stratejik bir harekettir. Keyes’in (2016:17) sözünü ettiği aldatma oyunundan burada da aldatma güdüsü olarak üzerinde durulmaktadır. Aldatma güdüsü ile kâr etme güdüsü birleşerek medyanın, bu endüstriye hizmet eden “uzmanların”, düşünce kuruluşlarının da desteğiyle halkın manipüle edilmesi söz konusudur.

Matthew D’Ancona ise, Rabin-Havt’ın incelediği post-truth endüstrinin hedefi olan alıcı kitleye yani topluma odaklanmaktadır. D’Ancona’nın kitabı Post-Truth: The New War on Truth and How to Fight Back’te, siyasi yalanların veya çarpıtmaların kesinlikle post-truth ile aynı şey olmadığını belirtmektedir. Yeni olan şey, politikacıların yalancılığı değildir; hali hazırda yalancılık politikada vardı. D’Ancona’nın üzerinde durduğu nokta, halkın yalanlara, çarpıtmalara verdiği tepkidir. Dolayısıyla post-truth çağda, yalan söylemek, demokrasilerde bile norm olarak görülmektedir (aktaran Gray, 2017).

Lee McIntyre de Keyes gibi bu tanımlanması zor kelimeye “Hakikat Sonrası” adlı kitabında açıklık getirmeye çalışmaktadır. McIntyre (2019:28) öncelikle, Aristoteles’in hakikat tanımından yola çıkmaktadır: “Olan şeye yok ya da olmayan şeye var demek yanlış, olan şeye var ve olmayan şeye yok demek doğrudur.” Ardından insanların hakikati çarpıtmak için farklı yollara başvurduğunu savunmaktadır. Yazara göre, üç çeşit yol vardır ve bu üç yoldan adım adım ilerledikçe hakikat sonrasının tanımına ulaşılmaktadır. Bunlardan birincisi, gerçektışı ifadelerdir. Bu durumda bazen yanlışlar yapabiliriz ve istem dışı doğru olmayan şeyler söyleyebiliriz. Ancak yapılan hataların kasti bir amacı yoktur. İkincisi ise, gönüllü cehalettir. Bu durumda, karşılaştığımız bilginin doğru olup olmadığını bilmeyiz ve ulaşılan bu söz konusu bilginin doğruluğunu teyit etmeden paylaşırız. Aslında bize gelen bu bilginin doğruluğunu araştırmamak, tembellik kaynaklıdır. Üçüncü durum ise yalan söylemektir. Burada aslı astarı olmayan iddialar,

karşı tarafı yanıltmak veya manipüle etmek için bilerek ve isteyerek kötüye kullanılır. Aslı olmayan bir iddiayı karşısındaki topluluğu veya bir kişiyi inandırmak amacıyla manipüle etmek, gerçeği yıpratmak hakikat sonrası olarak yorumlanmaktadır. Görüldüğü üzere, McIntyre’ın post-truth kavramını tanımlaması Aristoteles’in hakikat tanımından yola çıkarak bu söz konusu hakikat kavramının hangi aşamalardan geçerek yapısının bozulduğunu ve nihayet hakikat sonrasına nasıl ulaşıldığını çarpıcı bir şekilde göstermektedir.

Post-truth’un, zihnimizde tam net bir biçimde oluşması için birkaç Türkçe karşılığa daha yer verilecektir. Bunlardan bir diğeri Yalın Alpay’dır. “Yalanın Siyaseti” kitabında bu kavrama başka bir perspektif sunmuştur. Alpay’a (2017:25) göre, “post-truth” kelimesinin Türkçe karşılığı üzerinde fikir birliği sağlanamamıştır. Kavramın anlamını araştırırken birçok değişik çevirilerle karşılaşıldı. Bunlar “gerçeklik sonrası”, “hakikat ötesi”, “hakikat sonrası”, “post gerçeklik”, “gerçek aşırı”, “post olgusal”, “gerçek ötesi” gibi çeviri önerileridir. Bu durumun nedeni, hem “post” ön ekinin, hem de “truth” sözcüğünün Türkçeleştirilmesinde çeşitli sorunlar yaşanmasıdır.

Terzi’ye (2020:82) göre, bu denli uzun, ön ekli ve kendi içinde anlamını tamamlayan bir tanımın sıfat işleviyle verilmesi Türkçedeki kullanımlarla uygun düşmemektedir. Bu bağlamda kavramı, sıfat olarak kullanıldığında, Türkçe karşılığa ne sıfat-fiil ekleri getirilebilmekte ne de parantez içinde yazılabilecek bir nesne veya özne belirlenebilmektedir. Bu durumu daha net şekillendirmek için örnek vermek gerekirse, Türkçedeki renk adlarından bahsedilebilir. Yine post-truth kavramını aslen bir isme işaret eden, ancak sıfat olarak daha yaygın kullanılan yapılara daha çok benzetmektedir. Örnek olarak “sarı” kelimesini vermiştir. Hem isim hem de sıfat olarak kullanılan bu kelime, herhangi bir yapısal değişikliğe uğramaz. Dolayısıyla post-truth için önerilecek karşılığın sıfat yapısında olması, yapı değiştirmeden isim işlevi de kazanabilmesine olanak sağlayacaktır.

Türkçeye çeviride sorunların yaşanmasının bir diğer nedeni, kullanılan kelimenin ön ekli olmasındandır. Oxford Learners Dictionaries’e göre, “post” kelimesi bir ön ektir; “sonra” anlamına gelmektedir. İngilizce-Türkçe sözlük olan Tureng’e bakıldığında “truth” kelimesinin Türkçe karşılığı “hakikat” olarak verilmektedir. Bu ön eki ve kelimeyi birleştirdiğinde direkt Türkçe çevirisi “hakikat sonrası” olarak söylenmektedir. Ancak “post” ön ekinin “sonra” anlamını vermesi, kavramın Türkçe karşılığının tam manasıyla karşılamamaktadır. Önceden yapılan post-truth tanımlarına istinaden, hakikatten sonraki bir dönemden bahsedilmemektedir. Örneğin “post” ve “modern” kelimelerini birlikte kullanıldığında modern dönemin sonrası kastedilmektedir. Post-truth kavramında ise aslında gerçeklerin ne kadar silikleştiğinden, önemsizleşmesinden ayrıca hakikatin varlığının eskiye nazaran çok daha bulanıklaştığından, ağırlığını yitirdiğinden söz edilmektedir. Dolayısıyla harfiyen yapılan çeviri, istenilen anlamı içinde barındıramamaktadır. Mehmet Sebih Oruç’a (2020:143) göre, truth kavramını Türkçede metafizik ve felsefi çağrışımlara sahip “hakikat” kavramıyla çevirmek yanlıştır. “Post” ön ekini sonra olarak çevirmek sözlük anlamıyla doğru olsa da iletildiği anlam bakımından

“post-truth”u bir bütün olarak anlamayı zor kılmaktadır. Dolayısıyla post-truth dönemde yaşanan problem özünde doğrulama ile ilgilidir.

Öte yandan post-truth kavramını Türkçe çevirisini yaparken “truth” kelimesini de “reality” kelimesiyle karıştırıldığı da ortadadır. Bu noktada yapılan yanlış “gerçeklik” ile “hakikat” kavramlarını aynı anlama geliyormuş gibi kullanılmasıdır. Aslında öyle değildir. Söz konusu bu iki kavram, eş anlamlı kelimeler değildir bununla birlikte birbirinin yerine de kullanılmamalıdır. İki kavram arasında bazı nüanslar vardır.

Öncelikle gerçeklik kavramına bakılırsa, gerçekliğin bir varoluş olduğu söylenebilir. Yani gerçeklik, zaten vardır; var olma durumudur. Her halde ve her şartta var olur. Gerçekliğin bir mevcudiyeti vardır (Köktürk, 2020:36). Alpay’a (2017:27) göre, gerçeklik var olanın bir niteliğidir dolayısıyla bilende, bilinçten bağımsız olarak var olan şeylere ilişkin bir niteliktir. Gerçeklik, bilgi felsefesinin, diğer bir deyişle epistemolojinin, konusu değildir; varlık felsefesinin, diğer bir deyişle ontolojinin, konusudur. Gerçekliği aramaya, araştırmaya gerek yoktur çünkü o zaten var olmuştur. Sonuç olarak gerçeklik bir varlıktır; varlığa işaret etmektedir.

Hakikat ise, var olan konumunda olan gerçekliğin arka planını, en alt tabakadaki mevcudiyetini anlatmaktadır. Dolayısıyla hakikat, en temeldeki gerçekliktir ayrıca gerçekliğin ta kendisi ve kendinden daha geriye gidilemeyen en temel varoluş durumudur. Başka bir deyişle, hakikat de gerçekliktir ancak gerçekliğin en temelidir, asıl gerçekliktir (Köktürk, 2020:37). Alpay’a (2017:27) göre, hakikat, doğru; hakikat olmayan ise yanlıştır. Ona göre, var olana ya da var olan şeyler üzerinde saptamada bulunurken düşünen bir akıl olmalıdır. Eğer akıl olmazsa bir bilgiden, bir önermeden ya da bir kuramdan hatta herhangi bir hakikatten yani doğruluktan veya yanlıştan söz edilemez. Bu bağlamda hakikate ulaşan ya da yanlışıyla yolu kesişen aslında insan aklından başka bir şey değildir. Gerçeklik, var olmak için insan aklına gereksinim duymamaktadır ancak hakikat, ortaya çıkmak için insan aklına muhtaç durumdadır. Buna istinaden insan, gerçeklikten -var olan bir olgudan- yola çıkarak bazı araştırma, teyit ya da doğrulama, sorgulama gibi yöntemler aracılığıyla aklını kullanarak ulaştığı bilgi, hakikattir. Bu noktada gerçekliği mi yoksa hakikati mi bulmak önemlidir diye sorulabilir. Önemli olan aslında nesnel bilgi olan gerçeklikten ilerleyerek, akılla hakikate ulaşmaktır. Hakikat, doğrulanmış ya da teyitlenmiş bilgidir. Görünen odur ki, hakikat hayati bir öneme sahiptir. Post-truth kavramına Türkçe karşılık önerirken özellikle doğrulama durumunun ne kadar önemli olduğu vurgulandı. Aynı şekilde burada da araştırma kadar doğrulamanın da öneminin çok büyük olduğu tekrar anlaşılmaktadır. Zira gerçeklikten başlayan bu zorlu yolculukta, doğrulama araçları kullanılmazsa hakikate yani doğruya ulaşılamaz.

Post-truth, daha çok hakikatin birileri tarafından kontrol edildiği ortamda varlığını sürdürebilir. Hakikati kontrol eden bu kişiler, çıkarlarına göre onu istediği gibi eğip bükebilir. Ortak çıkarlar ve amaçlar doğrultusunda hareket eden grup genellikle, yeni medya kavramı olan, yankı odasında yer almaktadır. Burada kendi görüşlerinden olmayan “öteki” hakkındaki gerçekleri “değiştirerek”, yalan haber, söylenti, dedikodu, aldatmaca,

manipülasyon, dezenformasyon, sahte içerik gibi sağlıklı olmayan iletişim biçimleri ile aktarma eğiliminde olur. Bu değiştirilmiş haberler artık sosyal medya ortamında paylaşıldığında, yeni teknoloji sayesinde internet hızı da göz önünde bulundurulduğunda saniyeler içinde binlerce kullanıcıya ulaşmış olur. Sosyal medya platformlarının düzeni, çalışma şekli post-truth kavramının gelişimine ve yayılmasına daha fazla olanak tanımaktadır. Sosyal medya post-truth'u, post-truth ise sosyal medyayı desteklemektedir. Şen ve Taşdelen'e (2020) göre, filtre balonunda ve yankı odasında, diğer bir deyişle sadece belli bir görüşü destekleyen bir ortamda, yanlış bilgi, söylenti, komplo, manipülasyon, siyasal yalanlar, uydurmalar gibi iletişim şekillerini kullanarak güven eksikliği, etik dışı davranışlar, ötekileştirme, kutuplaştırma gibi kavramları ortaya çıkararak post-truth bütün bu meydana gelen olgularla ve iletişim kanallarıyla kendini beslemektedir.

Aslında post-truth, karşıdakini manipüle etmek için veya yalan söyleyen kişinin kendi çıkarı için yalanı kullanması, doğrunun önemsiz hale getirilmesidir ve bu çıkarlar için ortaya atılan söylemlerin -eğer duygusal olarak iyi hissettiriyorsa- teyit edilmeden, araştırılmadan doğru kabul edilmesidir. Bu bağlamda araştırılan kaynaklar ışığında, "Çıkarıcı Doğruluk Çağı" olarak Türkçe karşılık önerilmektedir. Bu karşılık, post-truth kelimesinin anlamını ve hatta amacını daha net bir biçimde yansıttığı düşünülmektedir. Foucault (1994:131), "doğru"nun, bilimsel söylem biçimine ve onu üreten kurumlara odaklandığını söyler. Doğru, her zaman ekonomik ve politik kışkırtmaya tabidir. Yani doğruluk talebi, siyasi iktidarda olduğu kadar, ekonomik üretim için de gereklidir. Çeşitli biçimler altında, muazzam bir yayılma gösterir ve tüketimin nesnesidir (belirli katı sınırlamalara rağmen kapsamı sosyal bir kütlede nispeten geniş etkisi olan eğitim ve bilgi aygıtları aracılığıyla dolaşan); birkaç büyük politik ve ekonomik aygıtın (üniversite, ordu, yazı, medya gibi) kontrolü altında üretilir ve aktarılır, dışlayıcı olmasa da baskındır ve son olarak, bu, büyük bir siyasi tartışma ve sosyal yüzleşme (ideolojik mücadeleler) meselesidir.

Burada kastedilen, yanlış bilginin çıkar için kullanılarak, nesnel doğrunun önemsiz hale gelmesi ve çıkar için bu söylemlerin doğru kabul edilmesidir. İktidara sahip olanlar ya da bilginin akışına yön verme yetisine sahip olanlar, bilgiyi manipüle etme yetisine de sahip olur. Elleriindeki siyasal ve ekonomik güçle medyayı ele geçirmiştir. Günümüzde yeni medyanın daha popüler olmasından ötürü bu duruma özellikle sosyal medya alanında sıkça rastlanmaktadır. İktidar sahiplerinin hedefi, oluşturdukları sosyal medya düzeninde bazı sosyal medya kullanıcılarına, bot veya trol hesaplara yaptırdıkları yanlış bilgileri ve yalan haberleri paylaşmaktır hem de sayıca fazla kullanıcı tarafından dolaşıma sokmaktır. Dolayısıyla kitlelerin doğrulanmamış bu bilgilere sosyal medya aracılığıyla doğrudan, rahatça, hızlıca ulaşmaları, kendi politik düşüncelerine yakın olan bilgilerin doğruluğunu sorgulamadan inanmalarına sebep olmaktadır. İktidar çıkarı uğruna yaydığı yanlış bilgiyi, yalan haberi kullanmaktadır. Bu bağlamda, post-truth kelimesinin Türkçe karşılığını neden "Çıkarıcı Doğruluk Çağı" olarak çevrildiğini desteklemektedir.

SONUÇ

Öncelikle postmodern zamanlarda modernizmin bize gösterdiği yolları reddedip herkesin bilgiyi algılamada ve yorumlamada kendi yolunu seçtiğini söylenebilir. Postmodern düşünürler tarafından, modern zamanın nesnel bilgi anlayışından uzaklaşılmasının önemi ve nesnel bilginin bir nevi tekelleştirici özelliğinden kurtulması gerektiği vurgulanmıştır. Post-truth yaklaşım, bu tartışmadan doğan açığı çok iyi değerlendirmiştir. Özellikle siyasal alanda kendisinden oldukça yararlanılmaktadır. Çünkü iktidar ve bilgiye sahip olma ilişkisi bizi bu noktaya sürüklemiştir. Bilgiye sahip olan güce de sahiptir. Ancak bu, modern dönemdeki bilgi değildir. Bundan kasıt, günümüzde post-truth düzende, doğru bilgiyi istediği gibi eğip bükebilen, bunu kendi çıkarı doğrultusunda kullanan, bu bilgiyi toplum üzerinde algı, manipülasyon aracı olarak kullanabilen ve yine kendi çıkarına uygun yalan haberi/yanlış bilgileri üretebilen, karşısındaki topluluğu ikna edebilen iktidara sahip olur. Bu bağlamda, iktidarın veya yetkili kişi ve kurumların “biz ne söylüyorsak doğrudur” söylemi bu dönemin popüler söylemidir.

Her zaman doğruyu savunmak, gerçeği söylemek çevremizdeki insanlara, ailemize veya arkadaşlarımıza karşı birer sorumluluktur. Doğru olan budur. Doğruya ulaşmak ise insanın aklını kullanarak yaptığı bir eylem olduğu için oldukça kıymetlidir. Ancak bunların hepsi artık geçmişte kalmış olabilir. Günümüzde dürüstlüğün, doğrunun, hakikatin çöküşü yaşanmaktadır. Ayrıca buna gündelik hayatın her alanında rastlanmaktadır. Dürüstlüğün, hakikatin günümüzdeki çöküşü, sıklıkla dillendirilmeye başlamıştır. Aynı zamanda akademik alanda oldukça ilgi çeken bir durumdur. Bu sözü edilen duruma Post-Truth; yaşanan döneme de Post-Truth Dönem, tartışmalı Türkçe karşılığıyla da söylemek gerekirse, “Çıkarıcı Doğruluk Çağı” denilebilir.

Post-truth kavramını araştırırken D’Ancona’nın Keyes ile aynı düşüncede olduğu bir olguya ulaşılmıştır: insanın var olduğundan beri yalanın varlığının olduğu fikridir. Yani yalan söylemek, karşındakini kendi çıkarı uğruna manipüle etmek insanlık tarihi kadar eskidir. Post-truth kavramı ile mücadele edildiği düşünülürken aslında hem insanlık tarihi kadar eski bir olguyla mücadele edilmektedir hem de insanların zamanla değişen yalan, hakikat, doğru gibi kavramları algılayış biçimleri ve bunlara verdiği tepkileri düzenlemek için neler yapılması gerektiği sorgulanmalıdır. Üstelik bu mücadele edilen olgular, çağdan çağa değişip modern zamanlara ayak uydurarak post-truth gibi bir biçime bürünerek kendini güncellemekte ve hayatın bir parçası olmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak, post-truth çağın koşullarında, ne kadar çok akli kullanarak, şüphe ederek, araştırarak sorgulama yoluna gidilirse o kadar gerçekçi ve demokratik bir ortam elde edilecektir.

TEŞEKKÜR/ACKNOWLEDGMENTS

Bu makale “Hakikat Sonrası Çağda Yalan Haber Üzerinden Söylem Analizi: Twitter Örneği” adlı savunulmayan doktora tezinden üretilmiştir.

KAYNAKÇA

- Alpay Y. (2017), *Yalanın Siyaseti*, İstanbul: Destek Yayınları.
- Aslan S. ve Yılmaz A. (2001), Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 93-108.
- Bal, M. (2015) Postmodernizmin Düşünce ve Sanat Dünyasında Tanımı. *Mavi Atlas*, (4), 120-135.
- Erdoğan E. ve Uyan-Semerci P. (2020), Hakikat Sonrası Tartışmaların Gerçek Olmayan Varsayımlarını Ele Almak: Akıl, Bilim ve Demokrasi Karşıtlığı, *Sosyal Bilimler Dergisi, Pasajlar, Post-Truth Çağı*, Doğubatu Yayınları, Yıl: 2, Sayı:4, 83-108.
- Foucault, M. (1994), *Truth and Power*, In *Michel Foucault: Power*, ed. James D. Faubion, 111–32, New York: New Press.
- Gray, J. (2017), *Post Truth by Matthew D’Ancona and Post-Truth by Evan Davis review-is this really a new era of politics?* The Guardian. Retrieved from <https://www.theguardian.com/books/2017/may/19/post-truth-matthew-dancona-evan-davis-reviews> (Erişim Tarihi: 20.08.2021)
- Güven A. (2020), Hakikatin Yitimi Olarak Post-Truth: Bir Kavramsallaştırma Denemesi, *İnsan&İnsan*, Yıl/Year 7, Sayı/Issue 23, 20-36.
- Haldun İ. (1977), *Mukaddime cilt I*. Ankara: Onur Yayınları.
- İnönü, E. (2004). Bilimsel Devrim ve Türkiye. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*. (2), 103-116.
- Keyes R. (2019), *Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma*, Ankara: Delidolu Yayınları.
- Kırılmaz H. ve Ayparçası F. (2016), Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları, *İnsan ve İnsan*, 3(8), 32-58.
- Kiraz, E. (2019), Sosyal Medya ve Algı Yönetimi: İngiltere’nin Brexit Sürecinde Sosyal Medya Dezenformasyonu, *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 15 (1), 1-16.
- Köktürk M. (2020), Post-Truth ya da Mağaraya Dönüş, *Sosyal Bilimler Dergisi, Pasajlar, Post-Truth Çağı*, Doğubatu Yayınları, Yıl: 2, Sayı:4, 35-55.
- Liotard, J. F. (1997). *Postmodern Durum*, Vadi Yayınları, (İngilizce’den Çeviren: Ahmet Çiğdem), Ankara.
- McIntyre, L. (2019), *Hakikat-Sonrası*, İstanbul: Tellekt Yayınları.
- Narin, B. (2018), Kişiselleştirilmiş Çevrimiçi Haber Akışının Yankı Odası Etkisi, Filtre Balonu ve Siberbalkanizasyon Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi, *Selçuk İletişim*, 11 (2), 232-251.
- Oruç, M. S. (2020), *Postmodernite*, Siyasal İletişim ve Doğruluk Sorunu: Post-Truth Durum ve Entelektüel Zemini Üzerine Bir İnceleme, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, Sayı:36,141-160.
- Rabin-Havt, A. (2016), *Lies, Incorporated: The World of Post-Truth Politics*, New York: Anchor Books.
- Sarıoğlu, E. (2020), Yalan Haber, “Post-Truth” Kavramı ve Medya Üçlemesi: Geçmişten Günümüze Gündem Belirleyen Örnekler, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 377-397.
- Sugden, E. (2018), *Donald Trump and the Politics of Emotion*, Open Democracy, Retrieved from <https://www.opendemocracy.net/en/transformation/donald-trump-and-politics-of-emotion/> (Erişim Tarihi: 10.07.2021)
- Şen, A. F. ve Taşdelen, H. (2020), Post-Truth Siyaset Bağlamında Yeni Medya: 2019 Yerel Seçimi Örneğinde Bir İnceleme. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (33), 11-34.

Terzi A. (2020), Post-Truth Kavramı ve Türkçe Karşılıkları Üzerine, *Türk Dili Dergisi*, Sayı: 820, 80-86.

Tesich S. (1992), *A Government of Lies*, The Nation Company.

Teyit.org (2016), *Teyitpedia, Araştırma: Yılın kelimesi post-truth nedir?*. Retrieved from <https://teyit.org/yilin-kelimesi-post-truth-nedir>. (Erişim Tarihi: 25.08.2021)

İŞLETMELERDE DİJİTALLEŞMEYE YÖNELİK OLARAK KURUMSAL YÖNETİM ÇERÇEVESİNİN OLUŞTURULMASI: KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Remzi DURMUŞ¹
Murat KASIMOĞLU²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, işletmelerde dijital yönetim çerçevesinin oluşturulmasıyla ilgili örnek model sunmak ve yine aynı model kapsamında KOBİ statüsünde olan bir işletmenin dijital dönüşümünü analiz etmek. Bu bağlamda, KOBİ olan ve 25 yıldır dar dokuma sektöründe hizmet eden Tekiş Lastik şirketinin, dijital yönetim çerçevesini uygulaması sonucu değişimleri belirleyebilmek için personele 20.08.2020 öncesi ve 15.03.2022 itibarıyla dijital durum olmak üzere iki farklı anket yöneltilmiştir. Anketten alınan veriler analiz edilmiş analiz sonucu ulaşılan bilgilere göre, şirket; operasyonel, insan kaynakları, strateji, inovasyon, teknoloji ve müşteri ilişkileri bağlamında 20.08.2020 öncesine göre günümüzde önemli ilerlemeler kat ettiği gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, KOBİ, Dijital Olgunluk Düzeyi

CREATING A CORPORATE GOVERNANCE FRAMEWORK FOR DIGITALIZATION IN ENTERPRISES: A RESEARCH ON SMALL AND MID-SCALE ENTERPRISES

ABSTRACT

This study aims to present a sample model for establishing a digital management framework in enterprises and analyze the digital transformation of a business with SME status within the scope of the same model. In this context, to determine the changes as a result of the application of the digital management framework of Tekiş Lastik Company, which is an SME and has been serving in the narrow weaving sector for 25 years, two different questionnaires were asked to the employees, as digital status before 20.08.2020 and as from 15.03.2022. The data obtained from the survey were analyzed that in the context of the company's operational, human resources, strategy, innovation, technology and customer relations, it has been observed that significant progress has been made until today compared to 20.08.2020.

Keywords: Digitalization, SME, Digital Maturity Level

¹Remzi Durmuş, İstanbul Kültür Üniversitesi Öğretim Görevlisi. Bu makale yüksek lisans tezinden üretilmiştir. r.durmus@iku.edu.tr

² Prof. Dr. Murat Kasımoğlu, İstanbul Ticaret Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi / . mkasimoğlu@ticaret.edu.tr

Giriş

İnsanoğlu tarih boyunca; hayatı anlamlandırabilmek, daha kaliteli yaşam sürmek, kendine yeni yerler keşfetmek, doğa ile baş edebilmek, başka toplumlara karşı üstünlük kurabilmek için sürekli yeni araç gereç ve aygıtlar geliştirmiştir. M.Ö. On Binlerden günümüze kadar farklı; klanlar, kavimler, topluluklar, halklar ve devletler tarafından ateşin bulunmasından demirin işlenmesine, tekerin icadından pusulanın buluşuna, coğrafi keşiflerden sanayi devrimine, bilgisayarlara akıllı yaşam ve üretim konseptlerine kadar ki teknolojik ilerlemeler, dijitalleşme sürecine kadar uzun bir yol kat etmiştir. Bu süreçte gelişen toplumlar büyürken gelişemeyenler zamanın ruhuna yenik düşmüştür.

Sanayi devriminden günümüze ülkemizin dijitalleşme serüveni ele alındığında Osmanlı'nın bu süreci iyi okuyamadığı teknolojik değişime uyum sağlayamadığı, üretim ve teknolojinin zamanın gerisinde kaldığı görülmektedir. Nitekim cumhuriyetin kurulmasıyla bu durum değişmiştir. Devlet eliyle sanayiye yatırım yapılmıştır. Günümüze gelecek olursak. Almanya'nın Endüstri 4.0 kavramını ortaya atmasının da etkisiyle Türkiye'de dijitalleşme konusunda zihinsel dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. İş dünyasındaki sivil toplum kuruluşları, ticaret ve sanayi odaları dijitalleşme bağlamında raporlar hazırlamış, girişimcileri/ sanayicileri bilgilendirmiş, dijitalleşmek isteyen sanayicilere yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmeti başlatmış, üniversitelerde kurulan TTO'lar şirketlerin dijitalleşme süreçlerine destek vermiştir. Kamuda bu süreci desteklemiştir. Örneğin KOSGEB son 2-3 yıldır çağrıya çıktığı destek programlarında şirketlerin dijitalleşme süreçlerine desteği kapsamaktadır.

Tarihi bir gerçeğin altını çizmek gerekir ki, sanayinin dijitalleşmesi meselesi sadece üretimde sayısallaşma meselesi değildir. Aynı zamanda yeni fırsatlarında ortaya çıkmasını sağlamıştır.

OECD'nin hazırlamış olduğu rapora göre dijitalleşme, küresel ticari işlem ve süreçlerdeki maliyetleri azaltmakta, şirketleri ve şirketlerin müşterilerini birbirine bağlamaktadır. Yine bu bağlamda fikirlerin, teknolojinin, değerlerin yayılmasına olanak sağlarken dijital hizmetler küresel olarak alınıp satılabilmektedir. Dijitalleşme yeni fırsat ve faydalar ortaya çıkarmaktadır (OECD, 2019:1- 8).

Dünyada dijital dönüşüm neticesinde; otomotiv, kimya, lojistik, enerji, medya, madencilik ve diğer sektörlerle birlikte 30 trilyon ekonomik değer yaratılacağı öngörülmektedir (Boğaziçi Üniversitesi Endüstri 4.0 Platformu Raporu, 2020).

Bu çalışma kapsamında dijital dönüşüm ile ilgili bir rol model oluşturulmuş ve bu rol model KOBİ statüsünde olan bir işletmeye uygulanmış ve yaşanan değişimler personelin değerlendirmeleri ışığında analiz edilmiştir.

Literatür Taraması

Dijitalleşme; insan yaşamı için, sağlıktan ulaşıma iletişime kadar birçok alanda bireyin talep ettiği hizmete daha hızlı bir şekilde erişmesine olanak sağlamaktadır. Accenture Türkiye, (2016), yapmış olduğu “Türkiye Dijitalleşme Endeksi” çalışmasında “Dijitalleşme Öncüleri ve Diğer (Dijitalleşemeyen) Şirketlerin Dijital Hizmetler Performansını” ele almıştır. Bu kapsamda dijitalleşen şirketlerin diğer şirketlere oranla dijital hizmetler, ürünler ve çözümler, servisler, etkileşim ve satış fonksiyonları gibi noktalarda daha iyi performans gösterdikleri gözlemlenmiştir.

Sağlam, (2021) “İşletmelerde Geleceğin Vizyonu Olarak Dijital Dönüşümün Gerçekleştirilmesi ve Dijital Dönüşüm Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması” başlıklı makalesinde, Wall Mart’ın işletmesinde giyilebilir gözlük ile tüketicinin raftan aldığı ürünü kayıt altına alabilmesi, kasiyere ihtiyaç duyulmadan tüketicinin aldığı ürünün fiyatının müşteriye belirtilmesi aynı şekilde Amazon’un depolarında robotik sistemleri kullanımı, lojistikte ise dronları kullanımı, Zara’nın müşteri ihtiyaçlarını gerçek zamanlı analiz ederek müşterinin ihtiyaçlarına göre tasarımcı ve üreticilerine bildirimlerde bulunması gibi markaların dijital araçları kullanımından bahsetmiştir. Nitekim dijital dönüşümün önemli bir boyutunu kurum içinde kullanılan dijital uygulamalar oluşturmaktadır.

Nalbantoğlu, (2021), “Dijital Dönüşümün Örgüt Kültürü Üzerine Yansımaları” başlıklı akademik çalışmada; analog kültürden ilerleyen işletmelerde daha muhafazakâr ve tutucu bir yapı varken dijital işletmecilik vizyonuna sahip işletmelerde, daha açık bir yapı olduğu görülmektedir. Dijital işletmeler daha hızlı karar alırlar, çalışanlarını güçlendirirler, sonuç odaklıdır ve ürün iyileştirme üzerine kafa yorurlar, güçlü işbirlikleri vardır, öğrenmeye önem verirler, müşteri istek ve talepleri önemlidir, iş yapma notasında esnekler.

Kasımoğlu ve Altın, (2020), “Yeni Paradigma Şirketlerin Yönetimi Dijirati Olmak Ya Da Olmamak” konulu makaleye göre, dijirati şirketler, muhafazakâr, yeni başlayan ve modacılar göre; gelir artışı, kar ve pazar payı olarak daha avantajlı konumdadır. Örneğin dijirati şirketler gelir artışında %9 avantaj sağlarken, modacılar %5, muhafazakârlar %6, yeni başlayanlar ise eksilerdedir. Aynı şekilde muhafazakârlar ve yeni başlayanlar kar ve Pazar payında eksilerde iken modacılar %9, dijiratiler ise %26’dır.

Özkurt, (2020), “Savunma Sanayinde Dijitalleşmenin Kurumsal Niteliklere Etkisinin Yapay Zekâ Yöntemleri ile Öngörülmesi: Sakarya İli Örneği” çalışmasında; dijital teknolojiler ile kayıtlar artık dijital ortam da işlenir duruma geldiğini ve süreçlerin dijitalleştiğini, ayrıca dijitalleşmenin tek boyutlu olmadığını ve işletmelerin veriminin artmasına katkı sağladığını ifade etmiştir.

Türkiye Bilişim Derneği, (2019), “Endüstri 4.0 KOBİ’ler için dijital Dönüşüm Rehberi” çalışmasına göre; ticaretin yapısının değiştiğini artık tüketicinin deneyiminin önemli hale geldiğini, yeni dönemde dünyada siparişlerin bayilik gibi mekanizmalar olmadan online ortamdan alınabileceğini ve üretim aşamalarının ise online olarak izlenebileceğini belirtmiştir.

Kalkınma Bakanlığı, (2018), “Sanayide Dijitalleşme On Birinci 2019-2023 Çalışma Grubu Raporu” çalışmasına göre, sanayideki dijitalleşmenin Dünya ekonomisi için çok önemli olduğu, güçlü ülkelerin bu süreci algılayamazlarsa güçlerini yitirecekleri ve yerlerine yeni oyuncuların geleceği ayrıca dijital dönüşümün uzun soluklu bir süreç olduğu ve başarılı olunamayan konularda sürekli iyileştirmeler yapılması gerektiği, ifade edilmiştir.

Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2018), hazırlamış olduğu “Türkiye’nin Sanayi Devrimi Dijital Türkiye Yol Haritası” raporunda dördüncü endüstriyel devrim olarak da ifade edilen bu süreçte imalat sanayisi rekabet ve müteşebbislik seviyesinin üst sıralara taşınması gerektiğini, bunun da dijital ekonomiden mümkün olacağını ifade etmiştir

TÜSİAD’ın yapmış olduğu, “Türkiye’deki Dijital Değişime Ceo Bakışı” adlı çalışmada 58 şirketin üst pozisyonlardaki yöneticileri ile görüşmeler yapılarak işletmelerin mevcut durumları ortaya koyulmuş ve atılması gereken adımlarla ilgili yön gösterilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda yöneticilerin konu ile ilgili bilgi sahibi oldukları, başarı için uygulanabilir ve doğru strateji gerektiği sonucuna varılmıştır (Sevinç, 2020).

TÜBİTAK, (2016), yapmış olduğu “Yeni Sanayi Devrimi Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası” çalışmada TÜBİTAK’ tan destek alan 1000 işletmeye anket uygulanmıştır. Ankette şirketlerin Ar&Ge ve akıllı üretimle ilgili entegrasyon durumlarını ölçümlemenin yanı sıra ve Ar&Ge ve küresel iş birliği ihtiyaçları, teknoloji yetkinlikleri ve etki potansiyelleri de yer almıştır. Şirketlerin sadece %22’sinin detaylı bilgiye sahip olduğu, konu hakkında en çok bilgiye sahip olan 3 sektörün elektronik, yazılım ve malzeme olduğu, şirketlerin %50’sinin önümüzdeki 3-5 yıl içinde teknoloji entegre etme stratejileri olduğunu ve en çok katma değer sağlayan 3 teknolojinin otomasyon ve kontrol sistemleri, ileri robotik, eklemeli imalat olduğu sonucuna varılmıştır.

Fırat, Fırat, (2017), “Endüstri 4.0 Yolculuğunda Trendler ve Robotlar” başlıklı makale çalışmasına göre; robotların imalat sanayinde önemli bir konumda olduğu ve endüstri 4.0 ile birlikte nesnelerin interneti yeni iş modellerinin önünü açmasına katkı sağladığını ve KOBİ’lere yeni iş modelleri bağlamında da yarar sağladığını ifade etmiştir.

TÜBİSAD, Türkiye Bilişim Vakfı, BTS, (2017), birlikte hazırlamış olduğu “Türkiye’nin Dijital Atılım Stratejisi” raporu kapsamında; sanayi 4.0 ile birlikte iş gücünün kalitesinin de artacağı, zincirleme entegrasyon ve sanayi 4.0 ile 150-200 milyar TL’lik ek gelir yaratılacağı, Sanayi 4.0’daki dönüşümün başarılı olması halinde

%4-7 arasında verim artışı olacağı, sanayi 4.0 dönüşümünün sağlanabilmesi için yıllık bazda 10-15 milyar TL'lik bir yatırıma ihtiyaç olduğu görüşü ifade edilmiştir

Altuntaş, (2017), "Dijital Dönüşüm Uygulamalarının Kurumların Marka Değeri Üzerindeki Etkisi" konulu makale çalışmasında; 114 kurumsal yönetici ile kantitatif araştırma yapmıştır. Ankete katılanların %89'u kuruluşlarının dijital dönüşüm girişimlerini hayata geçirdiğini ve bu girişimlerin %34'ünün de gelir artışı ve müşteri ilişkilerine olumlu katkılar sağladığı sonucuna varmıştır.

Gürsoy, (2020), "Yalın Üretim Sisteminde Dijitalleşme ve Endüstri 4.0 Uygulamaları ile Süreç İyileştirme Analizi: Bir İmalat İşletmesinde Uygulama" çalışmasında dijitalleşme denildiğinde özellikle imalat sektöründe bir maliyetten bahsedilmektedir. Gelecek süreçte dijital fabrikalar ortaya çıkacaktır. Dijital fabrika; üretim mekanizmalarını ve bir üretim imalathanesindeki var olan mekanizmaları tasarlamak için veri elde etme ve temsil teknolojileri olduğunu ifade etmiştir

Coşkun, Coşkun, (2020), TÜBİTAK dergisinde yayınlanan "Karanlık Fabrikalar Geleceği Aydınlatacak Mı?" başlıklı yazıda şunlar vurgulanmıştır. Akıllı fabrikalar, insandan arındırılmış karanlık fabrikalar olarak ifade edilerek, en çok bilinen örneğin ise Çin'deki bir cep telefonu fabrikasında görülmüştür. Kullanılan robotlar ile personel sayısı %90 oranında azalırken üretimdeki hata oranı ise %25'lerden %5'lere kadar düştüğü gözlemlenmiştir. Aynı şekilde Çinli e-ticaret şirketi jd.com nakliye ve depo tesisini yaparak tesiste 20 robot çalışmakta ve bu şekliyle 500 çalışanın işini yapmaktadırlar.

CapGemini ve MIT'in şirketler üzerinde yaptığı araştırmada ortaya çıkan matriste, şirketler dijital olgunluk seviyelerine göre imalat ve eczacılık gibi sektörler yeni başlayanlar; telekom ve seyahat işletmeleri modaya uyanlar, sigorta ve kamu kurumları muhafazakârlar, ileri teknoloji şirketleri ve bankacılık gibi kurum ve kuruluşlar ise matrisin dijitaler kısmında yer almıştır (Sağlam, 2021:395- 420).

TÜBİSAD, (2020), hazırlanmış olduğu rapora göre, 2019 yılında Türkiye'nin dijital dönüşüm endeksi 2,94 iken 2020 yılında 0,66 puan yükselerek 3,06'a çıkmıştır. Kullanım Bileşeni ise 2,88'den 0,28 artış ile 3,16 seviyesine gelmiştir. Yeterlilik bileşeni de 3,19'dan 0,5 puan artarak 3,24'e çıkmıştır.

İşletmelerde Dijital Olgunluk Düzeyinin Ölçüm Boyutları ve Alt Bileşenleri

İşletmelerin dijital olgunluklarının incelenmesinde farklı kriterler baz alınmış ve farklı değerlendirmeler tabii tutulmuştur. Nitekim bu modellerin genelini baz alındığında işletmenin; organizasyonel yapısı, müşteri yönetimi, insan kaynakları yönetimi, teknoloji yönetimi, inovasyon yönetimi ve strateji yönetimi gibi başlıklarda incelendiği görülmektedir.

Tablo 1: Dijital Dönüşüm Çerçevesi ve Alt Bileşenleri

Dijital Dönüşüm Çerçevesi	Alt Bileşenleri
Organizasyonel Yapı	<ul style="list-style-type: none"> – İş Akışları – Üretim Yönetimi – Kalite Yönetimi – Süreç Yönetimi – Bakım Yönetimi – Lojistik Yönetimi – Tedarik Zinciri Yönetimi – Depo/Stok Yönetimi
İnsan Kaynakları Yönetimi	<ul style="list-style-type: none"> – İK Stratejisi – Dijital Yetkinlikler – Dijital İK Yönetimi – Kültür – Eğitim Yönetimi
Müşteri Yönetimi	<ul style="list-style-type: none"> – Müşteri Yönetim Stratejisi – Dijital Deneyim Yönetimi
İnovasyon Yönetimi	<ul style="list-style-type: none"> – İnovasyon Stratejisi – Açık İnovasyon Yönetimi – Veri Temelli İnovasyon Yönetimi
Strateji Yönetimi	<ul style="list-style-type: none"> – İş modeli – Liderlik – Finansal Yönetim – Pazarlama Yönetimi
Teknoloji Yönetimi	<ul style="list-style-type: none"> – Siber Güvenlik Yönetimi – Veri Yönetimi – Yazılım/ Donanım Yönetimi – Dijital Uygulamalar

Kaynak: (Dijital Dönüşüm Değerlendirme Raporu, 2022)

Organizasyonel Yapı

İş Akışları; iş akışları yani hangi işin nasıl gerçekleşeceği bir sonraki adımın ne olacağı baştan sona tasarlanmıştır. Bütün bu süreçler dijital ortamda tanımlanmalı ve ISO 9001 Kalite Yönetim Sistemi ile belirlenmelidir. Bir diğer husus personelin yapacağı çalışmaların ERP yazılım programları ile dijital ortama aktarılmasıdır. Yani süreç oradan yönetilmelidir. Böylelikle hem verim kaybının önüne geçilmiş olunacak hem de evrak bürokrasisi minimuma indirilmiş olacak ve personelin performansı yani birim zamanda yapılan iş daha iyi analiz edilecektir. Üretim emirleri dijital ortamdan verilmelidir. Üretim planlama birimi üretilecek ürünün talimatını dijital ortamdan göndermeli geri bildirim ise aynı ortamdan almalıdır. Bunun için ERP sistemleri de kullanılabilir.

Üretim Yönetimi; işletmedeki üretim bantları ve üretim emirleri dijital olarak yönetilmelidir. Veri bazlı bu yönetimde gerçek zamanlı dataya erişim sağlanmalıdır. Yine aynı şekilde bu dijital yönetim kapsamında üretim için gerekli olan ham maddenin ihtiyaç planlaması ve temini de dijital ortamda yapılmalıdır (Dijital Dönüşüm Değerlendirme Raporu, 2022). Üretimde çıkan aksaklıkların verileri dijital ortamda tutulmalı ve iyileştirme stratejileri geliştirmelidir. Ayrıca üretilen veriler daha sonradan tekrar kullanabilmek için depolanabilmelidir. Makine verimliliklerinin ölçümü için işletme uygulama/yazılım almalıdır. Şirket verimliliğini arttırabilmek için yalın üretim yönetimini kullanmalıdır. İşletme, maliyet muhasebesi uygulamaları ile güncel maliyet analizleri yaparak ilgili birimlere sağlık bilgi verilebilmelidir (İSO, 2018:1- 59).

Kalite Yönetimi; işletme kalite süreçlerini dijital ortamda takip etmelidir. Kaliteyi arttırmak için stratejiler geliştirmelidir. İşletme kalite yönetiminin sürdürülebilirliğini sağlamak için kalite yöneticisi belirlemeli ve gerek dijital ortamdaki kalite ve süreçleri ilgili verilerin takibinde gerekse aksaklık ve hataların önlenmesinde ve kalite ile ilgili diğer çalışmalarda görevlendirmelidir. İşletme, kalite yönetimi ile ilgili müşteriye de sürece dâhil edecek bütünleşik standart yönetimi belirlemelidir (İSO, 2018:1- 59).

Süreç Yönetimi; işletme bütün iş akışlarını, bunun yönetim ve süreçlerini, müşterilerle ve paydaşlarla olan bilgi ve veri akışlarını dijital hale getirmelidir. İşletmenin dijital süreç yönetimi ile ilgili açık ve anlaşılır yazılı stratejisi olmalıdır. İşletme süreç yönetimlerinde kullanılan dijital envanterini çıkarmalı varsa mevcut envanterin sorunları belirlenmeli, yeni dijital uygulamaların araştırması yapılarak işletmenin performansını ve kapasitesini arttıracak uygulamalar dijital süreç yönetimi stratejisi kapsamında işletmeye kazandırılmalıdır. Yine aynı şekilde yurt içi ve yurt dışı paydaşlarla ilişkiler dijital hale getirilmelidir. Diğer bir ifadeyle, ölçümleyebilmek için işletmenin süreç yönetimi olabildiğince sayısallaştırılmalıdır.

Bakım yönetimi; işletmenin bakım yönetim stratejisi olmalıdır. Aynı şekilde makinelerde oluşan arızalar dijital ortamda kayıt altına alınmalı, bunların nedenleri analiz edilmeli, elektrik kaynaklı mı, yazılım kaynaklı mı, donanım kaynaklı mı yoksa başka bir kronik sorundan mı kaynaklı olup olmadığına bakılarak yıl içinde en çok arza kaynağı tespit edilmelidir. Bu tespitler neticesinde aynı sorunların önüne geçebilmek için stratejiler geliştirilmelidir. Şirket yıl içinde belirli periyotlar ile planlı bir bakım faaliyeti stratejisi benimsemeli, bakım planlaması yaparken üretimde aksamalara mahal vermemelidir. Bazı basit tamir ve tadilatlar için personele eğitimler verilmelidir (İSO, 2018:1- 59).

Lojistik Yönetimi; şirket, malzeme ihtiyaçlarını dijital ortamda ve birimler arası entegrasyona dayalı olarak planlanmalı ve birimler arası ihtiyaçlar ve talepler ilgili kişi ve birim tarafından gerçek zamanlı olarak görülmelidir. Bunun için şirket kendi ihtiyaçlarına uygun bir uygulama veya ERP sistemi kullanarak lojistik amacıyla kullandığı araçlarını uzaktan takip ve kontrolünü yapabilmelidir.

Tedarik Zinciri Yönetimi; şirket işbirliği içinde olduğu paydaş/tedarikçi/müşterilerine dijital sürecini anlatmalı bu bağlamda dijitalleşmenin verimden, kaliteye, tasarrufa ve performans yönetimine kadar avantajlarından bahsederek onlarında bu sürece destek vermesini sağlamalıdır. Bu vesile ile şirket kendi çevresinde dijital bir ekosistem meydana getirmiş olacaktır. Şirket paydaş/ tedarikçi/ müşteri verilerini dijital ortamda tutmalı aynı zamanda gelen istek ve talepleri dijital ortamdan almalıdır.

Depo/Stok Yönetimi; şirketin depo/stok yönetim stratejisi olmalıdır. Bu bağlamda şirket depo giriş çıkışlarını Nesnelerin İnterneti (IOT) veya Radyo Frekans ile tanıma (RFID) teknolojisi ile barkod okutarak yapmalı ya da ERP yazılım sistemleri ile dijital olarak takip etmelidir.

İnovasyon Yönetimi

İnovasyon Stratejisi; her şirketin inovasyon stratejisi olması gerekmektedir. Bu inovasyon stratejisi şirket yönetim kadrosu tarafından sahip çıkılmalı ve şirketin inovasyon ve yeniliklerden sorumlu personeli olmalıdır. Şirket içi ve şirket dışından gelebilecek yeni fikir ve projeler şirket tarafından desteklenmeli ve bunun içinde teşvik edici olması babında ödül sistemi konmalıdır (Dijital Dönüşüm Değerlendirme Raporu, 2022).

Açık İnovasyon Yönetimi; şirket üniversite-sanayi işbirliği şeklinde yeni ürün ve tasarım geliştirme noktasında aktif bir şekilde çalışılmalı ve projeler geliştirilmelidir. Yine bu süreci destekleyici bir unsur olarak; AB, TÜBİTAK, KOSGEB gibi kurum ve kuruluşların inovasyon ile ilgili desteklerine başvurulmalıdır. Şirketin fikri ve sına mülkiyet hakları ile ilgili politikası olmalıdır. Bu bağlamda geliştirdiği ürünlerle ilgili patent/ faydalı model başvurularını yapmalı ve tescil haklarını almalıdır. Şirketin uluslararası İnovasyon bakış açısının oluşması için yurt dışı proje işbirliklerini geliştirmeli ve projelerine yabancı paydaşlar bulmalıdır.

Veri Temelli İnovasyon Yönetimi; şirketin gerek kurum içi gerek kurum dışından gelen dijital bildirimleri değerlendirebilecek ve bunu iş geliştirme için kullanacak bir ekip kurulmalıdır (Dijital Dönüşüm Değerlendirme Raporu, 2022). Yine bu kapsamda şirket yazılım, donanım ve önümüzdeki süreçte işletme kültüründe daha fazla yer alacak olan metavers kullanılarak şirketin iş ve dijital gelişimini sağlayacak platformlarda kullanılmalıdır.

İnsan Kaynakları Yönetimi

İK Stratejisi; işletmenin organizasyonel yapısında personelin dijital kültür anlayışının oturmuş olması gerekir. Personel yönetiminin dijital ortama aktarılmış ve performans yönetiminin de yine dijital ortamda veriye dayalı bir şekilde yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda işletmenin dijital organizasyon yönetimi haritası olmalıdır. Yine bu kapsamda personelin dijital yetkinliklerinin belirlenmesi, eksikliklerinin analiz edilmesi gerekir. İşletmedeki yenilikçi fikirlerin ortaya çıkarılarak desteklenmesi gerekir. İSO

9001 Kalite Yönetim Sistemi işletmenin yönetim anlayışında olmalıdır. Bu kapsamda şirkette ast-üst ilişkileri, birimlerin görev tanımları ve dokümantasyon stratejisi bu kalite yönetim sistemi ile belirlenmiş olmalıdır. Personel için; ev, ofis, yarı zamanlı vb. çalışma modelleri geliştirilmelidir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve İZKA, 2020).

Eğitim Yönetimi; şirket içinde personelin değişim ve dönüşümünü sağlayacak aynı zamanda dijital vizyonun gelişmesine de katkısı olacak eğitimler verilmelidir. Bu eğitimlerin kurumsal bir şekle bürünmesi için akademi kurulması gerekir. Akademi çatısı altında dijital temelli yıllık eğitim takvimi çıkarılarak personel eğitilmelidir.

Dijital Yetkinlikler; işletme yönetim kadrosu personelin dijital yeteneklerin arttırılması için bir politika belirlemelidir. Bu politikaların uygulanması içinde görevlendirmeler yapılmalı ve süreç takip edilerek yaşanan veya yaşanma ihtimali olan problemler ile ilgili çözümler geliştirilmelidir.

Dijital İK Yönetimi; şirket, İnsan kaynakları departmanının; personelin performans yönetimi, verimi, kariyer planlaması, ücret yönetimi, eğitim planlaması, terfi, görevden alma gibi konuları dijital uygulamalar ile ölçülebilir ve sayısallaştırılmış bir şekilde yapmalıdır. Bunun içinde şirket, dijital uygulamalar satın alabilir ya da ERP yazılımları kullanabilir.

Kültür; işletme organizasyon alt yapısında dijital kültürü oluşturmak için dijital odaklı stratejiler geliştirmelidir. Bu bağlamda dijital uygulamaları işletmeye kazandırmalı ve birimler arası entegrasyonu sağlayarak veriye dayalı organizasyon yönetimini benimsemelidir.

Müşteri Yönetimi

Müşteri Yönetim Stratejisi; müşteri verileri dijital ortamda tutulmalı, müşterilerden gelen talep ve isteklerin dijital ortamdaki alınmalı, yeni ürün belirlemede hedef kitlenin beklentilerinin dijital olarak analiz edilerek ihtiyaca cevap verilmelidir. Yeni müşteri edinimi için dijital ortam kullanılmalıdır. Müşteri verileri dijital ortamda tutulurken KVK kurallarına uyulmalıdır.

Dijital Deneyim Yönetimi; müşterilere dijital ortamda yeni ürün geliştirme imkânı verilmelidir. Şirket içinde müşteri deneyim birimi oluşturulmalı, müşterilerden gelen geri bildirimler iş zekâsı uygulamaları ile analiz edilerek gerek yeni ürün geliştirmede gerek yeni bakış açıları oluşturmada gerekse şirketin kurumsal alt yapısının iyileştirilmesinde kullanılmalıdır (Dijital Dönüşüm Değerlendirme Raporu, 2022). Ayrıca İşletme, müşteri ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak değer yaratma süreçlerini tasarlamalıdır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve İZKA, 2020).

Müşteri yönetimi ile ilgili dijital alt yapının şirkete kazandırılması gerekir. Bu kapsamda şirket gerek müşteri profilini gerek iş modelini gerek müşteri ilişkilerini analiz ederek bu alt yapıyı kurmalıdır. Bunu yaparken de eğer kurum içi bu teknolojiyi tasarlayıp

oluşturmak mümkün değilse hizmet satın alım yöntemiyle gerçekleştirilmelidir. Bunu yaparken hizmet satın alınacak şirkete ihtiyaçlar doğru bir şekilde aktarılmalıdır.

Şirket dijital pazarlamayı etkili bir şekilde kullanmalı ve buradaki veriler takip edilerek sağlıklı bir şekilde analizi yapılmalıdır. Müşteri ile ilişkiler geliştirilmeli, müşterilerin beklentileri ürün ve hizmetin geliştirilmesinde göz önünde bulundurulmalıdır.

Strateji Yönetimi

İş Modeli; şirketin iş modeli dijital temelli olmalıdır. Yani finanstan, üretime, pazarlamadan, insan kaynaklarına, araştırma geliştirmeye, lojistiğe, stoğa, müşteri ve paydaş ilişkilerine, iş akışlarına, şirket içi ve dışı kurumsal ilişkilere kadar şirketin her aşamasında dijitalleşme baz alınmalıdır. Ayrıca, günümüz dijital dünyasında, yeniliklere hızlı bir şekilde uyum sağlayabilen esnek yönetim yapılarına ihtiyaç vardır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve İZKA, 2020). Bu bağlamda işletme yeniliklere ve değişimlere daha fazla açık olmalıdır. İşletmeler, doğru zamanda doğru dijital teknolojileri seçmelidir. Ayrıca dijitalleşmenin getireceği farklı risklere karşı hızlı ve etkili stratejiler geliştirmelidir (KPMG, Dijital Türkiye Platformu, 2021). İşletmenin dijital stratejisinin net olması gerekmektedir. Bu netlik işletmenin hızlı hareket etmesine katkı sağlayacaktır (TÜSİAD vd., 2016).

Liderlik; şirketin üst yönetim kadrosu dijital vizyonda olmalıdır. Yani üst yönetim kadrosu dijitalleşmeyi desteklemelidir. Bu kapsamda işletmede dijital dönüşüm lideri belirlenmelidir. Bu liderin altında da birim sorumluları görevlendirilmelidir. Bu çalışma gurubunun görev tanımları netleştirilmelidir (Dijital Dönüşüm Değerlendirme Raporu, 2022). Yıl içinde belirli periyotlar ile toplantılar yapılarak dijitalleşme ile ilgili son durum ele alınmalı eksik ya da hatalar gözden geçirilerek atılması gereken adımlar ivedilikle atılmalıdır. Yeni teknolojilerin işletmede uygulanabilirliği ve verimliliği araştırılmalıdır. Farklı şirketlerdeki uygulamaları analiz edilmeli ve kullanılabilirliği iyi hesaplanmalıdır. Yönetim; şirketin dijital dönüşüm bağlamında verimlilik, performans, kalite gibi anahtar performans göstergeleri belirlemeli ve o göstergeleri gerçekleştirmek için çalışmalarını sürdürmelidir.

Finansal Yönetimi; işletme dijital yönetim stratejisi kapsamında hedeflerini açık ve net bir şekilde ortaya koyarak yıl içinde bu hedefleri gerçekleştirmek için harcanacak bütçeyi belirlemelidir. Ayrıca işletmeye kazandırılacak olan uygulamaların nerelerden ne şekilde temin edileceği de planlanmalıdır.

Pazarlama Yönetimi; şirketin ve markanın pazarlanması, müşteri ilişkilerinin geliştirilmesi ve markanın yönetimi dijital ortamda yapılmalıdır. Bu bağlamda yaygın olarak kullanılan CRM yazılımlarından da destek alınabilir.

Teknoloji Yönetimi

Siber Güvenlik Yönetimi; şirketin siber güvenlik yönetim vizyonu, siber güvenlik yönetim stratejisi olmalı yine bu kapsamda şirkette siber güvenlik sürecini yönetecek bilgi işlem birimi olmalıdır. Şirket veri kayıplarına ve çalınmalarına karşı verilerini kendi oluşturduğu veri merkezinde ya da bulutta saklamalıdır. Kendi veri merkezinden saklanan verilerinde günlük olarak yedeği alınmalıdır. Şirket lisanslı, kurumsal anti virüs programları kullanılmalıdır. Personele siber güvenlik, sanal tehditler vb. konularda yıl içinde eğitimler aldırılmalıdır. Şirket güvenlik açıklarına karşı belirli periyotlar ile testler yapılmalıdır.

Veri Yönetimi; dijital dönüşüm, işletmenin tedarikçiden, müşteriye, personel ve şirket yapısına kadar her aşamanın etkileneceği bütünsel bir konudur (Klein, 2020:1- 24). Bunun önemli bir boyutunu da veri yönetimi oluşturmaktadır. Bu bağlamda, şirketin veri yönetim stratejisi olmalıdır. Yani hangi tür verilerin nasıl toplanacağı, toplanan verilerin nasıl işleneceğini, işlenen verilerden kimin sorumlu olacağı, verilerden nasıl değer yaratılacağı belirlenmelidir. Şirkette veri odaklı iş kültürü oluşturulabilmesi için personele; veri, iş zekâsı, veri analitiği, yapay zekâ, robotik, dijital ikiz vb. konularda eğitim verilmesi gerekmektedir. İşletmenin bir baştan bir başa kadar kesintisiz veri akışı için müşteri/paydaş/tedarikçi vb. entegrasyonu yapılmalıdır (İSO, 2018: 1- 59).

Yazılım/Donanım Yönetimi; işletme yazılım ve donanım yönetim stratejisi geliştirmelidir. Bu kapsamda yazılımları belirli periyotlarla güncellemeli, donanımların da aynı şekilde belirli periyotlarda bakımını yaptırmalıdır. Yeni alınan yazılım ve donanımların kullanımı ile ilgili personel eğitilmelidir.

Dijital Uygulamalar; işletmedeki var olan teknolojilerin teknik kapasitesi ve etkisi analiz edilerek yeni teknolojilerin uygulanabilirlikleri test edilmelidir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İZKA, 2020). Alınan hiçbir program veya yazılım şirketin bütün sorunlarını çözecek yapıya sahip değildir. Bu bağlamda şirket yazılımların entegrasyon yönetimiyle ilgili strateji geliştirmelidir. Ayrıca bu yazılım veya programların kimler tarafından ne şekilde kullanılacağı görev tanımlarıyla belirlenmeli ve gerekli eğitimler verilmelidir.

Vaka Çalışması ve Sonuçları

Vaka Çalışması; veri toplamak amacıyla yapılan niteliksel bir araştırma yöntemidir. Kurumlar, şirketler, süreç ve olaylar ile ilgili bilgilerin sadece içeride olan kişilerin bildiği hikâyelerin öğrenilmesine katkı sunar (Ofloğlu, 2015). Diğer bir ifadeyle, bir durum ya da konuyu analiz edebilmek veya ölçümleyebilmek ve bundan da veri çıkarabilmek için yapılan çalışmalardır.

Uygulanan Model; dijital dönüşüm çerçevesi ve alt bileşenleri tablosunda belirtilmiş olan 6 ana başlık ve ona bağlı olan 26 alt başlık temel alınarak bir dijital dönüşüm modeli oluşturulmuştur. Ankette oluşturulan sorularda bu rol model baz alınarak hazırlanmıştır.

Modelin Gerekçesi; şirketin ihtiyaçları ve mevcut durumu, kaynakları, bulunduğu sektör, paydaşların pozisyonu baz alındığında şirket için oluşturulan bu model uygun görülmüştür.

Dijitalleşmenin Gerekçesi; şirket, performansını arttırmak, müşteri ilişkilerini dijitalleştirmek, iş büyümesine katkı sağlamak, alt yapısını geliştirmek, veri odaklı şirketi yönetmek, şirketi geleceğe hazırlamak, şirkete yeni yetkinlikler kazandırmak için dijitalleşmeye karar verilmiştir.

Yetkilendirme; işletmenin gelişmesi ve büyümesi için Ar&Ge Sorumlusu olarak görev yaptığım Tekiş Lastik LTD. Şirketi Genel Müdürü' nün yetki ve onayı ile hem dijitalleşme hem de akademik çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda şirket, genel müdürün liderliğinde ve vizyonunda gerek kendi kaynakları ile gerekse teşviklere başvurular yapılarak bu sürecin başarılı bir şekilde ilerlemesi sağlanmış ve dijitalleşme ekibinin bir parçası olarak 2020 yılından bu yana genel müdürün liderliğinde yürütülmekte ve halen devam etmektedir.

Veri Oluşturma Yöntemi

Bu bir örnek olay çalışmasıdır. Uygulamalı araştırma yapılmıştır. Araştırmada da vurguladığımız gibi 20.08.2020 ve 15.03.2022 tarihleri arasında Tekiş Lastik LTD. şirketi bünyesinde yer alarak gerekli faaliyet ve süreçlerin bizzat yönlendirilmesi noktasında gözlem yapılmış ve gerçek zamanlı veri toplanarak örgütsel bir yapı oluşturulmuştur. Yine bu bağlamda 16 personele şirketin dijital durumunu değerlendirmesi için anket yapılmıştır. Anket 6 ana başlık ve 26 alt başlıktan oluşmuştur.

Vaka Çalışmasının Amacı

KOBİ statüsünde olan ve dar dokuma sektöründe 25 yıldır hizmet veren Tekiş Lastik LTD. şirketinin 20.08.2020 öncesindeki ve 15.03.2022 itibariyle günümüzdeki dijital durumunu saptamak yine bu iki anket aracılığıyla gerileme veya gelişmeler diğer bir ifadeyle şirketteki değişimler 6 ana başlıkta analiz ederek, şirketin dijital fotoğrafının çekilmesi istenmiştir.

Çalışmanın Kapsamı

Bu vaka çalışması, Tekiş Lastik LTD. şirketinin; operasyonel yapısı, müşteri ilişkileri yönetimi, insan kaynakları yönetimi, inovasyon yönetimi, stratejik yapısı ve teknolojik yapısının ölçülmesi analiz edilmesini kapsamaktadır.

Demografik Durum

Anketi cevaplayanların eğitim durumu; Yüksek Lisans; %0, Lisans; %31,3, Ön Lisans; %31,3, Orta Öğretim; %37,5. Anketi cevaplayanların yaşı; 20-30; %56,3, 31-40; %25, 41-50; %18,8, 51-60; %0. Anketi cevaplayanların şirketteki yıl bazında çalışma süresi; 0-3; %25, 4-6 %50, 7-10; %12,5; 11-16; %6,3, 17-25; %6,3.

Neden Tekiş Lastik

1996 yılında kurulmuş olan Tekiş Lastik, şirketin geleceğinin dijitalleşmeden geçeceğini düşündüğü için ve dijitalleşme vizyonunun olması, üniversite-sanayi işbirliklerini de önemsedüğinden ayrıca çıkan verilerin de akademik olarak kullanımına izin verdiğinden dolayı bu dijitalleşme süreçlerine başlanmış ve bu çalışmalarda akademik olarak kayıt altına alınmıştır.

Şirket Hakkında

Tarihçesi; Tekiş Lastik 1996 yılında 6 adet yuvarlak lastik örme makinesi ile küçük bir atölyede 2 personel ile üretime başlamıştır. Kurulduğu yıllarda aylık yirmi bin metre lastik üretmiştir. 2014 yılında ilk ihracatını gerçekleştirmiştir. 2022 yılına geldiğinde ise üretimini üç milyon metre lastiğe, personel sayısını doksana, ihracat yaptığı ülke sayısını ise 35'e çıkarmıştır.

Ürün Gamı; dar dokuma lastiği, kolon, şerit, kedi- köpek tasma, lastikli kemer, direnç lastiği, çanta askısı, korse, dizlik, Sert konfeksiyon lastik, bağcık lastik, ince petek desen lastik, simli hortum desen lastik, polyester apreli şerit, polyester apreli şerit kolon, polyester düz şerit, polyester simli şerit, sim şerit, polip şerit, kısa merdiven desen şerit, pamuk şerit, ortası dikişli şerit, pamuk balıksırtı şerit, polyester balıksırtı şerit, polip balıksırtı şerit, kaplama lastik varak, baskılı sıkı dokuma lastik (desen), baskılı konfeksiyon lastik (desen), yan desen lastik(tek taraflı), dokuma katlanır lastik, anima desen lastik, gipeli dokuma lastik, texmal sert hortum desen lastik, özel merdiven desen askı lastik, oluklu sıkı dokuma lastik, gaytan, dolgu şerit, polip şerit, yassı şerit, zikzak şerit ve polyester şerit.

İlgili Olduğu Sektörler; mobilya, ayakkabı, fitness, savunma, otomotiv, havacılık, matbaa, medikal, pet, hazır giyim ve konfeksiyon sektörleri ile işbirliği içerisinde çalışıyor.

Dijital Dönüşüm Sürecinin Gelişimi ve Başlatılması

Teknolojinin gelişimi ve ekonomi içindeki payının artması, Dünya'nın küresel bir köy haline gelmesi, teknolojiyi kullananların ve işletmesine uygulayanların daha avantajlı konuma gelmesi Tekiş Lastik şirketinin de dikkatini çekmiş buna bağlı olarak şirketin dijital dönüşümüne karar verilerek bu vizyon kapsamında dönüşüm projelerini başlatmıştır. Bu süreç; yurt dışı dijital platformlara üye olunması, dijital ofisin kurulması, veri merkezinin oluşturulması ile başlamıştır.

Dijital Dönüşüm Ekibi

Şirketin Genel Müdürü olan Kenan TEKİN liderliğinde Remzi DURMUŞ, Yunus ALTUNTAŞ dijital dönüşümün gerçekleşmesi için bir ekip olarak çalışmalarını koordine etmiş ve dijitalleşme sürecinin yürütülmesini sağlamıştır.

Dijital Dönüşüm Sürecinde Yapılan Çalışmalar

Dijital Ofisin Kurulması; şirket bir vizyon projesi olarak dijital ofisi kurmuş ve ofis çatısı altında e- ihracat birimini, bilgi işlem birimini, ihracat birimini ve vizyon toplantılarının yapılacağı alanlar oluşturmuştur. Nitekim 2 yıllık süre zarfında şirketin geleceğini belirleyecek vizyon toplantıları dijital ofiste gerçekleştirilmiştir.

E- İhracat Biriminin Kurulması; şirket bünyesinde e- ihracat birimi kurularak, Habby Accessories markası ile Ali Baba, Amazon, Ebay, Etsy gibi dijital platformlara üyelikler yapılmıştır. İç pazar için ise Trendyol, n11 gibi platformlarda üyelikler gerçekleştirilerek, sıcak satışlara başlanmıştır. Bu vesileyle şirket kendisine dijital ortamda yeni bir Pazar yaratmıştır.

Üniversite- Sanayi İşbirliğinin Sağlanması; Sabahattin Zaim Üniversitesi Teknoloji Transfer Ofisi, Kültür Üniversitesi Moda Tasarım programı ile iş birliği protokoller yapılarak, Haliç üniversitesi moda tasarım bölümünde öğrenci ve akademisyenlerin katkısı ile şirket için tasarım ve desen çalışmaları yapılmıştır. Aynı zamanda bölümün sektörel paydaşı olarak, Sektörün diğer oyuncularını ile toplantılara iştirak edilerek sektörün akademiden beklentileri ile ilgili fikir alışverişinde bulunulmuştur. Kültür Üniversitesi Moda Tasarım Programı akademisyen ve öğrencileri ile de desen ve tasarım çalışmaları yapmaktadır.

Dijital Etkinlikler; Haliç Üniversitesi, Atlas Üniversitesi, Beykent Üniversitesi, Kültür Üniversitesi ve İstinye Üniversitesinde hem sektörümüzü tanıtan hem şirketimizi tanıtan hem de akademi ile bir araya gelip işbirliklerimizi güçlendirebileceğimiz, Endüstri 4.0, Sürdürülebilirlik Fırsatlar ve Tehditler temalı seminerler düzenlenmiştir.

Veri Merkezinin Oluşturulması; şirketin bütün verilerinin siber saldırılara karşı korunması ve bilgilerin çalınması ya da silinmesine karşı verilerin kendi bünyesinde tutulması için kendi veri merkezini oluşturularak, veri merkezinde şirket verileri günlük olarak tutulmakta ve yedeğin yedeği de alınmaktadır.

Tekiş Akademi'nin Kurulması; personelin performansının artırılması, verim ve kalitenin yükseltilmesi, dijital kültürün ve yetkinliklerin oluşturulması için İK çatısı altında Tekiş Akademi kuruldu. Bu kapsamda; Dijitalleşme, inovasyon, üretim planlama, tasarım, pazarlama, e- ihracat gibi eğitimler verilmektedir. Bu eğitimler neticesinde, personelin bakış açısı eğitim öncesi sürece göre farklılaştığı gözlenmiştir.

İSO 9001- 2015 Kalite Dokümantizasyonun Oluşturulması; İSO kalite yönetim sistemi kapsamında işletmenin kalite el kitabı oluşturulmuştur. Yine bu kapsamda iş analizleri, organizasyon yapısının oluşturulması, iş politikalarının belirlenmesi, iş süreçlerinin ve görev tanımlarının yazılı hale getirilmesi gerekmektedir.

Ar& Ge Biriminin Kurulması; işletmenin yenilikleri takip edebilmesi, üniversite- sanayi işbirliklerini canlı tutabilmesi, yeni projeler oluşturulabilmesi, şirkete yeni vizyon ve yetenekler kazandırabilmesi için Ar& Ge birimi kurulmuştur.

ERP Yazılımı; şirket Sentez ERP yazılımını sistemine entegre etmiştir. Bu kapsamda stok, müşteri ve pazarlama bilgileri, üretim emirleri, kurum içi veri akışları başta olmak üzere birçok dokümana sistem üzerinden erişim sağlanabilmektedir. Bu vesile ile riskler azaltılmış, verim arttırılmış, operasyonel maliyetler düşürülmüş, bilgiye erişim süresi kısalmış, müşteri ilişkileri daha da gelişmiş, iş süreçleri daha da hızlanmış, kapasite kullanımı ve personel performansı artmıştır.

Stok Takip; şirket el terminali ile barkod sistemine geçmiştir. Böylelikle hangi ürünün nerede olduğunu, hangi süreçte oraya geldiğini, hangi personelin o ürünü oraya gönderdiğini, ürünün özelliklerinin neler olduğu gibi birçok bilgiye kolay bir şekilde takip erişilebilmektedir.

Diğer; üniversite-sanayi işbirliği kapsamında Sabahattin Zaim Üniversitesi Endüstri Mühendisliği öğrenci ve öğretmenlerinin desteği ile iş etüdü çalışmalarına başlanmıştır. Altınbaş Üniversitesi ile protokol yapılmıştır. Bu kapsamda yüksek lisans veya doktora yapmak isteyen personel üniversitenin sunmuş olduğu indirim imkânlarından faydalanacaktır. Üniversite-sanayi işbirliği kapsamında üniversiteden hocalar şirketi ziyaret etmiş ve dijital dönüşüm ile ilgili fikir alışverişinde bulunulmuştur.

Tekiş Lastik Şirketinin Dijital Dönüşümünün Çok Yönlü Analizi

Şirketin dijital olgunluk durumu; organizasyonel yapı, insan kaynakları yönetimi, müşteri ilişkileri yönetimi, inovasyon yönetimi, strateji yönetimi ve teknoloji yönetimi olarak başlıklar halinde incelenecektir.

Organizasyonel Yapı

20.08.2020 öncesindeki durum için personele şirketin iş akışları dijital mi diye sordüğümüzda 3,8 ile orta seviyede olduğunu beyan etmiştir. Aynı personel günümüzdeki değerlendirmeye de 5.0 vererek iyi olduğunu söylemiştir. Üretim ve stok verileri dijital ortamdaki kontrol edilebiliyor mu diye sordüğümüzda 3,0 puan ile orta olduğunu söylerken günümüz için ise verdiği 5,0 puan ile iyi olduğunu vurgulamıştır. Uygulamalarınız birbirine entegre mi diye sordüğümüz da öncesi için 3,2 puan ile orta olduğunu vurgularken günümüz için ise 5,0 puan ile iyi olduğu beyan edilmiştir.

Organizasyonel yapı bağlamında genel olarak personel, verdiği cevap ile 20.08.2020 öncesinde işletmenin dijital olgunluk durumunu 3,6 puan ile orta olarak değerlendirirken 15.03.2022 itibariyle ise verdiği 4,9 puan ile iyi olduğunu söylemiştir. İki veriyi ele aldığımızda Tekiş Lastik bu geçen süre zarfında organizasyonel yapısında 1,3 puanlık bir iyileştirme sağladığı görülmüştür.

İnsan Kaynakları Yönetimi

Personele, tayin, terfi, görevden alma vb. dijital ortamda veriye dayalı olarak yapılıyor mu diye sordüğümüzda 20.08.2020 öncesi için verdiği 2,5 puan ile düşük seviyede olduğunu belirtirken günümüz için ise verdiği 4,5 puan ile orta seviyede olduğunu beyan etmiştir. Aynı şekilde insan kaynakları departmanı dijital uygulamalar kullanıyor mu

diye sorduğumuz da öncesi için 2,6 puan ile düşük olduğu söylenirken günümüz için ise verdikleri 5,1 puan ile yüksek olduğunu vurgulamışlardır.

Personelin dijital kültürü sorulduğunda öncesi için 3,1 puan orta derken günümüzde ise verdikleri 5,1 puan ile iyi seviyede olduğunu beyan etmişlerdir. Personele şirketin dijital insan kaynakları stratejisinin olup olmadığı sorulduğunda öncesi için 2,7 puan ile değerlendirirken günümüz için ise verdikleri 5,0 puan ile iyi seviyede olduğunu söylemişlerdir. İşletmenin dijital yetkinlik ile ilgili stratejisi sorulduğunda ise, öncesi için 3,0 puan ile orta seviyede olduğunu vurgularken günümüzde ise verdikleri 4,9 puan ile iyi seviyede olduğunu vurgulamışlardır.

İnsan kaynakları yönetimine genel olarak baktığımız zaman, öncesi için personelin değerlendirmesi 2,8 ile orta seviyenin başlarında bir puan verirken günümüz için ise verdikleri 4,8 puan ile iyi seviyede olduğunu söylemişlerdir. İki veriyi karşılaştıracak olursak Tekiş Lastik insan kaynakları boyutunda 20.08.2020 öncesine göre günümüzde 2,0 puanlık dijital olgunluk elde etmiştir.

Müşteri İlişkileri Yönetimi

Personele, müşterinin dijital yolculuğunun takip edilip edilemediği sorulduğunda 20.08.2020 öncesi için verdikleri puan 2,8 ile orta seviyede gösterilirken günümüzde ise 3,3 puan ile biraz daha iyileştğini görmekteyiz. İşletme, müşterisine ek değer yaratmak için dijital veriler kullanıyor mu diye sorduğumuzda ise öncesi için 3,0 ile orta seviyede olduğunu vurgularlarken günümüzde ise verdikleri 5,1 puan ile iyi seviyede olduğunu söylemişlerdir.

İşletme müşterilerinin verilerine hemen ulaşabiliyor mu diye sorduğumuzda ise, personel, öncesi için 3,3 puan ile orta seviyede olduğunu beyan ederken, günümüz için ise 5,2 puan ile iyi seviyede olduğunu söylemiştir. Bu da müşteri verisine erişim bağlamında 1,9'luk bir artış olduğunu göstermektedir.

Müşteri ilişkilerinin 20.08.2020 öncesi ve günümüzü kıyasladığımız zaman ise personel öncesi için 3,4 puan verirken günümüz için ise 4,7 puan vermiştir. Bu haliyle müşteri ilişkileri yönetimi bağlamında şirket öncesi ve sonrası olarak ele aldığımızda toplamda 1,3'lük bir dijital olgunluk elde etmiştir.

İnovasyon Yönetimi

Personele işletmenin dijital ortamda yazılı inovasyon stratejisinin olup olmadığını sorduğumuzda, personelin 20.08.2020 öncesi için verdiği puan 2,8 iken günümüzü sorduğumuzda ise bu puan 4,7'ye çıkmıştır. İşletmenin öncesi için üniversite-sanayi işbirliği olup olmadığını sorduğumuzda personel bu soruya 2,3 puan verirken günümüzü sorduğumuzda ise 5,8 puan vermiştir. Bu veriler ışığında yola çıkacak olursak şirket geçmişten günümüze üniversite-sanayi işbirliğini geliştirmiştir diyebiliriz. Yine aynı veriler bağlamında ele alacak olursak, şirketin üniversite-sanayi işbirliğinde 3,5 puanlık bir artış yaşandığı görülmüştür.

Personele şirketin TÜBİTAK, KOSGEB, AB gibi kurum kuruluşlar ile işbirliği olup olmadığı sorulduğunda, personel, öncesi için 3,6 puan verirken günümüz için ise 5,3 puan vermiştir. Bu açıdan bakacak olursak şirket kurum kuruluşlar ile işbirliğini geliştirdiğini söyleyebiliriz. Yine bu bağlamda rakamsal olarak ise şirketin 1,7 puanlık bir artışı olmuştur.

İşletmenin yenilikçi fikirlere bakış açısı sorulduğunda ise personelin öncesi için 5.0 puan verdiği günümüz için ise 5,5 puan verdiği görülmüştür. Burada da 0,5 puanlık bir gelişim olmuştur. İnovasyon yönetimindeki toplam değişime baktığımız zaman ise, 20.08.2020 öncesi için 3,4 puan ile inovasyona orta seviyede denilmişken, günümüz için ise 5,0 puan ile iyi seviyede olduğu söylenmiştir.

Strateji Yönetimi

Personele, iş modelinin dijitalleşmeye uygun olup olmadığı sorulduğunda, 20.08.2020 öncesi için verdiği puan 4,5 ile orta seviyede olduğunu beyan etmişken, günümüz için ise 5,4 puan ile iyi seviyede olduğu değerlendirilmiştir. İşletme dijital uygulamalar kullanıyor mu diye sorulduğunda, öncesi için 3,7 puan ile değerlendirirken günümüzde ise 5,4 ile iyi seviyede olduğunu beyan etmişlerdir.

İşletmenin yönetim kurulu, dijitalleşmeye liderlik ediyor mu diye sorulduğunda da öncesi için 4,3 puan verilirken günümüz için ise 5,6 puan ile iyi seviyede olduğunu ifade etmişlerdir. Bu veri ışığında geçmişten günümüze yönetim kurulunun eskiye nazaran daha fazla dijitalleşmeye liderlik ettiği görülmektedir.

Strateji yönetimi bağlamında genel bir değerlendirme yapacak olursak, personel öncesi için 3,8 puan verirken günümüz için ise 5,3 puan verdiği görülmüştür. İşletme dijital strateji açısından 1,5 puanlık bir ilerleme sağlamıştır.

Teknoloji Yönetimi

Personele işletmenin dijital veri yönetim stratejisi olup olmadığını sorduğumuzda öncesi için 3,1 puan verirken günümüz için ise 4,7 puan vermiştir. Geçmişten günümüze 1,6 puanlık bir artış gözlenmiştir. İşletme veriden değer yaratabiliyor mu diye sorduğumuzda personelin öncesi için verdiği 3,1 puan ile o günkü dijital durumu orta seviyede değerlendirdiği günümüz için ise verdiği 5,1 puan ile iyi seviyede değerlendirdiği görülmüştür.

İşletmenin gerçek zamanlı veriyi ölçüp ölçemediğini sorduğumuzda öncesi verdikleri puan 3,3 ile orta seviyede değerlendirirken günümüz için verdikleri puan 4,8 ile iyi seviyede değerlendirmişlerdir. İki veriyi kıyasladığımız da işletmenin 1,5 puanlık bir ilerleme sağladığı analiz edilmiştir. Genel olarak teknoloji yönetimini ele aldığımız zaman, işletmenin önceki teknolojik durumuna personelin verdiği puan 3,5 ile orta seviyede iken günümüze geldiğinde ise 5.0 puan vermiştir. Bu haliyle iyi seviyede olduğu değerlendirilmiştir. İşletme dijitalleşmede teknolojik yönetim olarak kendini geliştirdiğini söyleyebiliriz. Nitekim bu kıyas Tablo 3'te de görülmektedir.

Tekiş Lastik Dijital Dönüşüm Sürecinin Karşılaştırmalı Analizi

Tablo 3'e bakacak olursak; işletmenin 20.08.2020 öncesi organizasyonel yapısını ele aldığımızda dijital durumunun orta seviyede olduğu 15.03.2022 itibariyle günümüze geldiğimizde ise dijital durumunun iyi seviyelere geldiği görülmektedir. İnsan kaynakları yönetiminin dijital durumu da 2020 öncesinde düşük seviyede iken günümüze ise iyi seviyelere geldiği görülmektedir. Şirketin müşteri ilişkileri yönetiminin 2020 öncesinde orta seviyelerde olduğu günümüzde iyi seviyelere geldiği tablodan analiz edilmektedir.

İnovasyon yönetiminin 2020 öncesinde orta seviyede olduğu günümüzde ise iyi seviyelerde olduğu aynı şekilde teknoloji yönetiminin de 2020 öncesinde düşük seviyelerde günümüzde ise iyi seviyelere geldiği görülmektedir.

İnsan kaynakları yönetiminin ve teknoloji yönetiminin diğerlerine nazaran daha çok geliştiği gözlenmiştir. Tabloya bakılacak olursak ikisi de düşük seviyeden iyi seviyeye gelmiştir. Müşteri, Strateji ve İnovasyon yönetiminin de orta seviyelerden iyi seviyelere geldiği görülmektedir. Tablonun geneline bakılıp, 20.08.2020 öncesi ve günümüz kıyaslandığında Tekiş Lastik dijitalleşmenin 6 bileşeninde de ilerleme kaydettiği görülmektedir. Bütün bileşenlerde de iyi seviyelere gelmiştir.

Tablo 3: Tekiş Lastik 20.08.2020 Öncesi ve 15.03.2022 İtibariyle Dijitalleşme Durumu

Ölçek	1	2	3	4	5	6
Bileşenler	Düşük		Orta		İyi	
Organizasyonel Yapı				●	●	
İnsan Kaynakları Yönetimi			●		●	
Müşteri İlişkileri Yönetimi				●	●	
İnovasyon Yönetimi				●	●	
Strateji Yönetimi					●	●
Teknoloji Yönetimi				●	●	
	● 20.08.2020 Öncesi			● 15.03.2022 İtibariyle		

Sonuç

Türkiye’de dijitalleşme maalesef ki yeterli seviyede anlaşılammıştır. Nitekim başta Almanya olmak üzere Avrupa Birliği dijitalleşmeye ciddi anlamda yatırımlar yapmaktadır. Süreç bize göstermektedir ki, dijitalleşemeyen KOBİ’ler rekabet şansını yitireceklerdir. Bütün veri akışlarını online olarak yöneten, müşteri bilgilerine dijital olarak gerçek zamanlı bir şekilde erişen, müşteri paydaş tedarikçi arasında dijital entegrasyon olan, üretim verilerini anlık ölçen, hata paylarını binde bire kadar düşüren, üniversite sanayi işbirliği yapıp yeni projeler geliştiren şirketler ile işlerini geleneksel ölçütlerle yapan işletmeler bir olmamaktadır. Nitekim bu tür geleneksel işletmeler zamanın ruhuna yenik düşmektedirler.

Bütün bunlara paralel olarak Tekiş Lastik’te dijitalleşme sürecinde kimi zorluklar yaşanmıştır. Bunun en önemli nedeni ülkenin dijitalleşme kültürünün düşük seviyede olması, paydaşların genel olarak dijital kültürde olmaması, geleneksel yöntemler kullanmaları, dijitalleşmenin yüksek bütçeler gerektirmesi, iş modelini baştan sona revize etmesi gerektiği gibi nedenler sayılabilir.

Nitekim Tekiş Lastik yöneticileri ve çalışanları, dijitalleşmenin nereye gideceğini görmüş proje ve çalışmalarını ona göre hayata geçirmiştir. Kurduğu dijital ofisten kendi veri merkezini oluşturmasına, üretim, stok takibinden birimler arası iş akışlarının dijital ortamda yapılmasına üniversite-sanayi işbirliklerine ve inovatif çalışmalarına kadar dijitalleşme ve yenilikçilikle ilgili yatırımlarını yapmıştır.

Yapılan bu yatırımlar, geliştiren projeler ve üniversite- sanayi işbirlikleri ile beraber; Tekiş Lastik, dijital dönüşüm bağlamında 20.08.2020 öncesine göre, günümüzde; operasyonel yapısı, insan kaynakları yönetimi, müşteri ilişkileri yönetimi, strateji yönetimi, teknoloji ve inovasyon yönetiminde önemli derecede ilerlemeler kat ettiği görülmüştür.

Ne var ki, Tekiş Lastik’te personel eğitimlerinden dijital yetkinliklerin artırılmasına, kamu destekli dijital teşviklerden yararlanılarak işletmeye yeni dijital uygulamalar kazandırılmasına, paydaş ve tedarikçileri de sürecin içerisine katan dijital bir ekoloji yaratılmasına, üretim bandının akıllı hale getirilmesine ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Altuntaş, E. Y. (2018). *Dijital Dönüşüm Uygulamalarının Kurumların Marka Değeri Üzerindeki Etkisi*. 1- 18.
- Boğaziçi Üniv. Endüstri 4.0 Platformu, (2020). *Türkiye’de Dijital Dönüşüm Değerlendirme Aracı (D3A) 2019 - 2020 Sonuç Raporu*. İstanbul.
- Coşkun, E. C. (2020). *Karanlık Fabrikalar Geleceği Aydınlatacak Mı?* 58. TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi.
- Fırat, O. Z. ve Fırat, S. Ü. (2017). *Endüstri 4.0 Yolculuğunda Trendler ve Robotlar*. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi , 46 (2), 211- 223.
- Gerçek, A. ve H. Gökşen, H. (2019). *KOBİ’ler için dijital Dönüşüm Rehberi*. Ankara: Türkiye Bilişim Derneği.
- Gürsoy, Ö. (2020). *Yalın Üretim Sisteminde Dijitalleşme ve Endüstri 4.0 Uygulamaları İle Süreç İyileştirme Analizi: Bir İmalat İşletmesinde Uygulama*. s. 1- 405. Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.
- İSO (2018): İstanbul Sanayi Odası, *İstanbul Bölgesi Sanayide Dijital Dönüşüm Analizi Raporu, s.1-59*. İstanbul.
- İletişim Yazılım, (2022). *Dijital Dönüşüm Değerlendirme Raporu(Yayınlanmamış)*. 1-79.
- Kasımoğlu, M., & Altın, A. Y. (2020). *Yeni Paradigmada Şirketlerin Yönetimi: Dijirati Olmak Ya Da Olmamak*, 1-16.
- Kalkınma Bakanlığı, (2018). *On Birinci 2019- 2023 Sanayide Dijitalleşme Çalışma Grubu Raporu*. Ankara.
- Klein, M. (2020), *İşletmelerin Dijital Dönüşüm Senaryoları - Kavramsal Bir Model Önerisi*, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 1- 24
- KPMG, Dijital Türkiye Platformu, (2021). *Dijitalleşme Yolunda Türkiye 2021*, 1- 64
- OECD, (2019), *Trade in the Digital Era*: <https://www.oecd.org/going-digital/trade-in-the-digital-era.pdf>. (Erişim Tarihi 06.11.2021)
- Ofloğlu, S. (2015). *Vaka Çalışması Araştırma Yöntemi- Bina Bilgi Modelleme*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Proje Ve Yapım Yönetimi Yüksek Lisans Programı, 1- 26
- Özkurt, C. (2020). *Savunma Sanayinde Dijitalleşmenin Kurumsal Niteliklere Etkisinin Yapay Zeka Yöntemleri İle Öngörülmesi: Sakarya İli Örneği*. 1- 161. Sakarya, Türkiye: Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İZKA, (2020): İzmir Kalkınma Ajansı, *Dijital Dönüşüm Olgunluk Düzeyi Belirleme Aracı Geliştirilmesi Çalışması Sonuç Raporu, s. 2- 55*.
- Sağlam, M. (2021). *İşletmelerde Geleceğin Vizyonu Olarak Dijital Dönüşümün Gerçekleştirilmesi ve Dijital Dönüşüm Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması* . İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 20(40) , 395-420.

- Sevinç, H. N. (2020). *Dijitalleşme ve Değişim Algısının Çalışanlar Üzerindeki Etkisi*. 1- 96.
- TÜBİSAD. (2020). *Türkiye'nin Dijital Dönüşüm Endeksi (978-975-8416-80-6)*. İstanbul: A4 Ofset Matbaacılık.
- TÜBİSAD, TBV, BTS, (2017). *Türkiye'nin Dijital Atılım Stratejisi*. İstanbul:
- T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2018). *Türkiye'nin Sanayi Devrimi Dijital Türkiye Yol Haritası*. Ankara
- TÜBİTAK, (2016). *Yeni Sanayi Devrimi Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası*. 1- 28
- TÜSİAD, Samsung Electronics, Deloitte Türkiye, GfK, (2016). *Türkiye'deki Dijital Değişime CEO Bakışı*. 1-74.

BİREYSEL GELİŞİM VE KİŞİLERARASI ÇEKİM İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ANALİZİ¹

Azra Kardelen NAZLI²

ÖZ

Bireyleşme, insanın toplumsal yaşamdaki varoluş seviyesinin en üst basamağı olarak tanımlanabilir. Kendini etkileşimde olduğu topluluğa ispat etmek hem kendini gerçekleştirmenin hem kabul görmenin hem de özgünlüğünü kanıtlamanın bir yolu olarak ifade edilebilir. Bu süreçlerin ekseninde kendini gösteren çekicilik kavramı sadece günümüzde değil, insanlık tarihinin her döneminde sosyal yaşamda görünürlüğün önemli bir etmeni olarak kazanmıştır. Bu çalışma ile bireyleşme ve kişilerarası çekim arasındaki ilişki incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışma, literatür analizi olarak tasarlanmıştır. Çalışmada, bireysel gelişim ve kişilerarası çekim kavramlarının ortak unsurları belirlenmiş ve bu iki kavram birbirini etkileyen ve destekleyen alanlar olarak ele alınmıştır. Etki alanı yaratmak, ikna yeteneği, kişisel imaj, fiziksel çekim, beden dili, karizma gibi anahtar kelimeler bu iki kavramın kesişiminde yer almaktadır. Sonuç olarak, toplumsal bir varlık olarak insanın bireysel gelişiminin, toplumsal yaşamdaki konumu ile bağlantılı olduğu ve toplumsal konumunun çekicilik unsurları ile desteklenmesinin olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Gelişim, Kişilerarası Çekim, Kişilerarası Etkileşim

A LITERATURE ANALYSIS ON THE RELATIONSHIP OF PERSONAL DEVELOPMENT AND INTERPERSONAL ATTRACTION

ABSTRACT

Individuation can define as the highest level of human existence in social life. Proving oneself to the community with which it interacts can be expressed as a way of both self-actualization, acceptance and authenticity. The concept of attractiveness, has gained as a crucial factor of visibility in social life. In this study, the relationship between individuation and interpersonal attraction has been examined. The study designed as a literature analysis. The common elements of the concepts of individual development and interpersonal withdrawal were determined and discussed as areas that affect and support each other. Key words such as creating an influence, persuasion, personal image, physical attraction, charisma is located at the intersection of these concepts. As a result, it has been seen that the individual development of man as a social being is related to his position in social life, and supporting his social position with attractiveness has a positive effect.

Keywords: Personal Development, Interpersonal Attraction, Interpersonal Interaction

¹ Bu çalışma, yazarın “Kişilerarası Çekicilik Açısından Yakın İlişkilerde Güç Temsilleri: Superman Filmleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

² azranazli@live.com , ORCID: 0000-0003-0565-1278

GİRİŞ

Toplumsal yaşantıda varlık gösterme sürecinde insan, kendi ile de bir varoluş savaşı vermektedir. Bu savaş, içedönüktür ve en büyük meyvesi de kendini keşfetmektir. Kendini keşfetme süreci ister kişisel gelişim ekseninde olsun ister bu sürece kabul görme arayışı olarak bakılsın zorlu bir içsel yolculuğu gerektirmektedir. İçsel yolculuk, doğumdan ölüme kadar kişinin her anını kapsayan bir süreçtir ve kişinin içinde bulunduğu her durum bu yolculuğun seyrini değiştirir. Herkesin yaşantısı benzer bir şablon üzerinden ilerleme gösterse de bireyin yaşantısı biriciktir ve bu nedenle de değerlidir.

Öte yandan, bu süreç belli başlı handikapları da içinde barındırmaktadır. Bireyde kendini diğerlerinden üstün görme, özgünlüğünü kaybetme, toplumsal onaya bağlı kalma, sıradanlaşma, empati eksikliği gibi süreçler de ortaya çıkabilir. Kendini bireyleşme sürecinden bir şekilde soyutlayan kişi, yabancılaşma yaşayabilir ve narsistik bir yapıya ya da aşağılık kompleksi içeren bir tutuma girebilir. Özellikle yakın ilişkilerde bireyin yakınlık kurduğu kişiye yönelik, karşısındakine kendini kanıtlamak, çekici kılmak, ilgisini çekmek gibi motivasyonları olduğu için bilinçdışının karanlık yanlarına maruz kalabilir ve bu yolla sıradanlığın etkisi altına girebilir.

Özellikle yakın ilişkilerde, bireyin kendini sunuş şekilleri ve bireyleşme arasındaki bu bağlantı, çekim ve bireyleşme ekseninde beliren kavramlara yönelik analizi uygun kılmaktadır. Bu çalışma özellikle yakın ilişkiler çerçevesinde kişilerarası çekim ile bireyleşme sürecinin etkileşimini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, çekiciliğin ve bireyleşmenin ortak düzlemde ele alınmasına ve bu dinamiklerin incelemesine özen gösterilmiştir.

BİREYSEL GELİŞİM VE YAKIN İLİŞKİLERİN PSİKOLOJİK BOYUTLARI

Bireysel gelişim süreci, kişinin kendisiyle kurduğu iletişimin sonucu olarak ifade edilebilmektedir. Kişilerarası iletişim literatüründe içsel iletişim olarak ifade bulan bu süreç, bireyin kendi içine dönmesi ve iç dünyasıyla iletişime geçmesi şeklinde anlaşılabilir. Öztürk'e (2013: 51) göre, bu iç dünyada istekler, cinsel ya da saldırgan dürtüler, geçmişe ilişkin anılar, çatışmalar, korkular, güvensizlikler, geleceğe ilişkin erekler, düşlemler ve kaygılar bulunmaktadır. Analitik psikolojinin kurucusu olan Carl Gustav Jung'a (2015: 201) göre ise, birinin kişiliğini geliştirme süreci, bir sapma, farklılaşma, sürünün dışına çıkma, yani marjinalleşme olarak görülebilmektedir. Bu nedenle özgünleşme ve kişilik kazanma süreci sancılı bir süreç olarak nitelenebilir.

Yine aynı paralelde, Sennett'e (2011: 98) göre, Foucault'nun bireycilik anlayışı, *normal* olanın dışında kalan bir *kusura* dayanmaktadır. Aslında bu kusur eleştirel açıdan ortaya konmuştur. Toplumun kusur olarak addettiği özellikler Foucault'ya göre, özerkleşmeyi ve bu yolla bireyleşmeyi tanımlar. Böylece toplumda hastalık belirtisi olarak ortaya atılan her türde kural-dışı aksiyonun bir bireyselleşme adımı olduğu ifade edilebilmektedir.

Engin Gençtan (2000: 191) da insanın, yaşamına ayrılaşmamış bir bütün olarak başladığını vurgulayarak, bireyleşmenin doğuştan var olan özerk bir süreç olduğunun altını çizmektedir. Ona göre, yaşam ilerledikçe kişiliğin belirli parçaları diğerlerinden farklılaşır ve kişi bireyleşmeye başlamış olur. Kişiliğin bireyleşmeyle ilerleyebilmesi için

bireyin bilinç durumunun gelişmiş olması gerekir. Sağlıklı bir gelişim için kişiliğin her bir bölümünün eşit şekilde gelişmesi gerekmektedir. Aksi halde bir bölümün aşırı gelişmesi (şişmesi) ile dengesiz bir kişilik ortaya çıkacaktır.

Diğer taraftan, kitleselleşme bireylik yitimi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, bireyin kişisel gelişim sürecinde bir noktada toplumsaldan ayrışmasının gerekliliği psikoloji yazınında vurgulanmaktadır. Prof. Dr. Nuri Bilgin'e (2001: 33) göre, belirli bir bireyler topluluğunun kitle haline gelebilmesi için, bireylerin tek karakterinin değişmesi, bilinçli kişiliğin silinip kolektif ruhun oluşması ve topluluğun tek bir varlık haline dönüşmesi gerekir. Bu nedenle de kitlede duygu ve düşünceler tek bir yöne yönelecektir ve bu yön de bilinçdışının egemenliğinde, uygarlık ölçeğininse gerisinde kalacaktır. Yani entelektüel açıdan kitle bireyin aşağısındadır. Ayrıca birey kendisi olma duygusunu ve var olma nedenini de kaybedeceği için, yabancılaşır ve kaygı / anksiyete toplumun genelinde ortaya çıkan bir sorunsal olarak kendini gösterir.

Örneğin, Franz Kafka'nın *Dönüşüm*'ünde Gregor Samsa'nın yaşadığı yabancılaşma toplumsal baskılar neticesinde bireyleşme sürecinin zedelenmesini konu alır ve bireyleşmemiş, kimliğini oluşturamamış kişi gerçekten de kendini olmadığı bir şey, bir böcek gibi hisseder ve o toplumun içinde varoluşunu gerçekleştirmeyi başaramaz. Kendisi olamayan insan; birçok sanatsal ve edebi eserde mutsuz ve güçsüz olarak tasvir edilmiştir. Öyle ki, ne kadar başarılı, sağlıklı ya da yeterli de olsa kendini tamamlanmış hissedemez. Bu tamamlanmamışlık ya da tamamlanmışlık durumu bireyin sosyal ilişkilerine de yansiyabilmektedir.

Yakın ilişkiler açısından da gelişimin bireysel gelişim ile benzer dinamiklere ihtiyaç duyulduğu görülebilmektedir. Yakın ilişki oluşturmamanın koşulları, üst derecede bir güvenin olması, her bir tarafın kendi duygularını ve kendi geçmişini rahatça ifade etmesi, taraflar arasında karşılıklı bir ilgi ya da hoşlanmanın olması olarak betimlenebilir. Öte yandan, Kaypakoğlu'ya (2010: 3-5) göre, ilişkiler, taraflar arasındaki olumlu ve olumsuz duyguların ötesinde, tarafların toplumsal statülerine ve toplumsal kurallara uygunlukları çerçevesinde görülmektedir. Bu bağlamda ilişkilerin pragmatik boyutunun öne çıktığı ifade edilebilmektedir.

Rollo May (2013: 198-199), yakınlığı, iki insan arasındaki umutların, korkuların, kaygıların ve arzuların paylaşımı olarak ifade etmiştir. Yakınlık, May'e göre, bireylerin birbirine bağlanmasını sağlayan bütün jest ve ifadelerdir. İlişkinin yakın olması, birinin varoluşunu diğeri ile paylaşmasıyla gelen zenginliktir, ki bu paylaşımında biri diğerrinin düşlerini ve deneyimlerini iştirmeyi arzu eder ve kendininkileri de paylaşarak karşılık verir. Bu bağlamda bireysel gelişim ve kişilerarası çekim birbirini besleyen iki alan olarak ifade edilebilmektedir ve birçok ortak unsura sahiptir.

BİREYSEL GELİŞİM VE ÇEKİMİN ORTAK UNSURLARI

Yakın ilişkiler, sosyal yaşamın temelini oluşturmaktadır. Birey hayatı boyunca ikili ilişkiler kurar ve diğerleri ile kendisi arasında denge yaratmayı bilinçli ya da bilinçsiz şekilde hedefler. Bu yolla da sosyal çevresinde kendine özgü bir kimlik inşa eder. Bu başlık altında bireysel gelişim ve çekimin ortak unsurları açıklanmaktadır. Bu unsurlar, etki alanı yaratmak, kişisel imaj, fiziksel izlenimler ve bağlanma stilleri olarak sıralanmaktadır.

Etki Alanı Yaratmak

Etki alanı yaratmak, dış çevrede kimliği kabul ettirici şekilde inşa etmek ve yansıtmak olarak ifade edilebilmektedir. Etkinin içgüdüsel bir yönü olduğunu savunan Tahir Ceylan'a (2012: 129) göre, insanların birbirini etkilemede kullandığı en önemli araç ses tonu ve konuşmadaki ritimdir. Bu tonlama ve ritmin aile tarafından öğretilmesinin yanı sıra, Tahir, genetik özellikleri ve ortak bilinçdışını da kapsadığını savunmaktadır. Ona göre, eğer birey yaşamı boyunca kısıtlanır ve tavırlarına ket vurulursa, konuşmalarında ve genel olarak yaşamlarında ritimlerini dolayısı ile etkilerini kaybettikleri görülür. Örneğin Tahir, bu nedenle kekeme bireylerin tedavisinde psikiyatristlerin öncelikle hastaların geçmişlerini analiz etmelerini dikkat çekici bulmaktadır.

Etki kendi kendine yeten, kendi kendisine atıfta bulunan bir sistem olarak görüldüğü için (Sennett, 2011: 119-120) etki sahibi birey etkilediği topluluğun *her şeyi* olma sorumluluğunu taşır. Etki eden kişi yaptığı her aksiyonda, kitlesinin *olumlu* sonuçlara ulaştığını görebilmelidir. Çünkü etki süreci sonuç odaklıdır ve geribildirim ile tamamlanır. Örneğin karizmatik bireyler çevresindekilerin belirli bir şekilde hissetmelerine sebep olacak davranışlar gösterirler (Cabane, 2014: 17). Bu da başkaları üzerinde etki yaratabilmektedir. Bu bakış açılarının ekseninde, bireyin etki yaratabilmesi için öncelikle içinde bulunduğu ortamın farkında olması gerektiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Dış çevresinin dinamiklerini iyi kavramamış bir birey o alanda etki göstermekte zorlanabilecektir. Diğer yandan, farkındalık sahibi bir bireyin çevresini etki altına almakta zorluk çekmeyeceği düşünülebilir.

Alfred Adler'e (2014: 60) göre etkilenmeye ve uzlaşmaya eğilimi olan kişiler toplumsallık duyguları en az baskı altına alınan kişilerdir. Diğer taraftan en baskı altındakiler ise yükselme eğilimleri olan ve üstünlük kaygısı olan kişilerdir. Bu tipte kişiler yeni bilgiye açık değillerdir ve kendi bildiklerine bağımlıdırlar. Yeni bir bilgiye karşı direnç göstermeleri ile bilinirler. Ya da bu kişiler narsistik özellikleri ile ön plandadırlar. Bu nedenle de başkaları ile uzlaşmayı bir zayıflık olarak görebilirler. Yani, etki hem etkileyenin hem de etkiyi kabul edenin güçlü olduğunu ortaya çıkaran, öte yandan kısıtlayıcı/ baskılayıcıların ve değişimden kaçanların esasında ne kadar güçsüz olduğunu ortaya çıkaran bir turnusol kâğıdı gibidir. İletişimsel açıdan etki alanı yaratmak incelenecek olunursa, etkili iletişimi vurgulamak mümkündür. Etkili bir sözlü iletişim için, mesajın zihinde kalmasını sağlayacak unsurlar gözetilmelidir. Bunun içinse mesaj basitleştirilmeli, belirsizlikler ortadan kaldırılmalı (Ries ve Trout, 2013: 24) açık, anlaşılır, tutarlı ve samimiyet içeren bir yöntem izlenmelidir.

Bireyin iletişimde etki yaratabilmesi için, karşısındakine onu değerli hissettirmesi ve önemseydiğini belli etmesi gerekmektedir. Bireye bu etki en iyi şekilde dinleme ile verilir. Dinleme bir önemseme belirtisidir. Nasıl ki önemseydiği bir konuya ya da alana birey ilgi gösteriyorsa, aynı şekilde önemseydiği bir kişiye ilgisini dinleyerek gösterecektir. Kişilerarası iletişimde dinleme de konuşma kadar önem taşır ve aynı oranda kişilik hakkında bilgi almayı da sağlar. Sanılanın aksine, konuşmada alıcı rolündeki birey edilgen bir konum almaz. Alıcı (dinleyici) olmadan iletişim tam anlamıyla gerçekleşemez. İyi bir dinleyici olmak doğru geribildirimler vererek ve karşı tarafın güvenini kazanmayı sağlar ve iyi bir iletişimci olma yönünde etkili bir adımdır, bunun yanında iyi bir dinleyici olmak iyi bir çözümleyici olmayı da sağlayarak karşı tarafın duygularını anlama getirisini de sağlar. Aynı zamanda dinleme becerisi göstermek ya da göstermemek de dinleyicinin kişiliği hakkında büyük ipuçları verir.

Doğru bir dinleme için birey karşısındakinin sözünü kesmemeli, karşısındakini odaklanarak dinlemelidir. Bireyin sözü kesildiğinde, yalnızca kısa bir süreliğine de olsa, konuşması raydan çıkar ve bireyin dikkati dağılır. Yeniden konuşmanın ritmini bulması için geçen sürede birey konuşmanın akışına dair kontrolünü kaybedebilir. Dinleme, doğru anlam iletiminin bir anahtarıdır. Örneğin söz kesme davranışı dikkatleri üzerine çekmeye çalışmak, olgun olmamak, sabırsızlık ve bencillik ile ilişkilendirilir (Dimitrius ve Mazzarella 2014: 50-52). Söz kesmenin nedeni, can sıkıntısı ya da konudan rahatsızlık duymuş olmak olabilir. Ancak kronik söz kesiciler dikkat çekmeye çalışan kişiler olarak düşünülebilmektedir. Bu davranış stili genelde güvensizlik ve benmerkezcilik, ya da düşük farkındalıkla ilişkilenebilir. Gallup tarafından yapılan ankete göre, söz kesme toplum tarafından en rahatsızlık duyulan sözlü iletişim davranışı olarak belirlenmiştir (akt. Glass, 2006: 128-129). Çünkü söz keserek hem bireyin dikkati dağıtılmış olunur, hem de bu olumsuzluk domino etkisi yaratarak bütün konuşmanın akışını etkileyen bir uyarana dönüşebilir.

Söz kesme davranışı sadece konuşmaya dahil olarak da gerçekleştirilmez. Dikkati dağıtan her davranış bir söz kesme olabilir. Örneğin iç çekme, konuşanın dikkatini dağıtıcağı şekilde odağını başka bir uyarana çevirme söz kesmeye örnektir. Konuşmada etkinin dinleme gibi pasif olarak algılanabilecek bir tutumla ortaya çıkıyor olması, bireylerin kendilerini değerli hissettiren, destekleyici bir tutumu sahiplenen ve karşısındakini motive eden kişilerden etkilendiğini düşündürmektedir. Kaypakoğlu (2010: 61) da etkinin inandırıcılık aracılığı ile ortaya çıktığından söz etmektedir ve inandırıcılığı sağlayan etmenleri güç, ilişki, çekicilik ve mizah olarak tanımlamıştır. Ona göre güç sahibi, ilişkisel yeterliliğe sahip olan çekici ya da eğlenceli kişilerin söyledikleri karşı tarafa güven verici, içten, samimi ve etkileyici gelmektedir. Kaypakoğlu'nun vurguladığı etki ve inandırıcılık ilişkisi ikna ile ilişkilenebilir.

Bir iletişim becerisi olarak ikna hem sanat hem de bilimin bir aracıdır. İkna, bilimde rasyonel kanıtlar aracılığı ile ortaya çıkarılır. Bilim adamları diğerlerini etkilemek için, araştırmalarını kanıtlar ile ortaya koyarlar. Ayrıca kendi teorilerinin diğerlerinden daha doğru olduğunu kanıtlamaya çalışırlar. Thomas Kuhn (1970), iknayı bireyin kendi paradigmasını diğerlerine kabul ettirmek ve üstünlüğünü kanıtlamak için kullandığı araçlar olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde Mitroff (1974) da saf objektivite ile çalışan bilim adamlarını naif bulmuştur. Ona göre en iyi bilim adamları sadece fikirlerini ortaya koymakla kalmaz aynı zamanda onları gusto sahibi bir biçimde savunurlar. İknanın sanat alanında kullanımı ise daha ifadeseldir. Bütün sanat eserleri *sanat sanat içindir* mantığı üzerine kurulmamıştır. Sanat estetik ve fonksiyonelin dışında da bazı işlevlere sahiptir. Sanatçıların güçlü fikirleri bulunur ve bunları kendilerine saklamak istemezler. Örneğin sinemayı bir sanat formunda düşündüğümüzde *Ölü Ozanlar Derneği*, *Hayat Güzeldir* ya da *Schindler'in Listesi* gibi filmlerin farkındalık arttırmak, tutum ve inançları değiştirmek, fikirleri yapılandırmak gibi işlevleri olduğunu görürüz.

Aristoteles'e göre 'Söz söyleme sanatı, belirli bir durumda dinleyenleri, söylenene inandıracak öğelerle araçları bulgulama (keşfetme) yetisidir'. Toplumsal yaşamın bir gereği olarak konuşma yeteneği ve sözlü iletişim becerisini geliştirmek bireyler için önem arz etmektedir. İletişim kanallarının interaktif boyutunun günden güne gelişmesi ile sözlü iletişimi kaçınılmaz kılmaktadır. Bu nedenle sözlü iletişim yeteneğini geliştirmek ve ikna kabiliyetini edinmek bireyler için daha da gerekli hale gelmiştir. Sözlü iletişim becerisi ayrıca bireylerin öz gelişimleri için de gereklidir. Bireyler iletişimlerinde kendilerine

dışarıdan baktıkça kendileri ile ilgili denetim mekanizmalarını çalıştırmaya başlarlar ve kendileri ile ilgili yorum yapabilir hale gelirler. Bu da aynı zamanda kişisel gelişime tekabül eder.

Kişisel İmaj

İnsan, doğası gereği belirli kalıp yargılar ile yaşar ve bunlar arasında nasıl bağlantı kurduğu hayata bakışını özetler. Bu şekilde yaşamını anlamlandıran birey, kendisini yaşamının kahramanı olarak görerek kendine ideal bir yaşantı hikayesi oluşturur ve bunu gerçekleştirmek için yaşar. Bu ideal yaşantı hikayeleri de aslında bireylerin örnek aldığı başka imajların bütün haline getirilmesi çabası olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda kişisel imaj, temsil ile ilişkilidir.

İçinde yaşadığımız modern toplum, günümüzde temsiller toplumu olarak ifade edilebilmektedir. Öyle ki, bireylerin yarattığı imaj var olan kimliği kadar önemli hatta bazı durumlarda daha göz önünde ve daha etkilidir. Gelişen medya teknolojileri de bireylerin imaj yaratımında öncül hale gelmiştir. Guy Debord'a (2010: 36-40) göre gösteri, yaşamın somut tersyüz edilişi olarak nesnelere tahakkümüdür. Bu eleştirel bakış açısına göre, 20. yüzyılda kitle iletişim araçlarının aracılığıyla yaratılan imaj, medyanın kitlelere sunduğu şablonlardan ibarettir ve yaşamdan kopuktur. Aynı bakış açısına göre, "görünen şey iyidir ve iyi olan şey görünür" ve bu da gösterinin temel yapısının totolojik bağlamda ele alındığının göstergesidir. Bu durum araçların aynı zamanda amaç kılınması olarak tanımlanabilir. Bunun nihai sonucu da *sahip olmaktan -gibi görünmeye* uzanan bir toplum yapısıdır.

Keyler'in (2003: 33) ifadesiyle, dünyada bulunmak, dünyaya sahip olmaktır. Bu bağlamda dünya gibi kavramların var olabilmesi için, dünyaya sahip olan varlıklara ihtiyaç vardır. Öyle ki dünya, kendisiyle varlık arasındaki alaka ile meydana gelen, bir yapı olarak algılanabilir. Bu görüşe göre, bir nesnenin varlığı birey onun tanımlayana kadar belirlenmez. Bu nedenle de imaj kavramı günümüzde bu kadar etkili olmuştur. Çünkü nesnelere işlevleri ile değil, değerleri ile değerlendirildiği bir dönemden geçiyoruz.

Moda üzerinden imaj ve kimlik yaratımının en belirgin örneklerinden birini kot pantolon modası göstermektedir. Fiske'e (2012: 13) göre, kot pantolon gayri resmiliği, sınıfsızlığı ve cinsiyetsizliği temsil ettiği için kot pantolon giyen bir insan toplumsal kategorizasyona da baş kaldırmış oluyordu. Bu sayede birey de kendini özgürleştirmiş olmaktadır. Kottaki toplumsal farksızlık kişiye kendisi olma özgürlüğünü bu yolla sağlamış olmaktadır. Bu yolla da kot pantolon giyen kişiler asi, çekici, bilinmezlik içeren, tek başına ayakta durabilen, güçlü gibi özellikleri edinmiş olur. Bu örnekte, nesnelere ve temsillerinin etki araçları haline dönüşmüş ve kişilerarası imajda bir araç olduğu görülmektedir.

İmaj, nesnelere tanımlandığı gibi, her bireyin kendini nasıl gördüğü ile de ilgilidir. Bu iki alan tüketim toplumunda geçişken haldedir. Bireyin imajının oluşumuna, kullandığı araba, sahip olduğu ev, sürdüğü koku gibi tüketim nesnelere eşlik eder. Bireyi çevreleyen bu nesnelere imaj oluşumunda rol oynamaktadır. Bireyler kendi imajları ile, kullandıkları markaların imajları arasındaki algılanan mesafeyi kısaltma eğilimi gösterirler (Taşkın ve Akat, 2012: 39). Tüketim nesnelere ile özdeşim kurma yoluyla kimlik arayışını sürdüren birey, kendini, idolleştirdiği imajlar üzerinden yeniden yaratmaya sürecine girebilir. Ancak ne var ki, bu yolla bireyin özgünlüğü tartışmalı hale gelebilmektedir. Postmodern

bakışla, tüketim ve imaj ilişkisi kimlik oluşturmaktan ziyade bir fragmanlar toplamı olarak ele alınabilir.

Öte yandan varoluşçulara göre, insan ancak birleriyle ya da bir şeylerle, yani dünyasıyla “birlikte var olarak” kendisini anlamlandırabilen ve yaşamına anlam verebilen bir varlık olarak tanımlanır (Gençtan, 1996: 23). Bu açıdan bakıldığında, nesnelere üzerinden kimlik yaratımı süreci doğal ve anlamlı bir süreç olarak görülebilmektedir. Sonuçta her çağın insanı kendini nesnelere ile ifade etmiştir. Örneğin tarih öncesinde bu bir beden süslemesi olabilmişken, Aydınlanma Çağı’nda bireyin sanatsal üretimleriydi. Çağımızın kapitalist ve medya temelli yapısında bireylerin tüketim nesnelere ile ilişkilenebilmesi şaşırtıcı değildir. Hatta tüketim ile ilişkilenen sanat akımları bulunmaktadır. Pop art akımı ve pop müzik bunlara örnek verilebilmektedir. Bu akımlar ve yarattığı etkiler görüntü ve temsili öne çıkaran bir kültürü pekiştirmektedir. Fiziksel izlenimler böylesi bir kültürel iklimde git gide daha önemli bir konumda yer almaktadır.

Fiziksel İzlenimler

Romano ve Bordieri’nin yaptıkları bir çalışmaya göre, dış görünüşün güven oluşumuna doğrudan etkisi bulunmaktadır. Üniversite ortamında yapılan çalışmada, öğrencilerin fiziksel açıdan olumlu izlenimler edindikleri öğretmenlere karşı daha çok güven duydukları görülmüştür. Bu öğrencilerin olası problemlerinde, ilgili öğretim görevlilerine başvurmaları diğerlerinden daha olası görülmüştür. Öğrencilerin ayrıca fiziksel açıdan olumlu izlenimler edindikleri öğretim görevlilerinden ders alınması konusunda birbirlerine tavsiyede buldukları ve düşük not aldıklarında öğretmenlerini nadiren suçladıkları bulgulanmıştır (Hogan, 2012: 156- 157). Dış görünüşün sosyal yaşamla ilişkisine dair çok sayıda ampirik bilgi bulunmaktadır:

- Her şeyden önce güzellik anlayışı çağdan çağa kültürden kültüre değişim göstermektedir. Geçen yüzyıllarda yapılmış olan kadın resimleri ile günümüz güzellik algısı arasındaki farklar bu uçurumu göstermektedir. Bazı araştırmacıların (Rhodes ve ark. 1998, 1999) yakın yıllarda yüz ve yüz simetrisi üzerine yaptığı çalışmalar göstermektedir ki, güzel yüz algısı değişmiştir. Eskiden asimetrik, uç ve farklı yüzler çekici gelirken, şimdi simetrik, dengeli ve görece sıradan yüzler çekici bulunmaktadır.

- Fiziksel açıdan güzel bulunan kişilerin kişiliği ile ilgili olumlu yargılar beslenmektedir. Bu kişiler karakter olarak sıcak, mesleki açıdan başarılı, özel yaşantılarında ise mutlu olarak algılanmaktadırlar. Güzellik lehine yanlılık olarak açıklanabilen bu durumda güzel bulunan kişiler diğerlerinden daha ilginç ve nitelikli olarak görülmektedirler.

- Her ne kadar güzellik ikili ilişkilerde ilk dikkat edilen unsur da olsa, güzelliğe diğer niteliklerden daha çok değer veren biri gibi görünmek sosyal açıdan hoş karşılanmamaktadır. Nitekim insanlar diğerlerinin kendilerini dış görünüşü ile değil kişiliği ve başarıları ile değerlendirilmesini tercih ederler.

- Diğer taraftan güzel olarak algılanmak bazı durumlarda olumsuzluklara da yol açabilmektedir. Örneğin güzel bulunan kişiler ulaşılmaz olarak görülmekte, bu şekilde de yalnızlaşabilmektedirler. Yine güzel bulunan kişiler bazı durumlarda stereotiplere ve önyargılara maruz kalabilmektedirler. Bu kişiler bencil, kibirli, yüzeysel bulunabilmektedirler (Bilgin, 2013: 203-204).

Fiziksel izlenimlerin bir diğer boyutu ise beden dili ve ifadeleridir. MIT Medya Laboratuvarı tarafından yapılan araştırmaların sonucuna göre, sadece beden dili analizine bakarak, satıcıların konuşmaları tek bir kelime bile dinlenmeden %87 oranında satış başarısının tahmin edilebildiği görülmüştür (Cabane, 2014: 32). Buradan, beden dilinin konuşmadan daha etkili, akılda kalıcı ve kişiyi etkisi altına alan bir yönü olduğu söylenebilir. Ne de olsa beden dili kullanılan sözcüklerden daha eskiye dayanmaktadır ve evrenseldir.

Melucci'ye (2013: 89-91) göre, özellikle günümüzde beden bireyin kendini tanımlama şeklinin ilk ve en önemli bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte insan deneyiminin tensel boyutlarının göz ardı edildiği, ya da sadece fiziksel performansa yardımcı olacak bir araç olarak görüldüğü bir kültürde var oluş sergilemekteydik. Bugün ise, insan, kendi doğal boyutunu keşfetmiştir. Bu yolla artık doğaya ait olduğunun ve diğer canlılardan farksız olduğunun farkındadır. Bu şekilde bedenin iletmediği mesajın daha rasyonalize edildiği bir bakış açısına sahip olmaya başladık diyebiliriz. Böylece bedeni idealize etme yerine bedene dönüş, kimlik arayışımızı desteklemektedir. Çünkü beden her birimiz için kişisel bölgedir, bizi diğerlerinden ayırır. Beden, giriş anahtarının sadece sahibinde olduğu, gizli bir yerdir. Bu yer aracılığı ile birey kendini tanıma fırsatı bulur. Beden aracılığıyla ne hissettiğimizi keşfederiz ve ifade ederiz.

Modernitede beden ve birey ilişkisi tartışmalı bir alandır. Literatüre yabancılaşma olarak geçen bu ilişki, Adorno ve Horkheimer'a (2010: 309) göre, insan bedeninin zihinden koparılarak sevilen ya da sevilmeyen bir nesneye dönüşmesidir. Bu durum da bedene karşı bir tahakküm kurma isteği doğurmuştur. Bedene karşı duyulan aşk- nefret modern kültürün bütününe sinmiştir. Beden bir taraftan küçümsenmiş ve yadsınmışken diğer taraftan da yasak, şeyleştirilmiş ve yabancılaşmış olarak algılanır. Sadece kültür bedene sahip olunabilir gözüyle bakar ve beden yalnızca kültürün gözünde bir nesnedir.

Bu bağlamda beden, hem kendimizi tanımanın yani bireyleşmenin bir aracı, hem de çevremizle etkileşime geçmemizi sağlayan bir *kanal* olmuş olur. Bu kanal iki yönlüdür. Hem bedendeki fizyolojik ihtiyaçları yüzeye çıkararak beyne iletir hem de beynin algıladığını egonun süzgecinden geçirerek mesaj üretir. Böylelikle bedenin ürettiği mesajlar kültürel kodlarla yeniden biçimlenmiş olur. Bedensel dürtülerin biçimlendirdiği birçok ihtiyaç doğrudan aksiyona dönüşmeyebilir. Zira içinde yaşadığımız sosyal çevrenin belirlediği kıstaslarla hareket edebilmekteyiz. Bu bağlamda biz, hem bedenimiziz ancak bedenimizde belirlenim sahibi olan sosyal yapının da izlerini taşıyoruz.

Bağlanma Stilleri

Bağlılık, Erel (2015: 297) tarafından, bir ilişkiyi devam ettirme ve bunun devamlılığını sürdürme konusundaki isteklilik olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, genel anlamda, kişilerarası ilişkilerde etkili olan birçok faktör aynı zamanda yakın ilişkilerde de etkilidir. Örneğin yakın ilişkilerde dış görünüş aynı ikili ilişkilerde etkili olduğu gibi ilk izlenimi doğrudan etkiler ve bu izlenim kolay kolay değişmez. Ancak kişilerarası iletişimden farklı olarak ilişkinin önünde bulunan engeller ilişkiyi kısıtlayıcı değil, ilişkiye duyulan arzuyu arttıran bir etmen olarak ortaya çıkmaktadır. Tabii ki sevmeye tarzları da ilişki tiplerini belirleyen bir unsurdur. Örneğin Lee'nin (1988) aşk tipolojisi üç temel dereceden ilişki tipi öngörür:

1. Eros / Romantik Aşk: genelde yıldırım aşkı olarak ortaya çıkan bu tür bir ilişki oldukça tutkuludur ve fiziksel çekicilik oldukça önem arz eder.
2. Ludus/ Oyun Tipi Aşk: ilişki bu türde bağlayıcı ya da sahiplenici değildir. Kıskançlık belirtileri gözlenmez. İlişki cinsellik ve aşk üzerine dayalı bir oyun gibidir.
3. Storge/ Kalıcı Aşk: yavaş ilerleyen ve dostluk temelinde gelişen bencillikten tamamen uzak özverili bir ilişkidir. (Bilgin, 2013 :215-217)

Kobak ve Sceery geç ergenlerde bağlanma organizasyonunu incelemişler ve üç tür bağlanma modeli geliştirmişlerdir: Kaçınan, güvenli ve saplantılı bağlanma. Güvenli bağlanan grup; akranları tarafından daha fazla ego direncine sahip, daha az kaygılı ve daha az düşman olarak değerlendirilmişlerdir. Kaçınan grup düşük ego direncine ve yüksek düşmanlığa sahip olarak sınıflandırılmıştır. Güvenli gruptakiler ise, aileden yüksek destek aldıklarından sosyal yetenekleri yüksek, topluma iyi uyum sağlayan bireyler olarak saptanmışlardır (Aslan ve Güven, 2015: 83-86).

Adler (2014: 60) de, sevmeye içgüdüünün çocuklukta gelişmemesi durumunda bireylerde bağlanma sorunu ortaya çıkabileceğini savunmaktadır. Çevrenin çocuğa göstereceği sevecenliğin belirli bir düzeyin altında kalması durumunda çocuğun sevmeye içgüdüü belirli bir sınırın altında kalacaktır ve bu şekilde birey ileride sevgiyi tanımayacağı gibi ondan ne şekilde faydalanacağını bilemez. Bu kişiler ileride aşk ve bağlanmadan kaçarlar. Küçükken sevgi değersizleştirildiği için ileride birey duygularını açığa çıkartmaktan kaçabilecektir. Bağlanmaktan korkma durumuna sahip kişiler şizotipal olarak adlandırılırlar ve yakın ilişkiler bağlamında olduğu gibi bireysellik bağlamında da birçok sorun yaşayabilmektedirler. Çünkü bu kişiler terk edilme konusunda oldukça duyarlıdır. Bu nedendir ki, en küçük bir yakınlığa bile izin vermezler. Bu tarz patolojik kişiliklerde bağlanmak kendinden ödün vermek ve karşı taraf ile özdeşleşmek anlamına geldiği için, bağlanmaktan kaçınırlar, yakınlıklara karşı soğuk ve ilgisiz kalırlar (Güleç, 2013: 21).

Sosyoloji temelli bakıldığında bağlanmanın toplumsal yapı ve süreçlerden etkilenebilir olduğu tartışılabilir. Örneğin Gençtan'a (1996: 35) göre, 19. Yüzyıl Avrupa'sında duygular giderek çalışma tutkusuna ve katı ahlak kurallarına kanalize edilmiş, bu nedenle kişilikler de, birbirine yabancılaşmış, bölümlere ayrılmıştır. Akılcılaştan toplumda, dünya artık, olması gerekeni yaşayan bir dünya haline gelmiştir. İnsanların, bir dizi görevi yerine getirerek günlerini tükettikleri, sistemin beklentilerine yanıt verme çabasında oldukları bir dünyada, birey olmak da güçleşmiştir. İnsanların, hiçbir şeye gerçek anlamda bağlanamadıkları bir dünyada mutlak bir nesnel gerçekliğe ulaşmak bile bir sorunsal haline gelebilmektedir. Bu bağlamda bağlanma sosyolojik, psikolojik ve bilişsel bir süreç olarak ele alınabilir. Toplumsal süreçlerin ekseninde bireyin aidiyet duyduğu sosyal yapılardan, kişinin içsel süreçlerine kadar bağlanma kendini göstermektedir. Kişinin kendine olan bağlılığı özsaygı, özgüven ve özdeğerlilik gibi kavramlar ekseninde açıklanabilmektedir.

Kişinin kendine duyduğu bağlılık özdeğerliliğin temelini oluşturur. Birey, kendini sevebildiği ölçüde kendini olduğu gibi kabul edebilir. Değerlilik duygusu gelişen bir insan, potansiyelinin farkına varma konusunda da daha istekli olabilmektedir. Sevecenlik, McKay ve Fanning (2015: 95-99) tarafından bir *beceri* olarak tanımlanmıştır, onlara göre sevecenlik yoksa kazanılabilir, varsa da geliştirilebilir. Buna ek olarak sevecenlik sadece

çevreye değil aynı zamanda bireyin kendisine de duyabileceği bir duygu olarak ifade bulmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada bireysel gelişim ve kişilerarası çekim arasındaki ortak unsurlar incelemeye alınmıştır. Çalışmada literatür incelemesi gerçekleştirilmiştir. Yapılan incelemede, bireysel gelişim ve kişilerarası çekimi belirleyen ortak unsurlar dört başlık altında kümelenebilir. Bu unsurlar: Etki alanı yaratmak, kişisel imaj, fiziksel izlenimler ve bağlanma stilleri olarak öne çıkmıştır. Literatür incelemesinde, bireyin etkileşimde olması bir ihtiyaç olarak gözlemlenmiştir. Çünkü etkileşimde olma, insan ilişkilerinin sürdürülebilmesinin temel iki amacı olan uyum içinde olma ve farklılaşma ihtiyaçlarını karşılar. Kişisel imaj ise, bireyin görünür olma ihtiyacı ile eşleşmektedir. Toplumsal anlamda görünür olmak, özgüven ve kişilerarası çekim bağlamında belirleyici olabilmektedir. Özellikle deneyimlemekte olduğumuz tüketim kültürü ve dijital kültür ekseninde kişisel imaj tartışmalı bir alandır. Fiziksel izlenimler ise psikolojik ve sosyal anlamda kişinin kimliğini nasıl yansıttığını belirleyebilmektedir. Dış görünüşten beden dilini kullanım şekline kadar bireyin yarattığı aura karşı tarafta öncelikli ve akılda kalıcı etkiler yaratabilmektedir. Son olarak bağlanma stilleri bireyin doğumuyla başlayarak sosyal ve kültürel çevresiyle şekillenmektedir. Bu bağlamda bireyin kendini gerçekleştirmesi ve sosyal ilişkilerini şekillendirmesinde güvenli bağlanma süreçlerinin belirleyici olduğu vurgulanmaktadır.

Literatür taraması ile elde edilen bulgulara göre kendini gerçekleştiren birey, içsel değerini yaratır ve bunu özgün bir biçimde dışarı yansıttığı anda sosyal çevresinde görünür ve ilgi çekici hale gelebilir. Ego ve mekanizmaları kişinin benlik seviyesinin oluşmasında ve içsel yolculuğunda etkin elemanlar olarak öne çıkmaktadır. Bireysellik ve toplumsallık arasındaki denge, bireysel gelişimi ve aynı zamanda toplumsal görünürlüğü etkileyebilmektedir.

Bu çalışma ile bireysel gelişim ve yakın ilişkiler üzerine alanyazına katkı sağlandığı umulmaktadır. Bireysel gelişim üzerine yapılan çalışmalar disiplinlerarası bir perspektifi gerekli kılmaktadır. Bireysel gelişim; sosyal psikoloji ve kişilerarası iletişimin kesişiminde yer almaktadır. Bunun yanında sosyolojiden işletmeye, antropolojiye, felsefeye ve güzel sanatlara kadar birçok alanla ilişkiindedir. Dolayısıyla bu çalışma özelinde bireysel gelişim kavramına disiplinlerarası bir bakış getirildiği düşünülmektedir. Bu çalışmanın sınırlılığı literatür analizinden oluşup araştırma içermemesidir. İleriki çalışmalarda çekim, yakın ilişkiler ve kişisel gelişim anahtar kelimeleri üzerine nitel ve nicel araştırmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Adler, A. (2014) *İnsanı Tanıma Sanatı*. (Şipal, K. Çev.). Say Yayınları: İstanbul.
- Adorno, T. & Horkheimer, M. (2010). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. (Ülner, N. Çev.). Kabalcı Yayınevi: İstanbul.
- Aslan, S. & Güven, M. (2015) *Benlik Gelişimi Sürecinde Ayrışma Bireyleşme*. Anı Yayıncılık: Ankara.
- Bilgin, N. (2001). *İnsan İlişkileri ve Kimlik*. Sistem Yayınları: İstanbul.
- Bilgin, N. (2013). *Sosyal Psikoloji*. Ege Üniversitesi Basımevi: İzmir.
- Cabane, O.F. (2014). *Karizma Miti*. (Tümay, N. Çev.). Okuyan Us Yayınevi: İstanbul.
- Ceylan, M. T. (2012). *Ortak Benlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Debord G. (2010). *Gösteri Toplumu*. (Ekmekçi A. & Taşkent, O. Çev.). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Dimitrius, J. E. & Mazzarella, W. P. (2014). *İnsanları Okumak*. (Toksöz, B. Çev.). Koridor Yayınları: İstanbul.
- Fiske, J. (2012). *Popüler Kültürü Anlamak*. (İrvan, S. Çev.). Parşömen Yayınevi: İstanbul.
- Gençtan, E. (2000). *Psikanaliz ve Sonrası*. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Gençtan, E. (1996). *Varoluş ve Psikiyatri*. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Güleç, C. (2013). Bağlanmanın ve Yakınlaşmanın Psikodinamiği. *Psikeart Dergisi*. 26: 20-23.
- Glass, L. (2006). *Ne Düşündüğünü Biliyorum*. (Soner, S. Çev.). İstanbul: Dharma Yayınevi.
- Hogan, K. (2012). *Konuşarak İknâ Psikolojisi*. (Polat, P. Çev.). Yakamoz yayınevi, İstanbul.
- Jung C. G. (2015). *Kişiliğin Gelişimi*. (Olgaç D. Çev.). Pinhan Yayınevi: İstanbul.
- Kaypakoğlu, S. (2010). *Kişilerarası İletişim Cinsiyet Farklılıkları Güç ve Çatışma*, Derin Yayınları: İstanbul.
- May, R. (2013). *Güç ve Masumiyet*. (Doğan, M. Çev.). Say Yayınevi: İstanbul.
- May, R. (2013). *Özgürlük ve Kader*. (Babaoğlu, A. Çev.). Okuyan Us Yayınevi: İstanbul.
- McKay, M. & Fanning P. (2015). *Özgüven*. (Atay, F. Çev.). Arkadaş Yayınları: Ankara.
- Melucci, A. (2013). *Oyuncu Benlik*. (Kırcı, B. Çev.). Sel Yayınları: İstanbul.
- Özdemir Erel, G. (2015). *Duygusal Zeki Organizasyonlar*. Literatürk Academia Yayınevi: Konya.
- Öztürk, O. (2013). *Özerk Benlik, Kul Benlik*. Okuyan Us Yayınları: İstanbul.
- Ries, A. & Trout, J. (2013). *Konumlandırma*. (Kızıldağ, E. Çev.). MediaCat Yayınevi: İstanbul.
- Sennett, R. (2011). *Otorite*. (Durand, K. Çev.). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Taşkın Ç. & Akat, Ö. (2012). *Marka ve Marka Stratejileri*. Alfa Aktüel Yayınevi: İstanbul.

PATERNALİST LİDERLİĞİN ÇALIŞAN PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ¹

Murat SAĞBAŞ²
Berat KUZ³

ÖZ

Araştırmanın amacı İstanbul ilinde çalışanlar üzerinde paternalistik liderlik algısının etkisini ortaya koymaktır. Bu maksatla İstanbul ilinde çalışan 320 kişinin katıldığı anket ile verilere ulaşılmıştır. Kullanılan anket formu, iki ölçek ve örneklemin demografik yapısını anlamaya ve belirlemeye yönelik hazırlanmış soruları kapsamaktadır. Yapılan araştırmada paternalistik liderliğin alt boyutları ile çalışan performansı arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi, paternalistik liderlik algısının performans üzerindeki etkisi için hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Ölçekler için doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Modellerdeki bağımsız değişkenlerden ‘‘sadakat ve itaat beklentisi’’ çalışan performansını etkilemekteyken, diğer iki paternalistik liderlik yaklaşımı olan ‘‘iş yerinde aile ortamı’’ ve ‘‘iş dışı yaşama katılma’’ bağımsız değişkenlerinin istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Paternalist liderin sadakat ve itaat beklentisinin çalışan performansına etkisi çalışanın cinsiyetine göre anlamlı farklılaştığı tespit edilmiştir. Özellikle erkek çalışanların kadın çalışanlara göre paternalist liderin sadakat ve itaat beklentisinin çalışan performansına etkisinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Paternalist liderlik, Performans, Çalışan performansı.

IMPACT OF PATERNALISTIC LEADERSHIP ON EMPLOYEE PERFORMANCE

ABSTRACT

The aim of the research is to reveal the effect of paternalistic leadership perception on employees in Turkey. For this reason, the data was obtained from a survey of 320 people working in Turkey. The questionnaire used includes two scales and questions prepared to understand and determine the demographic structure of the sample. In the study, correlation analysis was performed to determine the relationship between the sub-dimensions of paternalistic leadership and performance, and hierarchical regression analysis was performed for understanding the effect of paternalistic leadership on performance. Confirmatory factor analysis was used for the scales. The analysis showed that among the independent variables, while "the expectation of loyalty and obedience" was found effective on employee performance, the other two paternalistic leadership approaches which are "family environment at work" and "participation in non-work life" were statistically insignificant ones. It has been determined that the paternalistic leader's expectation of loyalty and obedience to employee performance differs significantly according to the gender of the employee. It has been determined that the paternalistic leader's expectation of loyalty and obedience has a higher effect, especially on male employee performance compared to female employees.

Keywords: Leadership, Paternalistic leadership, Performance, Employee performance,

¹ Bu makale ‘‘Paternalistik Liderliğin Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisi’’ başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

² muratsagbass@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5179-7425

³ beratkuiz1@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8928-5724

GİRİŞ

Günümüz rekabet koşullarında örgütlerin varlığını sürdürebilmesi ve iş süreçlerini belirlemedeki en önemli etkenlerden biri çalışanlara uyguladığı liderlik yöntemidir. Ayrıca liderlik yöntemlerinin çalışanlar üzerinde etkisi göz ardı edilemez ölçüdedir. Paternalist liderler çalışanlarıyla yakın ilişkiler kurmayı tercih ederler ayrıca bu liderlik yaklaşımını seçen yöneticiler iş dışında da çalışanlarıyla iletişimi sürdüren samimi aynı zamanda karşı taraftan teslimiyet beklmeleriyle bilinirler. Paternalistik liderlik günümüzde sıkça görünen ve uygulanan liderlik tarzlarından biridir. Her liderlik tarzlarının çalışan performansına etkisi olduğu gibi paternalist liderliğin de çalışan performansı üzerinde etkisi vardır (Mert ve Özgene, 2020; Faiz ve Mubarak, 2021; Yurt, 2021). Araştırmanın temel amacı ve önemi paternalist liderliğin çalışan performansına anlamlı bir etkisi olup olmadığını saptamak ve elde edilen bulgularla paternalist liderliğin çalışan performansı üzerindeki etkisini yorumlamaktır. Literatür taramasında paternalist liderlik ve alt boyutları detaylı bir şekilde incelenmiştir ayrıca performansın bileşenleri detaylandırılmıştır (Campbell vd., 1990; Farh ve Cheng, 2000; Pellegrini ve Scandura, 2008; Sağbaş ve Sürücü, 2021).

Araştırmanın literatür bölümünde temel kavramlar olan paternalist liderlik ve performans kavramlarının literatür incelemesine yer verilmiştir. Performans kavramının tanımı yapılarak iş performansı, görev performansı, bağlamsal performans ve performans değerlendirmesi gibi performansın bileşenlerine yer verilmiştir. Bu bölümün son kısmında paternalist liderlik ve çalışan performansı üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Araştırmanın yöntemi ve verilerin analizi bölümünde araştırma kapsamında İstanbul ilinde yaşayan ve çalışan 320 kişiden veri toplanmış ve analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde ise araştırmanın sonuçları, yöneticilere ve araştırmacılara öneriler paylaşılmıştır.

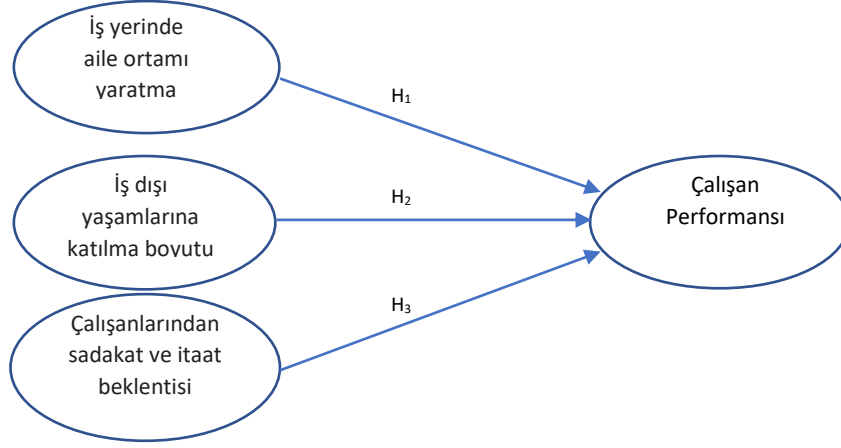
LİTERATÜR TARAMASI

Paternalist Liderlik

Yöneticilerin sergilediği liderlik yönteminin çalışanlar üzerinde nasıl bir etkisi olduğunun farkında olmaları gerekir ve liderlik davranışlarının örgütün ihtiyaçlarına uyması çok önemlidir (Sağbaş ve Sürücü, 2021). Paternalistik liderlik türü baba oğul ilişkisinden esinlenen kurum içinde aile ortamı yaratmayı hedefleyen bir liderlik türüdür. Batı toplumlarının bireysel yaklaşımının aksine yakın iletişim tercih eden bir liderlik tipidir. Paternalist liderlikte çalışanlar liderin iyi niyeti ve korumacı yaklaşımlarına yanıt verir ve şirket bağlılığı gösterir (Pellegrini ve Scandura, 2008). Öyle ki paternalist liderler zaman zaman otoriter detaylar barındıran babacan yaklaşımlarıyla ve yardımseverlikleriyle disiplinli bir yapı oluştururlar. Bu liderlik türü besleyici, bakıcı ve bağlılık sağlayan toplumsal değerlerden ortaya çıkan bir liderlik türüdür (Farh ve Cheng, 2000).

Çalışan Performansı

Şekil 1:Araştırmanın Model

Şekilde görüldüğü gibi çalışmada paternalist liderliğin boyutları bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Çalışan performansı ise bağımlı değişken olarak incelenmiştir. Bu bağlamda paternalist liderliğin boyutlarının çalışan performansı üzerinde etkisi araştırılacaktır. Veriler çalışmaya dahil olan örneklemin araştırmanın yapıldığı zaman içerisinde örneklemin sadece o anda olan algılarını ölçmek amaçlı tek seferde toplanmıştır. Bu yönüyle çalışma kesitsel bir çalışmadır ve değişkenler arasındaki etkiyi ayrıntılı inceleme yönüyle de tanımlayıcı araştırma kapsamındadır (Oral Ataç, 2015).

Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Araştırma kapsamında iki farklı ölçek kullanılmıştır. Bu ölçeklere ek olarak katılımcıların demografik özelliklerin belirlenmesine ilişkin 6 adet soru yer almaktadır. Bu sorular yaş, cinsiyet, sektör, medeni durum, eğitim durumu, şirketteki yönetici ile çalışma süreleri ile alakalıdır.

Çalışan Performansı Ölçeği

Anket formunda "Perceived Individual Work Performance Scale" Kirkman ve Rosen'ın (1999) ölçeğinden uyarladıkları şekli ile seçilen 4 soruluk anket kullanılmıştır. Anketin Türkçeye güvenilirlik ve geçerliğini Güner Çöl (Çöl, 2008), çalışmasında test etmiş, geçerli ve güvenilir olduğunu ve tek boyutla çalışanın performansına yönelik algısını ortaya koyduğunu paylaşmıştır. Ölçekteki ifadelerin değerlendirilmesinde 5'li Likert ("1-Hiç katılmıyorum", "2-Katılmıyorum", "3-Ne katılıyorum ne katılmıyorum", "4-Katılıyorum", "5-Tamamen katılıyorum") tipi ölçek kullanılmıştır.

Paternalist Liderlik Ölçeği

Anket formunun diğer kısmında Aycan, Schyns, Sun, Felfe ve Saher (2013) tarafından geliştirilen paternalist liderlik ölçeği uygulanmıştır. Ölçek; "iş yerinde aile ortamı", "iş dışı yaşama katılma", "sadakat ve itaat beklentisi" olmak üzere üç alt boyuttan

oluşmaktadır. İlk boyut olan “işyerinde aile ortamı” 4 maddeden oluşmaktadır. İkinci boyut “iş dışı yaşama katılma” 3 maddeden oluşmaktadır. Üçüncü boyut olan “sadakat ve itaat beklentisi” 3 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki ifadelerin değerlendirilmesinde 5’li Likert (“1-Hiç katılmıyorum”, “2-Katılmıyorum”, “3-Ne katılıyorum ne katılmıyorum”, “4-Katılıyorum”, “5-Tamamen katılıyorum”) ölçeği kullanılmıştır. Aycan ve diğerleri (2013) tarafından yapılan araştırmada ölçeğin Cronbach’s alpha değeri 0,83 olup, oldukça güvenilir bir ölçektir.

Araştırmada Kullanılan İstatistik Teknikleri

Araştırmaya katılan çalışanların demografik özelliklerini belirlemek için yüzde, frekans, ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin geçerliliğini ve tutarlılığını tespit etmeye yönelik, doğrulayıcı faktör ve güvenilirlik analiz teknikleri kullanılmıştır. Paternalist liderlik boyutları ve çalışan performansı arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapısal eşitlik analizi yapılmıştır.

Demografik özelliklerin, çalışanların paternalist liderlik algıları ve çalışan performansı arasındaki ilişkisi üzerindeki etkilerini saptamak için Çoklu Grup analizi yapılmıştır.

Verilerin Analizi ve Bulgular

Bu bölümde anketler ile elde edilen verilerin birtakım istatistikî yöntemlerle analizi sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Örneklemin demografik özelliklerini belirlemek için sorulan cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, mevcut yönetici ile çalışma süresine ilişkin ayrıntılı durum aşağıda yer alan Tablo 1’de özetlenmektedir.

Tablo 1: Demografik Özellikler Tablosu

Değişken	Cinsiyet	Sıklık	Oran (%)
	Kadın	138	43,1
	Erkek	182	56,9
	18-39	222	68,9
Yaş	40-61	98	30,4
	Evli	207	64,7
Medeni Durum	Bekar	113	35,3
	İlköğretim	19	5,9
	Lise	166	51,9
Eğitim Durumu	Ön lisans	34	10,6
	Lisans	97	30,3
	Lisansüstü	4	1,3
	1 yıldan az	35	10,9

	1-3 yıl arası	46	14,4
	4-6 yıl arası	64	20,0
Mevcut Yönetici ile Geçirilen Süre	7-9 yıl arası	146	45,6
	10 yıl ve üzeri	29	9,1

Buna göre örneklemin %43,1'i kadın, %56,9'i erkektir. Yaşları 18 ila 61 arasında değişen katılımcıların yaş ortalaması 35,5'tir. Yaşları 18-39 arasında olanların oranı %68,9 iken 40-61 yaş aralığındakilerin oranı %30,4 dür. Katılımcıların yaklaşık %64,7'si evli %35,3'ü bekadır. Örneklemin büyük bölümünün lisans ve lise mezunu olduğu (yaklaşık %82 oranında), ön lisans mezunu %10,6, ilköğretim mezunu %5,9 ve lisansüstü mezunu olanların oranının da %1,3 olduğu görülmektedir. Katılımcıların %14,4'i mevcut yöneticileri ile 1-3 yıl arasında çalışmakta, %10,9'sı 1 yıldan az, %20'si 4-6 yıldır, %45,6'ü 7-9 yıldır, %9,1 10 yıldan fazla süredir çalışmaktadırlar.

Tablo 2: Betimsel İlişkiler Tablosu

		N	Minimum	Maximum	Ortalama	Standart Sapma	Skewness	Kurtosis
	p1	32 0	1,00	5,00	3,6656	,89796	-1,303	1,769
	p2	32 0	1,00	5,00	3,6313	,92761	-1,052	,627
	p3	32 0	1,00	5,00	3,7063	,84614	-1,211	1,646
	p4	32 0	1,00	5,00	3,6938	,83795	-1,078	1,241
İş yerinde aile ortamı	Boyut Ortalaması	32 0	1,00	5,00	3,6742	,80574	-1,089	1,680
	p5	32 0	1,00	5,00	3,6688	,86898	-1,005	1,098
	p6	32 0	1,00	5,00	3,6375	,93344	-,964	,451
	p7	32 0	1,00	5,00	3,3906	1,0507 1	-,541	-,644
İş dışı yaşama katılımı	Boyut Ortalaması	32 0	1,00	5,00	3,5656	,85639	-,798	,525
	p8	32 0	1,00	5,00	3,9531	,80806	-1,457	3,479
	p9	32 0	1,00	5,00	3,9531	,78843	-1,384	3,222
	p10	32 0	1,00	5,00	3,9531	,76009	-1,214	3,009
Sadakat ve itaat beklentisi	Boyut Ortalaması	32 0	1,00	5,00	3,9531	,71034	-1,309	3,675
	per1	32 0	1,00	5,00	3,9875	,69919	-1,533	5,038
	per2	32 0	1,00	5,00	4,1031	,62246	-1,172	4,377
	per3	32 0	1,00	5,00	3,9969	,68343	-,885	2,124
	per4	32 0	1,00	5,00	4,0500	,67000	-1,065	2,966
Çalışan Performansı	Boyut Ortalaması	32 0	1,00	5,00	4,0344	,60561	-,883	3,184

Betimsel istatistiklere ilişkin ayrıntılı bir resim sunan yukarıdaki tabloda katılımcıların her bir soruya ve boyuta yönelik algılarını ortaya koymaktadır. Çalışanların paternalistik liderlik tarzı benimseyen liderlerine yönelik algılarında iş yerinde aile ortamı davranışı sergilemesinin ortalamasının 3,67, iş dışı yaşama katılmanın 3,57 ve sadakat ve itaat beklentisi içerisinde olmasının 3,95 seviyesinde olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışanların performansına ilişkin algılarının da 4,03 düzeyinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların algılarının değerlendirilmesinde aşağıda yer alan puan derecelendirme yaklaşımı benimsenmiştir.

Tablo 3: Puan Aralığı Tablosu

Puan Aralığı Derecelendirme Düzeyi		
1.00 – 1.80	Kesinlikle Katılmıyorum	Çok Düşük
1.81 – 2.60	Katılmıyorum	Düşük
2.61 – 3.40	Karasızım	Orta
3.41 – 4.20	Katılıyorum	Yüksek
4.21 – 5.00	Kesinlikle Katılıyorum	Çok Yüksek

Bu kapsamda paternalist liderin iş yerinde aile ortamı davranışı sergilemelerine yönelik algılarının “yüksek”, iş dışı yaşama katılmasının “yüksek” ve sadakat ve itaat beklentisinin “yüksek” olduğu görülmektedir. Yine çalışanların performanslarına yönelik algı düzeylerinin de “yüksek” düzeyde olduğu görülmektedir. Katılımcıların ölçüm aracına yönelik verdikleri cevapların dağılımı seçilecek analiz yöntemi ve istatistiki yaklaşımların benimsenmesi açısından önemlidir. Bu noktada özellikle normallik durumu sürekli ve simetrik bir dağılımı ifade eder (Yaras ve Nakip, 2016). Normallik dağılımın tespitinde çeşitli yaklaşımlar benimsenmekle birlikte, sosyal bilimlerde kesitsel çalışmaların sunduğu imkanlar ölçüsünde özellikle çarpıklık ve basıklık değerleri daha kapsayıcı sonuçlar sunmaktadır. Yukarıdaki tabloda ayrıntılı bir şekilde sunulan Skewness ve Kurtosis (Çarpıklık ve Basıklık) değerleri verinin dağılımını tespit etmede yardımcı olacaktır. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının +2 ile -2 aralığında olması literatürde normal dağılım gösterdiğinin kabulü için yeterlidir. Ancak veri detaylı bir şekilde incelendiğinde bazı soruların (per1, per2, p8, p8 vb.) kabul edilen aralıkta olmadığı görülmektedir. Bu durum bazı soruların normal dağılım göstermediğini ortaya koymaktadır (George ve Mallery, 2010). Bu sebeple çalışmada normallik dağılımı birincil varsayım olarak belirlenmeyen ayrıca yeni nesil bir yapısal eşitlik analizi imkânı sunan SmartPLS programından faydalanacaktır. Bu tez çalışmasında Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) analiz tekniğinden faydalanılmıştır. Bu teknik tüm yapı ve gözlemlerin aynı anda incelenmesine ve bütüncül bir şekilde ele alınmasına imkân vermektedir (Hair ve diğerleri, 2019). Söz konusu analiz yöntemi için SmartPLS 3.2.9 yazılımı kullanılmıştır. PLS-SEM analiz yönteminde iki aşamalı bir analiz süreci işletilmektedir. Bu süreçte öncelikle ölçüm modeli değerlendirilmekte ve uygun görülen değerlere sahip yapısal model incelenmektedir (Hair ve diğerleri, 2019).

Ölçüm modelinde geçerlik ve güvenilirlik şartları ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. İkinci aşamada yapısal model ise hipotez testlerinin yürütüldüğü, belirleme katsayısı (the determination coefficient) (R²), öngörme düzeyi (predictive relevance) (Q²), boyutu, yol katsayısının anlamlılığı (significance of path coefficients), etki boyutu (effect sizes) (f²) (Hair ve diğerleri, 2019). Değerlerinin verildiği aşamadır.

Ölçüm modeli, Güvenirlik ve Geçerlik Durumunun İncelenmesi

Bu çalışmada Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) analiz tekniğinden faydalanılmıştır. Bu teknik tüm yapı ve gözlemlerin aynı anda incelenmesine ve bütüncül bir şekilde ele alınmasına imkân vermektedir (Hair ve diğerleri, 2019). Söz konusu analiz yöntemi için SmartPLS 3.2.9 yazılımı kullanılmıştır. PLS-SEM analiz yönteminde iki aşamalı bir analiz süreci işletilmektedir. Bu süreçte öncelikle ölçüm modeli değerlendirilmekte ve uygun görülen değerlere sahip yapısal model incelenmektedir (Hair ve diğerleri, 2019). Ölçüm modelinde geçerlik ve güvenilirlik şartları ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. İkinci aşamada yapısal model ise hipotez testlerinin yürütüldüğü, belirleme katsayısı (the determination coefficient) (R²), öngörme düzeyi (predictive relevance) (Q²), boyutu(size), yol katsayısının anlamlılığı, etki boyutu (significance of path coefficients), effect sizes (f²) (Hair ve diğerleri, 2019) değerlerinin verildiği aşamadır. Ölçüm modeli analizin ilk aşamasıdır. İncelenen araştırma modelinin geçerlik ve güvenilirliği incelenir. Tablo 4’te çalışmanın ölçüm modeline ilişkin sonuçlar ayrıntılı bir şekilde paylaşılmıştır. Tablo 4’te tüm yapıların faktör yüklerinin 7 numaralı iş dışı yaşama katılma sorusu hariç (0,387), literatürde eşik değer olan “0,70” nin üzerinde olduğu görülmektedir (Vinzi ve diğerleri, 2010). Bu kapsamda analizden 7 numaralı soru çıkarılmıştır. Ölçüm modelinin güvenilir sonuçlar verip vermediği ise Cronbach alpha ve Birleşik güvenilirlik (CR: Composite Reliability) değerleri ile incelenmiştir. Hem Cronbach alpha hem de Birleşik güvenilirlik (CR: Composite Reliability) değerleri, literatürde belirtilmiş olan referans değerleri “0,70” den yüksektir. Bu sonuçlar araştırma modelinin güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda çalışmada yer alan ölçeklerin (iş yerinde aile ortamı, iş dışı yaşama katılma, sadakat ve itaat beklentisi, Çalışan Performansı) tablo 4’teki değerleri incelendiğinde eşik değer olan 0,70 den büyük ve oldukça güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Ölçüm modelin geçerliği yakınsak ve ayrışma geçerliliği ile incelenmiştir. Tablo 4 incelendiğinde ortalama varyansın (AVE: Average Variance Extracted) eşik değer olan “0,50” den büyük olduğu görülmektedir. Bu durum araştırma modelinin yakınsak geçerliliğine sahip olduğunu göstermektedir (Hair ve diğerleri, 2017). Çalışmanın varyans şişme değerlerinin (VIF: Variance Inflation Factor) eşik değer olan “10” dan küçük olduğu görülmüş ve çoklu doğrusallığın (multicollinearity) olmadığı tespit edilmiştir (Filho ve diğerleri, 2016).

Tablo 4: Ölçüm Modeline İlişkin Sonuçlar

Yapı	İfade	Faktör yükleri	VIF değerleri	Ort±SS	C. Alpha	CR	AVE
aileort	P1	0,943	4,755		0,938	0,953	0,835
	P2	0,872	3,840				
	P3	0,940	3,888				
	P4	0,897	3,065				
ısdısysmktlm	P5	0,980	2,159		0,846	0,915	0,844
	P6	0,853	2,159				
	P7	0,387	3,043				
sadaatveitaat	P8	0,901	3,577		0,888	0,929	0,814
	P9	0,957	4,113				
	P10	0,845	2,095				
performans	Per1	0,928	3,941		0,927	0,947	0,819
	Per2	0,913	3,737				
	Per3	0,899	3,142				
	Per4	0,879	4,755				
sadaatveitaat	P8	0,901	3,577		0,888	0,929	0,814
	P9	0,957	4,113				
	P10	0,845	2,095				
performans	Per1	0,928	3,941		0,927	0,947	0,819
	Per2	0,913	3,737				
	Per3	0,899	3,142				
	Per4	0,879	4,755				

Ort: Ortalama, SS: Standart Sapma, CR: Bileşik Güvenirlik, C. Alpha: Cronbach's Alpha, AVE: Average Variance Extracted

Ayrışma geçerliği incelenmesi adına Fornell ve Larcker Kriteri incelenmiştir. Literatürde ayrışma geçerliliğinin sağlanabilmesi için her bir değişkenin AVE'sinin karekökü, o sütundaki diğer değerlerden büyük olmalıdır. Tablo 5 incelendiğinde koyu renkli olarak verilen değerlerin, diğer değişkenler arası korelasyonlardan büyük olduğu görülmektedir. Bu durum çalışmamızın ayrışma geçerliliğine sahip olduğunu göstermektedir (Fornell ve Larcker,1981).

Tablo 5: Fornell ve Larcker Kriteri Değerleri

Yapı	1	2	3	4
Fornell ve	1 aileort	0,914		
Larcker	2 performans	0,133	0,905	
Kriteri	3 sadaatveitaat	0,656	0,205	0,902
Değerleri	4 ısdısysmktlm	0,822	0,071	0,541

Tüm bu tablolar toplu bir şekilde ele alındığında çalışmanın gereken geçerlik ve güvenilirlik şartlarını sağladığı görülmüştür.

Yapısal Model

Ölçme modelinin gereken niteliklere sahip olması, yapısal eşitlik modelinin ve çalışmanın ana amacına yönelik hipotez testlerinin yapıldığı yapısal modele geçilmiştir. Yapısal model kısmında öncelikle bootstrap yaklaşımı ile 5000 önyükleme yapılmıştır.

Bu şekilde araştırmada yer alan indikatörlerin ve yol katsayılarının tespiti amaçlanmıştır (Chin ve diğerleri, 2008). Hipotez testinden önce kontrol edilmesi gereken en önemli husus mevcut modelin gerekli uyum indislerine sahip olup olmadığını incelemektir. Gerekli analizler yapıldığında SRMR (0,050<0,080) değerinin ve NFI (0,970>0,90) değerinin de eşik değerlerin altında olduğu tespit edilmiştir (Henseler ve diğerleri, 2014).

Tablo 6: Yapısal Modele İlişkin Analiz Sonuçları

Yol	β	SH	t değeri	P değeri	Variance Explained (R2)	R2 Adjusted	Predictive Relevance (Q2)	Effect Size (f2)	Hipotez No	Durum
aileort -> performans	0,094	0,146	0,643	0,520	0,047	0,037	0,027	0,002	H1	red
sadakatveitaat -> performans	0,207	0,104	2,000	0,046				0,026	H3	Kabul
ışdışymktlm -> performans	-0,118	0,130	0,906	0,365				0,005	H2	Red
aileort -> performans										

Elde edilen analiz sonuçları toplu bir şekilde ele alındığında çalışma kapsamında test edilen hipotezlere ilişkin durum şu şekildedir. Paternalistik liderliğin sadakat ve itaat boyutunun çalışan performansı üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir ($\beta = 0.207$, $t = 2,000$). Paternalist liderliğin iş dışı yaşama katılma ($\beta = 0,118$, $t = 0,906$) ve işyerinde aile ortamı yaratma ($\beta = 0,094$, $t = 0,520$) boyutlarıyla ise çalışan performansı üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Etkinin düzeyini belirleyen f 2 değerleri incelendiğinde ise literatürde 0,02-0,15 arası küçük, 0,15-0,35 orta ve 0,35 üstü değerlerin büyük etki düzeyi olarak sınıflandırılmaktadır (Hair ve diğerleri, 2019). Anlamlı bir şekilde etki yaratan tek paternalistik liderlik boyutu olan sadakat ve itaat beklentisinin f 2 (0,026) seviyesinde olduğu ve çalışan performansına etkisinin boyutunun küçük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Stone-Geisser's Q2 (Hair ve diğerleri, 2019) değerinin (0,027), 0 referans değerinden büyük olması çalışma kapsamında incelenen yapısal modelin tahmin gücüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Hair ve diğerleri, 2017). Tüm bu sonuçlar toplu bir şekilde değerlendirildiğinde, H1 ve H2 hipotezleri reddedilirken, H3 hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca çalışmada paternalistik liderin itaat ve sadakat yaklaşımının çalışanın performansı üzerindeki etkisinde demografik değişkenlerin etkisi incelenmiştir. Bu değişkenlerden anlamlı sonuç verenler aşağıda açıklanmıştır. Anlamlı sonuç veren çalışanın cinsiyetinin bir etkisinin olup olmadığı incelenmesi adına Smart PLS

programında MGA (MultiGrup Analysis) çoklu grup analizi yapılmıştır. Bu analiz bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki etkileşimin farklı gruplar özelinde nasıl geliştiğine yönelik durumu, istatistiki olarak ortaya koymaktadır. Yapılan analizde aşağıdaki tabloda yer alan sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 7: Çoklu Grup Analizi

İncelenen Yol ve Değişkenler	Path Coefficients-diff (cinsiyetcinsiyet(1.0) - cinsiyetcinsiyet(2.0))	p-Value original 1-tailed (cinsiyetcinsiyet(1.0) vs cinsiyetcinsiyet(2.0))	p-Value new (cinsiyetcinsiyet(1.0) vs cinsiyetcinsiyet(2.0))
aileort -> performans	0,268	0,139	0,279
sadakatveitaat -> performans	0,512	0,014	0,027
isdısmkltm -> performans	-0,248	0,872	0,256

Analiz sonucunda paternalistik liderin sakat ve itaat beklentisi içeren davranışlarının erkek çalışanların kadın çalışanlara nazaran bireysel performans algıları üzerinde ($\beta = 0,512$, $p = 0,027$) daha etkili olduğu görülmüştür.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, paternalist liderliğin alt boyutları olarak tanımlanan “iş yerinde aile ortamı”, “iş dışı yaşama katılma”, “sadakat ve itaat beklentisi” davranış şeklinin çalışan performansına etkisinin rolü araştırılmasıdır. Bu doğrultuda, paternalist liderlik alt boyutları ve çalışan performansı konuları işlenmiş ve bu değişkenlerin birbiriyle olan ilişkileri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Alan uygulaması olarak İstanbul’da faaliyet gösteren çeşitli örgütlerde görev yapan 320 çalışana anket uygulaması yapılmış ve bu anketlerin tamamı uygun görülmüştür. Çalışma sonunda anketle toplanan veriler SPSS ve SmartPLS 3.2.9 programlarında analiz edilmiştir. Araştırmada yer alan hipotezleri test etmek için SmartPLS programı ve algoritması kullanılmıştır. Analizde Paternalist Liderlik alt boyutları bağımsız değişken ve çalışan performansı bağımlı değişken olarak yer almaktadır. Modellerdeki bağımsız değişkenlerden “sadakat ve itaat beklentisi, çalışan performansının etkilemekteyken, diğer iki paternalistik liderlik yaklaşımı olan “iş yerinde aile ortamı”, “iş dışı yaşama katılma” bağımsız değişkenlerin istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Analiz sonucunda Paternalist liderlik yaklaşımlarında liderin sadakat ve itaat beklentisi, çalışanların performansını etkilemektedir. Bu etkinin çalışanın cinsiyetine göre anlamlı farklılaştığı tespit edilmiştir. Özellikle erkek çalışanların kadın çalışanlara göre paternalist liderin sadakat ve itaat beklentisinin çalışan performansını etkilemesi daha yüksektir. Faiz ve Mubarak (2021)’in yaptığı çalışmada paternalist liderliğin hemşirelerin performansı üzerinde, Yurt (2021)’un araştırmasında Balıkesir iline bağlı merkez ve ilçelerde görev alan öğretmenlerin performansı üzerinde, ve yine öğretmenlerin performansı üzerinde yapılan Mert ve Özgenel(2020)’in çalışmalarda paternalist liderliğin pozitif yönlü etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Meslek gözetmeksizin yaptığımız araştırmamız bu çalışmaları destekler niteliktedir. Araştırmalardaki ortak payda paternalist liderliğin çalışan performansına pozitif yönde etkisi olduğudur.

Günümüz koşullarında şirketler yüksek rekabet ortamında varlıklarını sürdürmek ve çalışanların performanslarını artırma konularına büyük önem vermektedirler. Kamu kurumlarında da özel sektör kadar kârlılığın artırma amacıyla çalışanlara sergilenen tutum ve davranışlarda yenilik yoluna gidilmektedir. İçerisinde olduğumuz dönemde en önemli kaynaklardan biri insan gücüdür ve rekabet koşullarında öne geçmek için insan kaynağı çok önemli bir faktördür. Paternalistlik liderlik davranışlarının uygulandığı bir iş ortamında iş ahlakının gelişeceği düşünülmektedir, bu da insan kaynağı gücünün verimli kullanılmasına destek sağlayacaktır. Bu doğrultuda paternalist liderlik davranışları sergileyen yöneticiler, iş ahlakına olumlu katkıda bulunacaktır bununla birlikte iş süreçlerinde düzgün işleyen bir iş ahlak modelinin oluşturulması, çalışanların performansına da pozitif yönde bir etki getirecektir. Unutulmaması gereken önemli konulardan biri de paternalist liderlik davranışlarının herkes için aynı oranda etki göstermeyebileceğidir. Çalışanların eğitim düzeylerinin düşük olduğu bir ortamda bununla birlikte iş ahlakı oturtulmadıysa, paternalist liderlik davranışlarının suistimal edilebilme ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Paternalist liderliğin uygulandığı bir çalışma ortamında iş ahlakının gelişimi ve ehemmiyetle uygulanması doğru orantılı olarak çalışan performansını da artıracığı yönünde bir sonuca ulaşılabilir.

Örnekleme evreni olarak İstanbul ilinde çalışanlar seçilmiştir ve bu çalışanlar üzerinde anket yöntemi uygulanarak çalışmanın sınırları oluşturulmuştur. Çalışma daha büyük örneklerle örneğin Türkiye üzerinde yapılabilir. Anket içeriğine işten ayrılma niyeti, iş kaygısı, geliştirici düşünme, çalışma arkadaşları ile güven ilişkisi gibi farklı değişkenler eklenerek model oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

- Aslan E. (2015). Paternalist Liderliğin Çalışan Performansına Etkisinde İş Ahlakının Rolü. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*
- Aycan, Z., Schyns, B., Sun, J. M., Felfe, J., & Saher, N. (2013). Convergence and divergence of paternalistic leadership: A cross-cultural investigation of prototypes. *Journal of International Business Studies*, 44(9), 962-969.
- Borman, W. C., & Motowidlo, S. J. (1993). Expanding the criterion domain to include elements of contextual performance. In N. Schmitt, & W. C. Borman (Eds.), *Personnel selection in organizations* (pp. 71-98). San Francisco, CA: Jossey-B.
- Campbell, J. P., McHenry, J. J., & Wise, L. L. (1990). Modeling job performance in a population of jobs. *Personnel psychology*, 43(2), 313-575.
- Chin, W. W., R. A. Peterson ve S. P. Brown (2008). Structural Equation Modeling in Marketing: Some Practical Reminders. *Journal of Marketing Theory and Practice*. 16(4), 287–298.
- Farh, J. L., & Cheng, B. S. (2000). A cultural analysis of paternalistic leadership in Chinese organizations. In *Management and organizations in the Chinese context* (pp. 84-127). Palgrave Macmillan, London.
- Faiz S., Mubarak N. ve Safdar S. (2021). A Two-Edged Sword”: Paternalistic Leadership And Nurses Performance: A Moderated Mediation Model. *Frontiers in Psychology*. 12, 1-10.
- Filho, D. F., L. Silva, E. Rocha ve A. Domingos (2016). How to Get Away with Multicollinearity: A Users' Guide. *Revista Política Hoje*. 25(2), 161-174.
- Fisher, G. B., & Härtel, C. E. (2004). Evidence for crossvergence in the perception of task and contextual performance: A study of Western expatriates working in Thailand. *Cross cultural management: An international Journal*. 11(2) 3-15.
- Fornell, C. ve D. F. Larcker (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- George, D. ve P. Mallery (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference 17.0 Update*. 10. Baskı. Pearson, Boston.
- Hair, J. F., J. J. Risher, M. Sarstedt, C. M. Ringle (2019). When to Use and How to Report the Results of PLS-SEM. *European Business Review*. 31(1), 2–24. <https://doi.org/10.1108/EBR-11-2018-0203>
- Hair, J. F., L. M. Matthews, R. L. Matthews ve M. Sarstedt (2017). PLS-SEM or CB-SEM: Updated Guidelines on Which Method to Use. *International Journal of Multivariate Data Analysis*. 1(2), 107-123.
- Henseler, J., T. K. Dijkstra, M. Sarstedt, C. M. Ringle, A. Diamantopoulos, D. W. Straub, D. J. Ketchen ve J. Hair (2014). Common Beliefs and Reality about PLS: Comments on Rönkkö and Evermann (2013). *Organizational Research Methods*. 17(2), 182-209.
- Katı, Y. ve A. Toptaş (2021). Paternalist Liderliğin İş Performansı ve Alt Boyutlarına Etkisi: X, Y ve Z Kuşakları Üzerine Bir Araştırma. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24(46),1073-1092.
- Kirkman, B. L. ve B. Rosen (1999). Beyond Self-management: Antecedents and Consequences of Team Empowerment. *Academy of Management Journal*, 42(1), 58–74
- Motowidlo, S. J., & Schmit, M. J. (1999). Performance assessment in unique jobs. *Pulakos (Eds.), The changing nature of performance*, 56-86.
- Mert, P. ve M. Özgenel (2020), A Relational Research on Paternalist Leadership Behaviors Perceived by Teachers and Teachers' Performance. *Educational Policy Analysis and Strategic Research* 15(2) 41-60.
- Nakip, M. ve Yaraş, E. (2017). *Pazarlamada Araştırma Teknikleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Pellegrini, E. K., T. A. Scandura (2008). Paternalistic Leadership: A Review and Agenda for Future Research. *Journal of Management*. 34(3), 566-593.

Sağbaşı, M. ve Sürücü, L. (2021). The Impact of Leadership Styles on Job Satisfaction: A Study of the Hospitality Industry Article. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 19(40):323 – 346.

Sağbaşı, M., Erdoğan F. A. (2022). Digital Leadership: A Systematic Conceptual Literature Review, *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 3(1):17-36.

Tekin, E. (2019). Paternalist Liderliğin İş Tatmini ve Çalışan Performansına Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* 54(1), 178-204.

Vinzi, V. E, W. W. Chin, J. Henseler ve H. Wang (2010). *Handbook of Partial Least Squares*. Berlin: Springer.

Yurt, A. (2021). Babacan Yöneticilik Algısının Tutumsal ve Davranışsal Sonuçları: Balıkesir İlinde Görev Yapan Öğretmenlerin Üzerine Bir Uygulama. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Karabük: Karabük Üniversitesi.

ÇOCUKLUK ÇAĞI TRAVMALARININ BENLİK SAYGISI ÜZERİNE ETKİSİ¹

Nihan OĞUZ, Dua Nur SOYDUK, Berfin DOĞAN, Merve BAYRAM, Nisa Nur YAVUZCAN, ^{Merve} İlgin GÜNER, Ozan BERBER, Sümeyye BALCI

ÖZ

Bu araştırmada çocukluk çağı travmalarının benlik saygısına etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma verileri, 2021-2022 bahar dönemi öğretim yılında Türkiye Cumhuriyeti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde psikoloji bölümünde okuyan ve kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 245 katılımcıdan elde edilmiştir. Araştırmada "Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği" ve "Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği"nden yararlanılmıştır. Veriler; Regresyon, Spearman Korelasyon, T ve Mann-Whitney U testleri analizleri ile değerlendirilmiştir. Araştırmada, çocukluk çağı travmaları ile benlik saygısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çocukluk çağı travması arttıkça benlik saygısı düzeyinin düştüğü görülmektedir. Ek olarak, erkeklerin çocukluk çağı travmalarının kadınlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erkeklerin fiziksel istismar, duygusal ihmal ve fiziksel ihmal puanları kadınlara göre daha yüksektir. Dahası; Çocukluk çağı travmalarının alt boyutlarının %26 oranında benlik saygısını yordadığına ilişkin sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak, Benlik saygısının cinsiyete ve sınıfa göre farklılaşmadığı gözlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Çocukluk Çağı Travması, Benlik Saygısı, Cinsiyet, Psikoloji Bölümü Öğrencisi

THE EFFECT OF CHILDHOOD TRAUMA ON SELF-ESTEEM

ABSTRACT

This study aimed to investigate the effects of childhood traumas on self-esteem. The research data were obtained from 245 participants who were studying in the psychology department in the Republic of Turkey and the Turkish Republic of Northern Cyprus in the 2021-2022 spring semester and selected by convenience sampling method. "Childhood Trauma Scale" and "Rosenberg Self-Esteem Scale" were used in the study. Data; Regression, Spearman Correlation, T, and Mann-Whitney U tests were evaluated by analysis. The study concluded that there is a positive and significant relationship between childhood traumas and self-esteem. It is seen that the level of self-esteem decreases as childhood trauma increases. In addition, it was concluded that men's childhood traumas were higher than women's. Men's physical abuse, emotional neglect, and physical neglect scores are higher than women. Moreover; It was concluded that the sub-dimensions of childhood traumas predicted self-esteem by 26%. Finally, it was observed that self-esteem did not differ according to gender and class.

Keywords: Childhood Trauma, Self-Esteem, Gender, Psychology Student

¹ Bu çalışma birinci yazarın danışmanlığında hazırlanmış lisans bitirme projesinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Travmatik bir durumla karşı karşıya kalmak, yaşam boyunca karşımıza çıkan oldukça yaygın bir problemdir (Van der Kolk ve McFarlane,2012:10). İnsan hayatının başlangıcı olan doğum eyleminin bir travma olması, insanın hayata travma ile başladığını gösterir ve yaşam boyunca karşılaşılma riski de oldukça yüksektir (Cooper vd., 1994; akt. Melek ve diğerleri,2013:166) Toplumun ilerleyebilmesinde büyük bir öneme sahip olan çocuklar ve maruz kalmış oldukları çocukluk çağı travmaları, dünyanın her yerinde ve tarih boyunca sıkça karşılaşılan büyük bir sorundur (Aytaçalp ve Durat, 2019:144).

Çocukluk çağı travmaları bireylerin reşit olmadan; ebeveynler, bakım verenler veya başka bireyler tarafından maruz kaldıkları kötü muamelelerdir. Çocukların bedensel ve psikolojik açıdan yıpranmasına sebebiyet veren ve gelişimine olumsuz yönde etki eden eylemler olarak da açıklanabilir (Yurdakök, 2010; akt. Şenkal, 2013:23). Çocukluk döneminde karşı karşıya kalınan kötü muameleler; kişilerin gelecek yıllardaki yaklaşım ve davranışlarını olumsuz etkileyerek psikolojik problemlere yol açmakta, bireylerin sosyal ilişkilerine ve benlik algılarına zarar vermektedir. Toplumun önemli bir parçası olan çocukların sağlıklı kişiler olarak hayatlarına devam etmeleri son derece önemlidir (Toker, 2021:8). Çocukluk çağı travmaları; fiziksel istismar, fiziksel ihmal, cinsel istismar, duygusal istismar ve duygusal ihmal olmak üzere 5'e ayrılmaktadır. (Glaser, 2002; akt. Yayla, 2020:17). Fiziksel istismar, çocuk ve ergenin ebeveynleri veya başka bireyler tarafından bedensel olarak zarar görmesidir. Fiziksel istismar olarak sayılabilecek davranışlar; vurma, itme, tekmeleme, ısırma, boğma, sarsma, yakma, zehirleme vs. olabilmektedir. Cinsel istismar, çocuğun cinsel organlarını okşama, öpme, tecavüz etme, teşhir etme ve çocuğu pornografi olarak kullanmak olarak tanımlanır. Duygusal istismar, diğer istismar türlerine göre en yaygın olanıdır. Çeşitli müdahalelerle çocuk ve ergenin beden ve kişiliğine dair kendilik algısını olumlu algılama, değerlendirme ve geliştirmesine ket vurulması ve böylece duygularının rencide edilmesidir. Fiziksel ihmal, çocuğa sosyal anlamda mevcut hakların sağlanmaması ve bunlardan yoksun bırakılması olarak tanımlanabilir. Cinsel ihmal ise çocuğun cinsel gelişimine gereken dikkatin verilmemesi ve cinsel anlamda sömürülmesine karşı korunmamasıdır. Çocuğun en önemli ihtiyaçlarından olan sevgi, yakınlık ve ilgiden yoksun bırakılması da duygusal ihmal olarak adlandırılmaktadır (Demirkapı, 2013:10). Genel anlamda çocukluk çağı travmaları kişileri duygusal, bilişsel, bedensel, sosyal ve davranışsal olarak etkilemektedir (Carr vd., 2013; akt. Çobanoğlu, 2020:11).

Benlik saygısı, Rosenberg tarafından, bireylerin kendilerine yönelik olumlu veya olumsuz tutumları şeklinde tanımlamakta ve yüksek benlik saygısı ile düşük benlik saygısı olarak iki boyutlu olduğunu ifade etmektedir (Rosenberg 1979; akt. Çobanoğlu, 2020:23). Benlik saygısı yüksek olan kişilerde kararlı, tutarlı, pozitif, başarıma isteği ve zorluklarla baş edebilme kabiliyeti yüksek olması gibi özellikler görülmektedir (Uyanık ve Akman, 2004:409). Kendi hayatları ile ilgili sorumlulukları benimsemiş ve

yaşamlarını kendi hakimiyetleri altına almışlardır (Aydemir, 2014; akt. Toker, 2021:23). Bu kişiler onaylanmak için başkalarına tâbi olma ihtiyacı duymazlar (Tufan ve Yıldız, 1993; akt. Çobanoğlu, 2020:25). Aynı zamanda kendilerini geliştirme hevesleri vardır, yeni düşüncelere karşısında heyecan duyar, kendilerine güvenirlere ve düşük benlik saygısı olan kişilere göre stresle daha rahat başa çıkabildikleri görülür. Düşük benlik saygısına sahip kişilerin ise kendilerine ve etrafindakilere karşı olumsuz bir yaklaşım içerisinde oldukları ve çevreleriyle aralarına mesafe koymayı tercih ettikleri görülür (Çobanoğlu, 2020:24). Bu kişiler çevreleri ile uyumsuz davranışlar gösterebilmekte, diğer insanlar tarafından rahatlıkla manipülasyona uğrayabilmektedirler (Oğuz, 2016; akt. Çobanoğlu, 2020:24). Meggert'e göre benlik saygısını negatif yönde etkileyen başlıca nedenler; ebeveyn, çevre ve kültürdür. Ebeveyn tutumlarından mükemmeliyetçi, sınır koyamayan, çocuğun tepkisini yanıtızsız bırakan, dinlemeyen, izin verici, reddedici ve otoriter yaklaşımlar çocuğun benlik saygısını düşürebilmektedir (Çelik, 2011; akt. Kılıç, 2020:27).

Literatür çalışmaları incelendiğinde, çocukluk çağı travmalarının kişinin benlik saygısını etkilediği sonuçlarına ulaşılmaktadır. Çobanoğlu (2020:61), yaptığı çalışma sonucunda çocukluk çağı travması ile benlik saygısı puanları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koyarak, çocukluk çağı travmalarının benlik saygısını olumsuz yönde etkilediğini ifade etmiştir. Güneri Yöyen (2017:280), yaptığı çalışma sonucunda çocukluk çağı travması yaşamanın, kişilerin benlik saygısını düşürdüğü sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Hipotezler

Bu çalışma; çocukluk çağı travmalarının psikoloji öğrencilerinin benlik saygısı düzeyleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi amacıyla yürütülmüştür. Söz konusu inceleme öğrenim düzeyi ve cinsiyet parametreleri üzerinden detaylandırılmıştır. Araştırmada “çocukluk çağı travmaları” ve “benlik saygısı” kavramları arasındaki ilişkilerinin ortaya konması amaçlanmaktadır.

H1: Psikoloji öğrencilerinin çocukluk çağı travmaları ile benlik saygısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki söz konusudur.

H2: Psikoloji öğrencilerinin çocukluk çağı travmaları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H3: Psikoloji öğrencilerinin benlik saygısı cinsiyet değişkeni bakımından farklılık göstermektedir.

H4: 4. Sınıf psikoloji öğrencilerinin benlik saygısı, 1. Sınıf psikoloji öğrencilerinin benlik saygısına göre daha yüksektir.

H5: Fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar, fiziksel ihmal ve duygusal ihmal benlik saygısının anlamlı bir yordayıcısıdır.

YÖNTEM

Katılımcılar

Araştırmanın evreni psikoloji öğrencileri oluştururken, araştırma örneklemini ise 2021-2022 öğretim yılı bahar döneminde Türkiye Cumhuriyeti ve KKTC’de psikoloji bölümünü okumakta olan öğrencilerden meydana gelmektedir. Araştırma 176 kadın, 69 erkek olmak üzere toplam 245 kişinin katılımı ile gerçekleştirmiş olup; katılımcılar kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Çocukluk çağı travmaları ve benlik saygısı arasında söz konusu olan ilişkinin incelendiği literatür çalışmalarının incelendiği bu çalışmanın psikoloji öğrencilerinden oluşan örneklem ile literatüre kazandırılması en temel hedefdir. Katılımcılar, çalışmanın gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştiği ve bu bağlamda sağladıkları her türlü bilginin gizli kalacağı hakkında bilgilendirilmiş, yazılı onam alınmasının ardından ölçeklerin uygulanmasına geçilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında kullanılacak verilerin toplanmasına yönelik olarak Bireysel Bilgi Formu, Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği, Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği kullanmıştır.

Katılımcılara ait cinsiyet, okudukları üniversite, öğrenim gördükleri sınıf, psikoloji öğrencisi olup olmadıkları gibi verilerin ölçülmesi amacıyla 4 maddeden meydana gelen bireysel bilgi formu hazırlanmıştır.

Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği

Bernstein vd.’nin geliştirilmiş olduğu, 28 sorudan oluşan bu ölçek, bireylerin 18 yaşına kadar yaşamış oldukları travma olarak adlandırılan deneyimlerinin tespit edilebilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Ölçekte sorular karşısında 5’li likert tipi cevaplandırma seçeneği bulunmaktadır (1- Kesinlikle Katılmıyorum, 2- Çoğunlukla Katılmıyorum, 3- Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4- Çoğunlukla Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum). Ölçekte yer alan maddeler arasında çeldirme amacı ile konulan herhangi bir soru maddesi yer almamaktadır (Bernstein ve ark. 1994; akt. Kaya, 2014:59).

Ölçekten alınabilecek en düşük puan 25, en yüksek puan 125 olup; ölçekte 2., 5., 7., 13., 26. ve 28. maddelerin ters puanlanması gerekmektedir. Kontrol amaçlı olan 10., 16. ve 22. maddeler puanlamaya dahil edilmemelidir. Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği beş alt boyuttan oluşmaktadır. 9., 11., 12., 15. ve 17. maddeler fiziksel istismar alt boyutunu oluşturmaktadır. 20., 21., 23., 24. ve 27. maddeler cinsel istismar alt boyutunu oluşturmaktadır. 3., 8., 14., 18. ve 25. maddeler duygusal istismar alt boyutunu oluşturmaktadır. 1., 4., 6., 2. ve 26. maddeler fiziksel ihmal alt boyutunu oluşturmaktadır. 5., 7., 13., 19. ve 28. maddeler ise duygusal ihmal alt boyutunu oluşturmaktadır.

Ölçeğin ülkemizde yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarını Şar vd. gerçekleştirmiştir. 2012 tarihli bu geçerlik ve güvenilirlik çalışması sonucunda fiziksel ve cinsel istismar için eşik puanın 5 olması gerektiği belirlenmiştir. 5 puanın aşılması durumunda pozitif bildirim olarak kabul edilmesi önerilmiştir. Fiziksel ihmal ve duygusal istismar için 7

sınır puan, duygusal ihmal soruları içinse 12 sınır puan olarak önerilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda ise genel sınır puanınının 35 olarak ele alınması uygun görülmüştür (Kırlioğlu ve Tekin, 2020:330; Şar ve ark. 2012:4).

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

Morris Rosenberg (1963)'in 5024 ergen katılımcı ile geliştirilen bu ölçeğin, güvenilirlik ve geçerlik çalışmalarını ülkemizde Çuhadaroğlu (1986:2) yürütmüş ve bu doğrultuda 205 kişilik lise öğrencilerinden oluşan örneklem grubu kullanılmıştır. Türkçe güvenilirlik ve geçerlik çalışmasında 0-1 aralığı puan yüksek benlik saygısına karşılık gelirken; 2-4 puan aralığı orta benlik saygısına, 5-6 puan aralığı ise düşük benlik saygısına karşılık gelmektedir. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği likert tipi cevaplama sistemine sahiptir. Katılımcılar 10 soru için 4 farklı cevaptan (1- çok doğru, 2- doğru, 3- yanlış, 4- çok yanlış) en uygununu seçip işaretleme yapmaktadır.

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği toplamda 12 alt başlık ve 63 sorudan meydana gelmektedir. Alt kategoriler gerek duyulması durumunda tek tek kullanılabilir. Bireylerin benlik saygısını ölçmek için ölçeğin ilk 10 sorusu kullanılmaktadır. Olumlu ve olumsuz yüklü maddeler ardışık sıralanmıştır. 1. 2. 4. 6. ve 7. maddeler olumlu, 3. 5. 8. 9. ve 10. maddeler olumsuzdur (Çuhadaroğlu, 1986:31).

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri psikoloji öğrencilerinden çevrimiçi yollarla toplanmıştır. Bu bağlamda Google Form Anket Sistemi'nden yararlanılmıştır. Katılımcılara ulaştırılan anket içerisindeki bilgilendirilmiş onam formunda, katılımcılara araştırmayı yürüten kişilerin bilgileri ve araştırmanın amacı anlatılmıştır. Araştırma kapsamında yöneltilen soruları, araştırma evreni ve örnekleme ile örtüşen 261 katılımcı cevaplamıştır. Araştırmanın geçerliğini koruması amacıyla Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeğine ait 10.,16. ve 22. maddelerden oluşan kontrol sorularına 'Kesinlikle Katılıyorum' yanıtını veren katılımcılardan elden edilen verilere şüpheyle bakıldığından bu maddeler analize dahil edilmemiştir. Bu doğrultuda, 16 katılımcının verileri analiz dışı tutularak 245 katılımcının verileri ile araştırma yürütülmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırma hipotezlerine yanıt bulmak üzere, SPSS 22.0 (Statistical Package for the Social Science) programına başvurulmuştur. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinin normal, Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeğinin normal dağılmadığı gözlenmiştir. Bu nedenle iki bağımsız grup arasındaki verilerin karşılaştırılmasında T, sürekli değişkenler arasında Spearman Korelasyon, ikiden daha fazla bağımsız gruplar için Mann Whitney U, bağımlı değişkenin yüzde kaçını bağımsız değişkenin açıkladığını belirlemek için Regresyon testine başvurulmuştur.

Bulgular

Bu bölümde, çalışma verilerinin analiz bulguları ve açıklamalarına yer verilmiştir.

Yirmi sekiz maddeden oluşan Çocukluk Çağı Travması Ölçeği güvenilirlik analizi, Cronbach Alfa (α) değeri hesaplanarak yapılmıştır. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinin güvenilirlik katsayısı (α) 0.91, Çocukluk Çağı Travması Ölçeğinin güvenilirlik katsayısı (α) 0.85, Fiziksel İstismar alt boyutunun güvenilirlik katsayısı (α) 0.89, Cinsel İstismar alt boyutunun güvenilirlik katsayısı (α) 0.93, Duygusal İstismar alt boyutunun güvenilirlik katsayısı (α) 0.86, Fiziksel İhmal alt boyutunun güvenilirlik katsayısı (α) 0.64 ve Duygusal İhmal alt boyutunun güvenilirlik katsayısı (α) 0.45'tir.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyet ve Sınıf Dağılımı

Demografik Değişkenler		Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	176	71,8
	Erkek	69	28,2
Sınıf	1. Sınıf	70	28,6
	2. Sınıf	38	15,5
	3. Sınıf	50	20,4
	4. Sınıf	87	35,5
	Toplam	245	100,0

Tablo 1'de katılımcılara ait demografik bilgilerine ilişkin yanıtlarla ilgili değerlere yer verilmektedir. Araştırmaya dahil edilen 245 kişinin 176'sı kadın (%71,8), 69'u (28,2) erkektir. Kadın katılımcı sayısı, erkek katılımcıların sayısına kıyasla daha yüksektir. Katılımcıların, 70'i (%28,6) 1. sınıf, 38'i (%15,5) 2. sınıf, 50'si (%20,4) 3. sınıf, 87'si (%35,5) 4. Sınıftır.

Tablo 2. Ölçeklerin Normallik Testi Sonuçları

Ölçek Adı	Z	p	Basıklık	Çarpıklık
ÇÇTÖ-Fiziksel İstismar	4,11	0,00	5,10	2,38
ÇÇTÖ-Cinsel İstismar	5,29	0,00	2,43	1,91
ÇÇTÖ-Duygusal İstismar	4,99	0,00	0,39	1,10
ÇÇTÖ-Fiziksel İhmal	3,46	0,00	3,27	1,51
ÇÇTÖ-Duygusal İhmal	3,21	0,00	0,33	0,94
ÇÇTÖ- Toplam	14,22	0,00	3,53	1,76
RBSÖ	7,12	0,00	-0,30	0,38

ÇÇTÖ: Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği; RBSÖ: Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği * $p > 0,05$: İstatistiksel olarak anlamlı

Tablo 2 incelendiğinde; ÇÇTÖ toplam puanı ($z=14.22$, $p<0,05$), Fiziksel İstismar ($z=4,11$ $p<0,05$), Cinsel İstismar ($z=5,29$, $p<0,05$), Duygusal İstismar ($z=4,99$ $p<0,05$), Fiziksel İhmal ($z=3,46$, $p<0,05$) ve Duygusal İhmal ($z=3,21$, $p<0,05$) alt boyutları ile RBSÖ toplam puanı ($z=7,12$, $p<0,05$) istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir.

Tabachnick ve Fidell basıklık ve çarpıklık değerlerinin-1.5 ila +1.5 aralığında olduğunda normal dağılım olduğu belirtmektedir. (Tabachnick ve Fidell, 2013). Çocukluk Çağı Travma Ölçeği'nin basıklık ve çarpıklık değerleri bu değerlerin dışında kalmakta olup, normal dağılım göstermemektedir.

RBSÖ çarpıklık ve basıklık değerleri ölçeklerin normal dağılım gösterdiğini; ancak ÇÇTÖ'nün çarpıklık ve basıklık değerleri ölçeğin normal dağılımı olmadığını göstermektedir. Bu veriler ÇÇTÖ ile bulunan hipotezlerin analizinde nonparametrik analizler kullanılmış olup, bulunmayan analizlerde ise parametrik testler kullanılmıştır.

Tablo 3. Çocukluk Çağı Travması ile Benlik Saygısı İlişkinine Dair Korelasyon Analizi

	RSBÖ	ÇÇT- Toplam	Fiziksel istismar	Cinsel istismar	Duygusal istismar	Fiziksel ihmal	Duygusal ihmal
RSBÖ	1,000						
ÇÇT Toplam	,380**	1,000					
Fiziksel istismar	,246**	,687**	1,000				
Cinsel istismar	,161**	,578**	,403**	1,000			
Duygusal istismar	,412**	,778**	,607**	,342**	1,000		
Fiziksel ihmal	,249**	,647**	,415**	,191**	,404**	1,000	
Duygusal ihmal	,412**	,654**	,413**	,208**	,581**	,486**	1,000

ÇÇT: Çocukluk Çağı Travmaları; RSBÖ: Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

** p <0,01

1. ve 2. hipotezlerin test edilmesi adına, araştırmada ölçekleri Çocukluk Çağı Travması Ölçeği ve alt ölçeklerinden, Rosenberg Benlik Saygısı arasındaki ilişki, verilerin dağılımı normal olmadığı için Spearman Korelasyon analizinden yararlanılmıştır.

Benlik saygısı ölçek puanları değerlendirmesinde; düşük puan yüksek benlik saygısı düzeyini, yüksek puan düşük benlik saygısı düzeyini göstermektedir. Bu doğrultuda ulaşılan bulgular göstermektedir ki; benlik saygısı ile çocukluk çağı travması ölçeklerinin puanları arasında istatistiki açıdan anlamlı ve orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki vardır ($r(245) = 0.38, p < 0.01$). Benlik saygısı ile duygusal istismar ($r(245) = 0.41, p < 0.01$) ve duygusal ihmal ($r(245) = 0.41, p < 0.01$) arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlı, orta düzeyde ve pozitif yönlüdür. Ayrıca, benlik saygısı ile fiziksel istismar ($r(245) = 0.24, p < 0.01$), cinsel istismar ($r(245) = 0.16, p < 0.01$) ve fiziksel ihmal ($r(245) = 0.24, p < 0.01$) arasında yine istatistiki açıdan anlamlı fakat zayıf düzeyde pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Bu sonuçlara göre; çocukluk çağı travması, fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar, fiziksel ihmal ve duygusal ihmal arttıkça benlik saygısı düşmektedir (Tablo 3).

Çocukluk çağı travmaları ile fiziksel istismar ($r(245) = 0.68, p < 0.01$), cinsel istismar ($r(245) = 0.57, p < 0.01$), fiziksel ihmal ($r(245) = 0.64, p < 0.01$) ve duygusal ihmal ($r(245) = 0.65, p < 0.01$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki vardır. Çocukluk çağı travmaları ve duygusal istismar arasında istatistiki yönden anlamlı ve yüksek düzeyli pozitif yönlü ilişki vardır ($r(245) = 0.77, p < 0.01$). Fiziksel istismar ile cinsel istismar ($r(245) = 0.40, p < 0.01$), duygusal istismar ($r(245) = 0.60, p < 0.01$), fiziksel ihmal ($r(245) = 0.41, p < 0.01$) ve duygusal ihmal ($r(245) = 0.41, p < 0.01$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve orta düzeyli pozitif yönlü bir ilişki vardır. Cinsel istismar ile fiziksel ihmal ($r(245) = 0.19, p < 0.01$) ve duygusal ihmal ($r(245) = 0.20, p < 0.01$) arasında istatistiki açıdan anlamlı ve düşük düzeyli pozitif yönlü bir ilişki vardır. Cinsel istismar ve duygusal istismar arasındaki ilişki de istatistiki açıdan anlamlı, orta düzeyli ve pozitif yönlüdür ($r(245) = 0.34, p < 0.01$). Duygusal istismar ile fiziksel ihmal ($r(245) = 0.40, p < 0.01$) ve duygusal ihmal ($r(245) = 0.58, p < 0.01$) arasında istatistiki açıdan anlamlı ve orta düzeyli pozitif yönlü bir ilişki vardır. Fiziksel ihmal ile duygusal ihmal arasında istatistiki açıdan anlamlı ve orta düzeyli pozitif yönlü bir ilişki vardır ($r(245) = 0.48, p < 0.01$).

Tablo 4. Çocukluk Çağı Travmalarının Benlik Saygısına Etkisine İlişkin Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	T	p	F	Model (p)	R ²
	Fiziksel istismar	0,12	0,81	0,41			
Benlik Saygısı	Cinsel istismar	0,18	1,14	0,25	14,38	0,00	0,26
	Duygusal istismar	0,28	2,07	0,03*			
	Fiziksel ihmal	0,15	1,31	0,18			
	Duygusal ihmal	0,27	2,72	0,00**			

* p < 0,05; ** p < 0,01

Fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar, fiziksel ihmal ve duygusal ihmalin benlik saygısını ne kadar yordadığını incelemek üzere yapılan çoklu doğrusal regresyon analizinin sonuçları istatistiki açıdan anlamlıdır ($F=14.38, p=0.00<0.01$). R² değeri 0.26

olup; buna göre benlik saygısındaki %26 oranındaki varyans çocukluk çağı travması alt boyutları ile açıklanabilir. Fakat tabloda yer alan Beta katsayılarına bakılarak, bağımsız değişkenlerin tamamı regresyon modeline dahil edildiğinde, benlik saygısının açıklanmasında sadece duygusal istismar ($\beta=0.28$, $p < 0.05$) ve duygusal ihmalin ($\beta=0.27$, $p < 0.01$) anlamlı katkısı söz konusudur. Diğer bağımsız değişkenler arasından fiziksel istismar ($\beta=0.12$, $p > 0.05$), cinsel istismar ($\beta=0.18$, $p > 0.05$) ile fiziksel ihmalin ($\beta=0.15$, $p > 0.05$) anlamlı katkısına rastlanmamıştır.

Tablo 5. Katılımcıların Çocukluk Çağı Travmalarının Cinsiyet Açısından Karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	Ort.	Z	p
ÇÇT toplam	Kadın	176	116,17	-2,41	0,01*
	Erkek	69	140,41		
Fiziksel istismar	Kadın	176	115,97	-2,82	0,00**
	Erkek	69	140,94		
Cinsel istismar	Kadın	176	122,04	-0,40	0,68
	Erkek	69	125,46		
Duygusal istismar	Kadın	176	122,24	-0,26	0,78
	Erkek	69	124,93		
Fiziksel ihmâl	Kadın	176	111,61	-4,06	0,00**
	Erkek	69	152,07		
Duygusal ihmâl	Kadın	176	113,91	-3,25	0,00**
	Erkek	69	146,20		

ÇÇT: Çocukluk çağı travmaları; * $p < 0,05$

Çocukluk çağı travması ölçek ve alt boyut puanlarının cinsiyet açısından farklarını belirlemek için Mann-Whitney U testine başvurulmuştur. Analizin sonuçları doğrultusunda; kadın ve erkek katılımcıların toplam çocukluk çağı travması puanları

arasında toplam anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p = 0.01$; $p < 0.05$). Buna göre; erkek (140.41) katılımcıların çocukluk çağı travması toplam puanı kadın (116.17) katılımcılara göre daha yüksektir. Fiziksel istismar toplam puanları ve cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık söz konusudur ($p = 0.00$; $p < 0.05$). Buna göre; erkek (140.94) katılımcıların fiziksel istismar toplam puanı kadın (115.97) katılımcılara göre daha yüksektir. Fiziksel ihmal toplam puanları ve cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık görülmüştür ($p = 0.00$; $p < 0.05$). Buna göre; erkek (152.07) katılımcıların fiziksel ihmal toplam puanı kadın (111.61) katılımcılara göre daha yüksektir. Duygusal ihmal toplam puanları ve cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık görülmüştür ($p = 0.00$; $p < 0.05$). Buna göre; erkek (146.20) katılımcıların duygusal ihmal toplam puanı kadın (113.91) katılımcılara göre daha yüksektir. Ayrıca, diğer değerler incelendiğinde; cinsiyete göre, cinsel istismar ($p = 0.68$; $p > 0.05$) ve duygusal istismar ($p = 0.78$; $p > 0.05$) toplam puanlarına ilişkin istatistiki açıdan anlamlı fark görülmemiştir. (Tablo 5)

Tablo 6. Katılımcıların Benlik Saygısının Cinsiyet göre Farklılaşma Durumuna İlişkin T Testi

Değişken	Gruplar	N	\bar{X}	Ss	sd	t	p
RSBÖ	Erkek	176	20,84	15,27	243	-1,72	,086
	Kadın	69	22,57	12,66			

RBSÖ: Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

Tablo 6’da Rosenberg Benlik Saygısı Ölçek puanlarının cinsiyet açısından farklarını belirlemek için T- Testi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, kadın katılımcıların toplam benlik saygısı puanları ve erkek katılımcıların toplam benlik saygısı puanları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farka rastlanmamıştır ($t(243) = -1.72$, $p > .05$).

Tablo 7. Katılımcıların Benlik Saygısının Sınıf Açısından Farklılaşma Durumuna İlişkin T testi

Değişken	Gruplar	N	\bar{X}	Ss	sd	t	p
RSBÖ	1.sınıf	70	21,28	6,61	155	0,63	,71
	4.Sınıf	87	20,86	7,76			

RBSÖ: Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

Tablo 7’de Rosenberg Benlik Saygısı Ölçek puanlarının sınıf açısından farklarını belirlemek için T testine başvurulmuştur. Analizin sonuçları, 1.sınıf ve 4. sınıfta okumakta olan katılımcıların benlik saygısı toplam puanlarının arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($t(155) = 0.63$, $p > .05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Demografik bulguların değerlendirilmesi sonucunda; cinsiyet ve psikoloji lisans programında öğrenim görülen sınıf ile katılımcıların benlik saygısı arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu doğrultuda aşağıda yer alan araştırma hipotezler reddedilmiştir.

H3: Psikoloji öğrencilerinin benlik saygısı cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H4: 4. sınıf psikoloji öğrencilerinin benlik saygısı ile 1. sınıf psikoloji öğrencilerinin benlik saygısı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Yukarıdaki hipotezlerin değerlendirilmesi adına T testi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, kadın ve erkek katılımcıların benlik saygısı toplam puanları arasında ve psikoloji lisans programında 1.sınıf ve 4. sınıfta okumakta olan katılımcıların benlik saygısı toplam puanları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Dolayısıyla araştırmada yer alan H3 ve H4 hipotezleri reddedilmiştir. Literatür incelendiğinde, Özkan'ın (1994:5), yaş ortalaması 18,9 olan 550 denek ile yaptığı araştırmada yüksek benlik saygısı kadınlarda, erkeklere göre %15 daha fazla görülmüştür. Ancak bu çalışmada katılımcılar cinsiyet bağlamında homojen dağılmamıştır (171 kadın, 379 erkek). Aytaçalp ve Durat'ın (2019:76) yürüttükleri araştırma sonucunda, erkeklerin benlik saygısı ölçeği puan ortalaması, kadınlara göre daha yüksek olarak bulunmuştur. Toker'ın (2021:78) araştırmasında ise Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği ortalama puanları cinsiyete göre değerlendirildiğinde en düşük benlik saygısı ortalama puanı kadınlara aittir. Ancak Çobanoğlu'nun (2020:45) araştırmasındaki bulgulara bakıldığında benlik saygısı ölçek toplam puanları kadın ve erkekler arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılığa rastlanmamıştır. Cinsiyetlere göre benlik saygısı ilişkisini inceleyen çalışmalar göz önüne alındığında, benlik saygısının cinsiyete göre değişkenlik gösterip göstermediği tam olarak bilinmemektedir. Bu alanda daha fazla çalışma yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmada psikoloji öğrencilerinin benlik saygısı ve eğitim yılları arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Benzer araştırmalarda, benlik saygısı ile sınıf düzeyi arasında da bir ilişki bulunamamıştır. (Uyanık ve Akman, 2004:175; Cam, Khorshid ve Özsoy, 2000:37; Sam, Sam ve Ongen, 2010:12) Araştırmayı desteklemekle beraber, bir başka çalışma olan hemşirelik birinci sınıf ve dördüncü sınıf öğrencilerinin benlik saygısını belirleme ve karşılaştırma amacıyla yapılan çalışma sonuçlarına göre, dördüncü sınıf öğrencileri genel olarak en yüksek benlik saygısını göstermiştir. Bununla beraber Cowin ve arkadaşlarının çalışmaları, öğrencilerin benlik saygısı ve güveninin akademik yıl ile önemli bir ilişkisi olduğunu göstermiştir. Öğrencilerin özgüveni ve özsaygısı yükseldikçe hemşirelik eğitiminin başlaması ve akademik yıl süresinin artmasıyla düşmektedir. (Cowin, Craven, Johnson ve Marsh, 2006:28) Randle yaptığı çalışmada, artan akademik yıllar birlikte öğrencilerin benlik saygısının azaldığını göstermiştir (Randle, 2003:397). Buna karşın, Arthur ve Thorne'un 127 Kanadalı öğrenci üzerinde

yaptıkları çalışmanın sonuçları, üniversite eğitiminin her geçen yılında benlik kavramının ve benlik saygısının geliştiğini göstermiştir (Arthur ve Thorne ,1998:380).

Literatür incelendiğinde, psikoloji lisans programında okumakta olan 1. ve 4. sınıfların benlik saygısı düzeylerinin incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmaların çelişkili sonuçları, farklı örneklem ve seçim araçlarından kaynaklanıyor olabilir ve topluluklar arasında farklılık gösterebilir. Bu çalışmalardan elde edilen farklı bulgular, bu alanda daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır.

Çocukluk çağı travması ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi adına korelasyon analizine başvurulmuştur. Analizin sonuçlarına bakılarak, benlik saygısı ile çocukluk çağı travması ölçeklerinden alınan toplam puanlar arasında istatistiksel bakımdan anlamlı ve orta düzeyli pozitif yönlü bir ilişkinin mevcut olduğu söylenebilir. Çocukluk çağı travmaları, kendi içerisinde 5 alt boyut bulundurmaktadır. Bu alt boyutlar incelendiğinde, benlik saygısı ile duygusal istismar ve duygusal ihmal arasında istatistiki açıdan anlamlı ve orta düzeyli pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Duygusal istismar ve duygusal ihmal, benlik saygısına doğrudan etki eden faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca benlik saygısı ile fiziksel istismar, cinsel istismar ve fiziksel ihmal arasında istatistiki açıdan anlamlı ve zayıf düzeyde pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Fiziksel istismar, cinsel istismar ve fiziksel ihmal benlik saygısına dolaylı olarak etki eden faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Literatürdeki diğer çalışmalara bakıldığında benzer sonuçlarla karşılaşılmıştır. Khaligova (2019:56) 'nın yürüttüğü araştırmada örneklem İstanbul Aydın Üniversitesi'nde okumakta olan 321 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmanın sonuçları, çocukluk çağı travmaları ve benlik saygısı arasında bir ilişki bulunduğunu, değişkenlerin birbirini yordadığını göstermiştir. Aytacalp ve Durat (2019:52)'ın 400 kişi ile yürüttükleri, Karabük Üniversitesi öğrencileri üzerinde çocukluk çağı travmaları ile suçluluk-utanç duyguları ve benlik saygısı düzeyi ilişkisinin inceledikleri çalışma kapsamında, benlik saygısı ölçek puanları arttıkça Çocukluk Çağı Travma Ölçeği ve çocukluk çağı suçluluk ölçeği alt boyutlarında düşüş yaşandığı sonucuna varılmıştır. Güneri Yöyen (2017:267)'in yürüttüğü çalışmada ise çocukluk çağı travmasının benlik saygısını düşürdüğü, çocukluk çağı travması alt boyutlarının da benlik saygısını farklı düzeylerde olumsuz yönde etkilediği sonuçlarına rastlanmıştır. Mullen vd. (1996:19) tarafından yapılan araştırma çalışmasında çocuk istismarı ve ihmalinin uzun süreli etkileri araştırılmıştır. Uzaklaşma durumunun bildirilmesi düşük düzeyde benlik saygısı ve bireylerin ilişki sorunları arasında kuvvetli bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu veriler neticesinde araştırmada benlik saygısı ve çocukluk çağı travmaları hakkında elde edilen sonuçların literatürle uyumlu olduğu görülmektedir.

Sonuçlar yorumlandığında, psikoloji öğrencilerinin çocukluk çağı travmaları ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin istatistiki olarak anlamlı olduğu neticesine varılmaktadır. Çocukluk çağı travmaları ve benlik saygısı arasında negatif korelasyon bulunmaktadır. Çocukluk çağı travması, fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar, fiziksel

ihmal ve duygusal ihmal arttıkça benlik saygısı düşmektedir. Dolayısıyla aşağıdaki araştırma hipotezlerini destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır.

H1: Psikoloji öğrencilerinin çocukluk çağı travmaları ile benlik saygısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki mevcuttur.

Fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar, fiziksel ihmal ve duygusal ihmalin benlik saygısını ne derece yordadığının incelenmesi adına gerçekleştirilen çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç benlik saygısındaki %26 oranındaki varyansın çocukluk çağı travması alt boyutlarıyla açıklanabileceğini göstermektedir. Fakat tabloda yer alan Beta katsayılarına bakıldığında, çocukluk çağı travması alt boyutları arasından sadece duygusal istismar ve duygusal ihmal benlik saygısını açıklayabilmiştir. Diğer bağımsız değişkenlerden fiziksel istismar, cinsel istismar ile fiziksel ihmalin anlamlı katkısı yoktur. Benzer bir araştırma sonuçlarına göre; fiziksel, duygusal ve cinsel istismara maruz kalmış olan ergenlerde benlik saygısının geçirmeyenlere kıyasla daha düşük olduğu saptanmış (Eroğlu ve Türk, 2013:1422) olup, çocukluk çağı travmaları düşük benlik saygısı geliştirme bakımından bir etken olarak belirtilmiştir. (Tıraşçı ve Gören, 2007:70). Araştırma bulguları aşağıda yer alan H5 hipotezini kısmen desteklemiş olup literatür ile uyumlu olduğu görülmüştür.

H5: Fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar, fiziksel ihmal ve duygusal ihmal benlik saygısının anlamlı bir yordayıcısıdır.

Araştırmada çocukluk çağı travması ölçek ve alt boyut puanlarının cinsiyet açısından farklarını belirlemek için Mann- Whitney U testi uygulanmıştır. Analizin sonuçlarından yola çıkılarak; kadın katılımcıların ve erkek katılımcıların çocukluk çağı travması toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark söz konusu olduğu söylenebilir. Bu bakımdan, erkek katılımcıların çocukluk çağı travması toplam puanı kadın katılımcılara kıyasla daha yüksektir. Çocukluk çağı travmalarının alt boyut puanlarında ise fiziksel istismar toplam puanları ve cinsiyet arasındaki ilişki de istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur. Bu doğrultuda, erkek katılımcıların fiziksel istismar toplam puanlarının kadın katılımcıların toplam puanlarına kıyasla daha yüksek olduğu söylenebilir. Fiziksel ihmal toplam puanları ile cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Buna göre, erkek katılımcıların fiziksel ihmal toplam puanı kadın katılımcılara göre daha yüksektir. Duygusal ihmal toplam puanları ve cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Buna göre, erkek katılımcıların duygusal ihmal toplam puanı kadın katılımcılara göre daha yüksektir. Ayrıca diğer değerler incelendiğinde, cinsiyete göre, cinsel istismar ve duygusal istismar toplam puanlarının farkları istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Ulusal çalışmalar incelendiğinde, çocukluk çağı travmalarının cinsiyete göre farklılıklarını belirlemek amacıyla yürütülen araştırmalarda, erkeklerde ihmal ve istismar geçmişinin kadınlara kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. (Zeren vd., 2012:536; Aslan ve Alparlan, 1999:275; Özen, Antar ve Özkan, 2004:316) 150 üniversite öğrencisinin dahil edildiği bir diğer araştırmada erkek öğrencilerde kız öğrencilere kıyasla daha yüksek duygusal,

fiziksel ve cinsel istismar ve ihmal puanlarına ulaşılmıştır. (Zeren ve ark., 2012:536) Bu çalışmalar, cinsel ve duygusal istismar hariç olmak üzere araştırmayı desteklemektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, erkek katılımcıların çocukluk çağı travma yaşantısı kadınlara göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Erkek katılımcılarda fiziksel istismar, fiziksel ihmal ve duygusal ihmal yaşantısıyla kadınlara kıyasla daha fazla söz konusu olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre aşağıdaki araştırma hipotezini onaylayan bulgulara rastlanmıştır.

H2: Psikoloji öğrencilerinin çocukluk çağı travmaları cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Araştırmadaki bulgulardan yola çıkılarak yapılacak olan çalışmaların kapsamının geliştirilebileceği düşünülmektedir. Yapılan araştırmada veriler Google Form üzerinden elde edilmiştir. Katılımcılar, çocukluklarında yaşadıkları olumsuz deneyimleri ve maruz kaldıkları ihmal ve istismar durumlarını belirtmeyebilir ya da yanlış cevaplar verebilir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda sonraki araştırmaların verileri elden ya da başka yöntemlerle elde edilebilir. Buna ek olarak araştırma sadece psikoloji lisans programında öğrenim görmekte olan öğrencilerle sınırlıdır. İlerde yapılacak olan araştırmalarda farklı bölümlerde eğitim görmekte olan veya farklı eğitim düzeylerine sahip katılımcılar arasında karşılaştırma araştırması yapılabilir. Araştırma örneklemini cinsiyet bakımından evreni yansıtsa bile, yapılacak yeni araştırmalarda cinsiyetin daha homojen dağıldığı bir örneklem seçilebilir. Yeni araştırmalarda daha kapsamlı bilgiler elde edilebilmesi için farklı yaş grupları arasında karşılaştırmalı araştırmalar yürütülmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Arthur D ve Thorne S. Professional Self-concept of Nurses: a Comparative Study of Four Strata of Nursing Students in a Canadian University. *Nurse Education Today*. 1998; 18 (5): 380 -8

Aslan, S. H. ve Alparslan, Z. N. (1999). Çocukluk Örselenme Yaşantıları Ölçeğinin Bir Üniversite Öğrencisi Örnekleminde Geçerlik, Güvenirlik ve Faktör Yapısı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 10(2), 275-85.

Aytaçalp, A. ve Durat, G. (2019). Karabük Üniversitesi Öğrencilerinde Çocukluk Çağı Travmalarının Suçluluk-Utanç Duyguları ve Benlik Saygısı ile İlişkisinin İncelenmesi. *Sağlık Akademisi Kastamonu*, 4(3), 144-187.

Balat Uyanık G. ve Akman B. (2004) Farklı SosyoEkonomik Düzeydeki Lise Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeylerinin İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*; 14(2),175-183

Bernstein, D. P., Fink, L., Handelsman, L., Foote, J., Lovejoy, M., Wenzel, K., Ruggiero, J. (1995). Initial Reliability and Validity of a New Retrospective Measure of Child Abuse and Neglect: Reply. *The American Journal of Psychiatry*, 152(10), 1535-1537.

Cam O, Khorshid L, Altuğ Ozsoy S. (2000) Bir Hemşirelik Yüksekokulundaki Öğrencilerin Benlik Saygısı Düzeylerinin İncelenmesi. *Hemşirelik Araştırma Dergisi*; 1: 33-40

Çobanoğlu, B. (2020). *Çocukluk Çağında Travmaya Uğramış Bireylerin Beliren Yetişkinlik Döneminde Duygusal Yeme Davranışı ve Benlik Saygısı Oluşumu Arasındaki İlişki* (Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Cowin LS, Craven RG, Johnson M, Marsh HW. (2006) A Longitudinal Study of Student and Experienced Nurses' Self-Concept. *Collegian*. ; 13 (3): 25 -31

- Çuhadaroğlu, F., (1986) *Adolesanda Benlik Saygısı*, Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Uzmanlık Tezi.
- Demirkapı, E. Ş. (2014). *Çocukluk Çağı Travmalarının Duygu Düzenleme ve Kimlik Gelişimine Etkisi ve Bunların Psikopatolojiler ile İlişkisi* (Master's thesis, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Eken, S. B. (2018). *Romantik Kıskançlığın Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar ve Çocukluk Travmaları ile İlişkisi* (Master's thesis, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Erbay, Ş., Beydoğan, H. Ö. (2017). *Eğitimcilerin Eğitim Araştırmalarına Yönelik Tutumları*. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(3), 246-260.
- Eroğlu, A.R.Ç. ve Türk, S.B. (2013). Ergenlerde çocukluk örselenme yaşantıları ve öfke ifade tarzları ile benlik saygısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 10 (1). 1422-1439.
- Çeçen-Eroğul, A.R. ve Türk, S.B. (2013). Ergenlerde Çocukluk Örselenme Yaşantıları ve Öfke İfade Tarzları ile Benlik Saygısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 1421-1439.
- Güneri Yöyen, E. (2017). Çocukluk Çağı Travması ve Benlik Saygısı *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(1), 267-282.
- Kalkan, M., ve Özbek, S. K. (2011). Çocukluk çağı örselenme yaşantıları ergenlerdeki flört kaygısını yordar mı? *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18(1), 35-44.
- Kaya, S. (2014). *Çocukluk Dönemi Örselenme Yaşantıları Ölçeği Kısa Formunun Türkçeye Uyarlanması* (Master's thesis, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Kılıç, G. K. (2020). *Kadına Yönelik Psikolojik Partner Şiddetinde Çocukluk Çağı Örselenme- Yaşantıları, Benlik Saygısı ve Duygusal Zekânın Rolü* (Master's thesis, Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kırloğlu, M. ve Tekin, H. H. (2020). Adaptation of Childhood Trauma Questionnaire (CTQ) To Turkish Culture: Validity and Reliability. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2), 325-335.
- Khaligova, F. (2019). *Üniversite Öğrencilerinde Çocukluk Çağı Travmaları, Beden İmajı ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişki* (Master's thesis, İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).
- Mullen, P.E., Martin, J.L., Anderson, J.C. ve ark. (1996). The Longterm Impact of the Physical, Emotional, and Sexual Abuse of Children: a Community Study. *Child Abuse & Neglect*, 20: 7-21.
- Özen, Ş., Antar, S., Özkan, M., & Sır, A. (2004). Çocukluk Çağı Travmalarının Umutsuzluk ve Depresif Duygu Durum Üzerine Etkisinin Son Sınıf Üniversite Öğrencilerinde İncelenmesi. 40. *Ulusal Psikiyatri Kongresi, Türk Psikiyatri Derneği Yayınları*, 316(9).
- Özkan, İ. (1994) Benlik Saygısını Etkileyen Etkenler, *Düşünen Adam*, 7.3, ss. 4-9.
- Sam S, Sam R, Ongen B. (2010) Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Tutumlarının Yeniçevresel Paradigma ve Benlik Saygısı Ölçeği ile İncelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*; 21: 1-16.
- Randle, J. (2003) Bullying in the nursing profession. *Journal of Advanced Nursing*, 43(4):395-401.
- Şar, V., Ozturk, E., İkikardes, E. (2012). Validity and Reliability of the Turkish Version of Childhood Trauma Questionnaire. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, 32(4).
- Şenkal, İ (2013). *Üniversite Öğrencilerinde Çocukluk Çağı Travmaları ve Bağlanma Biçiminin Depresyon ve Kaygı Belirtileri ile İlişkisinde Aleksitiminin Aracı Rolünün İncelenmesi* (Master's thesis, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th ed.), Boston: Allyn and Bacon.
- Toker, D. (2021). *Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantıları ile Yetişkinlik Yıllarındaki Benlik Saygısı, Bağlanma ve Cinsel İlişkilerdeki Tutumlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Abbasoğlu, E.ve Öncü, E. (2013). Beden Eğitimi Öğretmeni Adaylarının Benlik Saygıları ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 407-425

Yayla, E. (2020). *The Relationship of Narcissism with Emotional Childhood Trauma and Separation-Individuation and The Mediating Role of Mentalization* (Master's thesis, İstanbul Bilgi Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü).

Van der Kolk, B. A., McFarlane, A. C., & Weisaeth, L. (Eds.). (2012). *Traumatic stress:The effects of overwhelming experience on mind, body, and society*. Guilford Press.

Zeren,C.,Yengil,E.,Çelikel,A.,Ayşegül,A.,Arslan,M.(2012).Üniversite Öğrencilerinde Çocukluk Çağı İstismarı Sıklığı. *Dicle Tıp Dergisi*, 39(4), 536-541.

ZİHNİN GÖZÜYLE GÖRMEK, ZİHNİN KULAĞIYLA DUYMAK: BİR TERAPÖTİK TEKNİK OLARAK İMGELEME İLE YENİDEN SENARYOLAŞTIRMA

Dilaram Billur ÖRNEK¹

ÖZET

İmgeleme ile yeniden senaryolaştırma, günümüzde özellikle şema terapi uygulamalarında kullanılan fakat farklı kullanım protokolleri de olan bir terapötik tekniktir. Geçmişi 19.yy'a dayansa da 1900'lerin başında daha önemle incelenmiş ve ancak 2000'lerde etkililiği konusunda randomize kontrollü çalışmalar yapılmıştır.

Öncelikle bilişsel davranışçı terapiye dirençli travma sonrası stres bozukluğu olgularına yönelik olarak düzenlenmiş ve tek başına bilişsel tekniklere olan üstünlüğü pek çok araştırma ile kanıtlanmıştır. Daha sonraları anksiyete bozuklukları, depresyon, sosyal kaygı, basit fobiler, kabuslar, OKB, yeme bozuklukları, kişilik bozuklukları gibi çok geniş ranjda patolojiler üzerinde denenmiş ve başarılı sonuçlar elde edildiği görülmüştür.

Tanımlandığı ilk günden itibaren basit uygulama özelliklerine karşın güçlü etkisine şüpheyle yaklaşılan bu yöntem, temelde mevcut anıların yoğun yükünün neden olduğu olumsuz duygular ve semptomların, anının değiştirilmesi üzerinden iyileştirildiği bir terapi tekniğidir.

Anahtar sözcükler: İmgeleme, imajinasyon, şema terapi

SEEING WITH MIND'S EYE, HEARING WITH MIND'S EAR: IMAGERY RESCRIPTING AS A THERAPEUTIC TECHNIQUE

ABSTRACT

Imagery Rescripting (IR) is a therapeutic technique that contemporarily used in schema therapy practice nevertheless it has different utilization protocols. Although its history dates back to the 19th century, it was researched more seriously in the early 1900s and randomized controlled studies were conducted on its effectiveness only in the 2000s.

It was primarily designed for patients with posttraumatic stress disorder resistant to cognitive behavioral therapy, and its superiority over cognitive techniques alone has been proven by many studies. Later on, it has been tried on a wide range of pathologies such as anxiety disorders, depression, social anxiety, phobias, nightmares, OCD, eating disorders, and personality disorders, and successful results have been observed.

Despite its simple application features, this method has a powerful effect and has been approached with scepticism since the first day it was defined. It is basically a therapy technique in which negative emotions and symptoms caused by the intense burden of existing memories are healed by changing the memory.

Keywords: Imagery, imagination, schema therapy

¹ billurornek@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0950-4999

Giriş

İmgeleme ile yeniden senaryolaştırma (Imagery Rescripting, IR) hafızada yer edinmiş ve güçlülere yol açan bazı yaşantılar üzerinde çalışılan bir terapotik tekniktir (van der Wijngaart, 2021). Zihinsel imgeleme (mental imagery) olarak da bilinen daha temel bir tekniğe dayanır. Zihinsel imgeleme ise “dışsal bir uyaran olmaksızın duyuşal verilerin eşlik ettiği tasvirler” olarak tanımlanmaktadır (Pearson vd., 2015). Adından sadece görsel deneyim anlaşılrsa da işitsel, dokunsal, olfaktör, motor duyuşal parçalar da taşıyabilir. Örneğin kendisini büyüdüğü evde görselleştiren kişi, evin odalarını, eşyaların nasıl görüldüğünü, mutfaktan gelen yemek kokularını, sokaktan gelen çocuk seslerini, odadaki koltuğun yumuşaklığını ve koşarken ona çarpan kardeşinin omzuna çarpma hissini de duyumsayabilir.

İmgeleme sırasında otobiyografik belleğin önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. İmgelemede yer alan tüm imgeler, kişinin belleğinde saklandığı şekliyle var olur. Conway ve Loveday’in (2015) dediği gibi, insanlar hatırladığında görselleştirirler ve görselleştirdiklerinde belleklerini kullanırlar. Bellek kullanmaktan bahsedince, imgelemenin yalnızca geçmiş odaklı olmadığını da belirtmek gerekir. Bu zihinsel beceri, geleceğe yönelik olarak da kullanılabilir. Örneğin kişiler beş yıl sonra kendilerini nerede gördükleri sorusuna cevap verirken olası veya umulan koşullarla ilgili olarak bazı duyuları harekete geçirdikleri senaryolar görselleştirebilirler. Sözü edilen bu durum, rüyalar, hayaller, kabuslar ve fanteziler olarak da ortaya çıkar. Bu fenomenleri birbirinden ayıran temel faktör, imgelemenin isteyerek mi yoksa istemsizce mi ortaya çıktığıdır (van der Wijngaart, 2021). Rüyalar ve kabuslar bilinçli bir gönüllülük olmaksızın imgelemenin gerçekleştiği koşullardır. İstemsizce gelen ve rahatsız edici başka bir türü de flashback denilen ve travma sonrasında görülebilen durumdur. Bu koşulda travmatik olaya ilişkin duyuşal veriler, görüntüler, sesler, kokular ve hareket, kişi istemediği halde tekrar tekrar zihin tarafından dayatılır. Hayaller ve fanteziler ise gelecek yönelimli de olabilen istemli imgeleme versiyonları olarak düşünülebilir. Görüntüleme çalışmaları, geçmiş olayların, yani anıların imgelemesi ile gelecek zamanın imgelemesinde aynı beyin bölgelerinin aktive olduğunu ortaya koymaktadır (D’Argembeau ve Van der Linden, 2006).

Duyuşal açıdan yüklü yaşantıların sözel olarak işlenmesinden imgeleme yoluyla işlenmesinin çok daha anlamlı bir etki ortaya koyduğu deneysel araştırmalarla gösterilmiştir (van der Wijngaart, 2021). Özellikle depresif ve sosyal anksiyete özellikleri gösteren danışanlarda tetikleyici faktörlere yönelik imgeleme çalışmalarının, danışanların duyuşal durumunun olumlu yönde değişmesini sağladığı, buna karşılık sözel yolla gerçekleştirilen işlemelemin aynı etkiyi yaratmadığı ortaya koyulmuştur (Holmes ve Mathews, 2005; Holmes vd., 2008). Bu çalışmalardan yola çıkılarak imgeleme uygulamalarının duyuları aktive ederek güçlü bir duyuşal yaşantı ortaya çıkarma gücü olduğunu söylemek mümkündür.

Holmes ve Mathews (2010) imgeleme ve duyuşal deneyim arasındaki bu güçlü ilişkiyi şu hipotezleri tanımlayarak açıklamaya çalışmışlardır:

1. İmgeleme, beyinde duyuşsal bir veriye tepki oluşturdu duyuşsal sistemleri aktive etmektedir.

Özellikle amigdala gibi sözel veriden çok duyuşsal veriyi işleyen beyin kısımlarının aktive olmasının sağlandığı düşünölmektedir. Bu da evrimsel bir açıdan bakıldığında, tehlike işaretlerini hayal etme yoluyla belirleyerek kaç ya da savaş davranışına yönlendirir ve hayatta kalmayı mümkün kılar.

2. İmgeleme, duyuşsal verinin algılanmasından sorumlu beyin bölgelerini aktive eder. Bu sayede zihinsel imgeler gerçek duyuşsal olaylar gibi yorumlanır.

Bununla birlikte, görselleştirme, gerçek bir algı yaşantısının daha zayıf bir versiyonu olarak görölmektedir (Pearson vd., 2015).

3. İmgelemede duyuşsal deneyimlere ilişkin otobiyografik anı parçaları kullanılır.

Bu hipotez, zihinsel imgelerin otobiyografik anı parçaları ve bunlarla ilişkili duyuşlar aracılığı ile yapılandırıldığını varsaymaktadır. Bu fikir geniş çapta kabul de görmektedir. Zihinsel imgeler, öznel anımsama aracılığı ile ortaya koyulmaktadır. Elbette bu fikir, danışan tarafından tanımlanan zihinsel imgenin, tam olarak gerçekleşmiş olayın aynısı olamayacağını da düşünödürür. Üzerinden imgeler oluşturulan anılar, her tekrarda aynı sahnelerin göröldüğü bir video kaydı değildir, daha çok bazı duyuşsal ve duyuşsal bileşenlerin öznel olarak bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş yapılarıdır.

Gerçek dünyada algılama ile imgelemedeki algılamanın birbiriyle örtüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Buradan hareketle insanların imgelemleri ile gerçek deneyimlerini karıştırabileceği, imgelemi gerçek deneyim gibi belleğe aktarabileceği varsayılmaktadır (van der Wijngaart, 2021). Hatta bazı çalışmalar, gerçekte hiç olmayan bir olay veya kişinin hiç gerçekleştirmediği bir davranışın tekrarlayıcı biçimde imgeleneşinin sonrasında gerçekten yaşanmış gibi hatırlanabildiğini ortaya koymaktadır (Hyman ve Pentland, 1996; Thomas vd, 2007).

Aslında tüm anılarımız, gerçek yaşantının deneyimlendiği zamanla çok da sıkı olmayan bir bağ oluşturulan öznel zihinsel yapılandırmalardır (Conway ve Loveday, 2015). Gerçekte yaşanan ile benzerliği, duruma göre çok yüksek veya çok düşük olabilir fakat imgeleme ile kişiye mevcut anının gerçekten imgelendiği şekilde yaşandığı fikri pekiştirilir. Bellek araştırmacısı Schacter (1997) insanların geçmiş yaşantıları genellikle zihinlerinde düzenlediklerini veya tamamen tekrar yazdıklarını, bunu farkında olmadan, bilinçli olmayan bir şekilde yaptıklarını söyler. Yaşanmış olayların bu düzenleme aşamasında kırpılması ve yontulması ile gerçekliğin çarpıtılmış bir versiyonunun anı olarak yerleştiğini ve bu şekliyle, yaşantının ne hissettirdiği hakkında gerçek olaydan daha fazla bilgi verdiğini vurgulamıştır (van der Wijngaart, 2021).

Bu bilgiler doğrultusunda imgelemenin, yaşanmış olumsuz olayların bilinçli bir biçimde değiştirilerek kişinin mevcut anısının farklı bir versiyonunun oluşturulması ve bu yeni oluşturulan versiyonun tekrarlanması ile mevcut anının yerine geçecek kadar güçlü duyuşsal ve duyuşsal etki ortaya çıkarılması mümkündür. O halde olumsuz yaşantıları,

hatta travmatik anıları nedeniyle duygusal olarak yüklenen kişilerle çalışırken imkanlar sınırsızdır: kendini kurban olarak algılayanlar kurtulabilir, zorbalara aşağılanabilir, şiddet uygulayanlar etkisiz hale getirilebilir. Hem de bunun için danışanın kendisini çok güçlü, çok akıllı, başkaları tarafından desteklenir olarak algılamasına da gerek yoktur. Anının yeniden yazıldığı, yani yeniden senaryolaştırıldığı uygulamalarda sıklıkla doğa üstü, insan üstü güçler veya gerçekte olması imkansız koşullar da devreye sokulur (Arntz, 2011). Bu bakımdan imgeleme ile yeniden senaryolaştırma, danışana yaşanmış olaylara ilişkin yeni bir bakış açısı geliştirme ve bu bakış açısına uygun biçimde yeni duygular üretme imkanı verir. Bu yeni senaryoyu, yüzeysel bir bakış açısıyla tamamen pozitif duygularla bezeli neşeli olaylar bütünü olarak düşünmemek gerekir. Bazen danışan küçük yaşından dolayı fark edemediği geçmiş bir istismarı fark edebilir, bu sayede danışanı neden olduğu belirsiz bir şekilde sıkıştıran duygular anlamlı bir nedene bağlanabilir ve yaşanması gereken yas süreci başlayabilir. Başka bir danışan karşılanmayan temel ihtiyacını görme ve bununla ilgili olarak öfke duyma olanağı bulabilir.

İMGELEME İLE YENİDEN SENARYOLAŞTIRMA UYGULAMASININ TARİHİ

İmgeleme ile yeniden senaryolaştırma, 1990'lerden bu yana sıklıkla kullanılan bir teknik olsa da teknikle ilgili araştırmalar 2000'li yıllarda yoğunlaşmıştır. Buna karşın 19. yy.'dan itibaren kullanıldığına ilişkin veriler söz konusudur. Pierre Janet L'automatisme psychologique adlı eserinde (1889, Akt., Edwards, 2007) yeniden senaryolaştırma uygulamalarından "imgelemsel yerine koyma" olarak bahsetmektedir. Bu dönemde Janet'in çalışmaları Freudian ve yeni Freudian psikoanalitik bakış açısına sahip klinisyenler tarafından büyük oranda görmezden gelinmiştir. İstisnai olarak yıllar sonra Janet'e benzer bir yöntem takip etmeyi seçmiş olan Jung'un (1960) aktif imgeleme uygulamalarından, Leuner'in (1984) yönlendirilmiş duygusal keşif uygulamasından ve Mary Cerney'in (1986) kayıp yaşayan olgularla yürüttüğü yönlendirilmiş imgeleme uygulamasından bahsedilebilir (Edwards, 2007).

Bilişsel Davranışçı Yaklaşımın erken dönemlerinde yapılandırılmış imgeleme yönergelerine sistematik duyarsızlaştırma, davranış provaları gibi teknikler dahilinde yer verilmiştir (Lazarus, 1984). Fakat bu uygulamalarda duygusal işleme açık bir şekilde üzerinde çalışılan bir bileşen değildir.

Yeniden senaryolaştırma uygulamasının günümüzde sıklıkla danışanın çocukluğuna adres göstererek yapılması ise Ferenczi'nin (1929) neokatartik yöntem dediği uygulamasına dayandığı söylenebilir. Bu yöntem dahilinde Ferenczi, "duygusal olarak acı verici olaylara ilişkin erken dönem anıları" na odaklanmış ve Freud'un fantezileştirme hipotezine karşıt olarak "bu yaşantıların içgüdüsel fanteziler adı altında değerlendirilerek görmezden gelinemeyeceğini" vurgulamıştır. Ferenczi'ye göre travma, kişiliğin bir bölümünü parçalara böler ve bu parçalar durmaksızın kendisini hissettirmek için çabalar. Bu açıklama, günümüzde şema terapinin temellerini oluşturan içsel çocuğun iyileştirilmesi ve terapistin yeniden ebeveynlik rolüne dair bir vurgu içermektedir.

Ferenczi'nin uygulamalarında, kişinin bölünmüş ve ayrılmış çocuk tarafının terapist tarafından ele alınması ve onunla “neredeyse çocukça bir sohbete girilmesi” yoluyla bir yeniden yapılandırılmadan söz edilmektedir. Anna Freud'un, Ferenczi'nin bu pratiğine ilişkin, kendisi çocuklarla çalışırken Ferenczi'nin de yetişkinlerin çocuk parçasıyla çalıştığı yönünde bir yorum yaptığı bilinmektedir (Edwards, 2007).

Gestalt terapi ve Hümanistik terapi uygulamalarında imgeleme ve yeniden senaryolaştırma gibi yaşantısal tekniklerin kendine yer edinmesinin ardından tekniğin hem çok basit hem de çok güçlü oluşunun kafa karıştırıcı etkisinin yayıldığı söylenebilir. Bu noktada akademisyenler ile yaşantısal tekniklerle çalışan terapistler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Aslında bu ayrılıklar daha çok yoğun profesyonel psikoterapi eğitimleri alan akademisyenler ve üniversite dışında yaşantısal teknikler uygulayarak anlamlı bir etki yaratan terapistler arasında gerçekleşmiş ve sonuç olarak çıktıları yadsınmayacak kadar olumlu olan bu tekniklerin öğrenilmesine ilişkin sağlık çalışanlarına yönelik atölyeler açılmış, yöntemlerin özetlendiği el kitapları basılmıştır (Edwards, 2007).

Yaşantısal tekniklerin kullanıldığı Gestalt yaklaşımını bilişsel odaklı Transaksiyonel Analiz (TA) ile entegre eden Erskine ve Zalcman (1997), TA literatüründe bulunan “senaryo” terimini, bilişte, duygulanımda ve davranışta, otomatik ve alışkanlığa bağlı oluşmuş örüntüler olarak tanımlarlar. Erskine ve Zalcman, karşılanmamış ihtiyaçlar ve ifade edilememiş hislerin “yaşam senaryoları” oluşturmaya yönlendirdiğini vurgularken, bu tanımdaki “yaşam senaryoları”, bilişsel davranışçı terapistler tarafından “temel inançlar” ve şema terapistleri tarafından “erken dönem uyumsuz şemalar” olarak adlandırılmıştır. Erskine'in (1997) “senaryo çaresi- script cure” adını verdiği durum, Young, Klosko ve Weishaar (2003) tarafından “şema iyileşmesi-schema healing” olarak terimleştirilse de her ikisi de aynı anlama gelmektedir (Edwards, 2007). Erskine ve Moursund (1988), bugün imgeleme ile yeniden senaryolaştırma olarak ifade ettiğimiz tekniği, “danışanın, senaryosunun biçimlendiği zamana geri dönüşü ve bugün sahip olduğu, eskisinden üstün kaynakları kullanarak kendi kafası karışmış, üzgün, korkmuş veya öfkeli çocuk haline yardımcı olması” olarak tanımlamışlardır. Burada hedef hem bilişsel hem de duygusal bir değişim yaratmaktır fakat aynı zamanda danışanın niyetinin de değişmesi amaçlanmaktadır ki daha berrak ve bilinçli bir seçimle kendisine yeni bir rota belirleyebilsin.

Smucker, Dancu, Foa ve Niaderee, 1995 yılında, özellikle çocukluk dönemi cinsel istismar yaşantısı olan yetişkin danışanlar için bilgi işleme modeline dayanan bir tedavi yaklaşımına olan ihtiyacı vurgulayarak imgeleme yolu ile yeniden senaryolaştırma tekniğinin bu ihtiyacı karşılayabilecek bir teknik olduğun üzerinde ilk kez detaylıca durulan makalelerini yayınlamışlardır. Bu makalede, yeniden senaryolaştırma yöntemi, çocuk istismarına maruz kalmış kişilerin istismar kaynaklı inançlarının ve biçimlenmiş şemalarının (ör. güçsüzlük, kurbanlaşma, içselleştirilmiş kötülük, sevilmezlik gibi) üstesinden gelerek travma semptomların azaltılmasını amaçlayan imgeleme odaklı bir teknik olarak açıklanmıştır. Prosedürün, imgeleme ile yüzleştirme (anıya ilişkin görsel

materyali geri çağırma ve ilişkili düşünceleri, duyguları yeniden deneyimleme) ve yeniden senaryolaştırma (istismar imgesini, daha istenir bir sonuç elde edilecek biçimde değiştirme) olmak üzere iki bileşenin kombinasyonundan oluştuğu ifade edilmiştir. Amaç, kurbanlaşma imgesini, üstünlük imgesi ile değiştirmek, böylece o sahnede donma tepkisi içinde sıkışan çaresiz kişi olmaktan çıkarak o sahneye tepki verebilen güçlendirilmiş birey olma deneyimini mümkün kılmaktır.

Yeniden senaryolaştırma, tek başına bir tedavi protokolü olarak özellikle travma semptomları gösteren ve çocukluk dönemi istismar yaşantısı olan yetişkinler için gündeme gelmiş olsa da özellikle 2000’li yıllarda pek çok farklı psikopatoloji için çeşitli protokollerde test edilmiştir. Bilişsel davranışçı terapi protokolü içinde, travma sonrası stres bozukluğu, sosyal anksiyete (Clark vd., 2006; Ehlers ve Clark, 2000; Ehlers vd., 2005) ve kabus bozuklukları için (Davis ve Wright, 2007; Krakow vd., 2001); Bilişsel davranışçı ve şema protokollerinde kişilik bozuklukları için (Arntz ve Van Genderen, 2009; Young vd., 2003); Bilişsel terapi protokolünde basit fabiler için (Hunt ve ark, 2006; Hunt ve Fenton, 2007). Bilişsel davranışçı terapiye dirençli obsesif kompulsif bozukluk olgularında Arntz ve Weertman ‘ın (1999) önerdiği protokolde (Page, Veale ve Salkovskis, 2010 akt: Arntz, 2012); Tek başına bir tedavi protokolü olarak depresyon olgularında girici düşüncelerin azaltılması amacıyla (Wheatley ve ark, 2007; Brewin vd., 2009), Bulimiya Nervosa gibi yeme bozuklukları ile çalışılmış (Cooper, Todd ve Turner, 2007) ve yeniden senaryolaştırmanın tek başına bilişsel çalışmalardan ve hatta maruz bırakma çalışmalarından (fobilerde) çok daha etkili olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir (Arntz, 2012).

Bütün bu veriler yeniden senaryolaştırmanın yalnızca konuşarak ilerlemekten çok daha fazla duygu uyandırması aracılığı ile güçlü ve etkili bir teknik olduğunu ve pek çok sorun yaratan durumda kullanılabilir olduğuna dair bilgi vermektedir.

İMGELEME İLE YENİDEN SENARYOLAŞTIRMA NASIL ÇALIŞIR?

Yöntemin bu kadar iyi çalışmasını sağlayan mekanizma net bir biçimde ortaya koyulamamış olsa da üzerinde fikir birliği olan yaygın hipotezlerden biri, otobiyografik belleğe ait temsillerin anlamlarının değişmesi üzerinden etkinin sağlandığıdır (Arntz, 2012). Bu teori, çalışma belleğinden getirilen orijinal anının labil bir duruma geçmesi ve bu labilitenin, anıya yeni bilgiler eklemeyi olanaklı kılması varsayımına dayanmaktadır (Arntz, 2012 ve Nader, 2003). Bu yolla İmgeleme ve yeniden senaryolaştırma, temel inançları hem bilişsel hem de sözsüz/ duygusal düzeyde değiştirerek danışanın belirli bir anıda üstünlük hissini güçlendirebilir (Arntz, 2011). Anlamın değişmesi ile anı, çok daha zayıf bir olumsuz yükü, farklı bir halde uzun süreli belleğe aktarılır ve bu sayede olumsuz bilişler, duygular ve girici düşüncelerin azalması beklenir. Bazı çalışmaların bu hipotezi doğruladığı bilinmekle birlikte (Dibbets vd., 2012, 2018; Hagedaars, 2012; Hagedaars ve Arntz, 2012) daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır (van der Wijngaart, 2021).

Diğer bir hipotez ise yeniden senaryolaştırma ile alternatif bir anı yaratıldığı ve bu yeni anının orijinal anı ile yarıştığı fikridir (Brewin vd, 2006; Stopa vd, 2012). Bu teori, aslında farklı otobiyografik anıların birbiri ile her zaman yarış içinde olduğunu vurgular. Mental bozukluklarda sıklıkla olumsuz yorumlamalarla dolu anılar mücadeleyi kazanır, örneğin anksiyete bozukluğunda kaygıyı haklı kılan yorumlamaların olduğu anıların yarışı kazandığı ve diğer anı versiyonlarına üstün geldiği söylenebilir. Brewin'e göre (2006) psikolojik tedavi ile anı temsilleri değiştirilmez, yeni ve alternatif anı temsilleri oluşturularak bunların üstün gelmesi üzerinde çalışılır. Bu bakış açısından, yeni temsillerin tamamen gerçekçi olması gerekli değildir. Danışanın anksiyete tetikleyen durumlarla karşılaştığında yeni temsillere kolaylıkla ulaşabilir olması yeterlidir (Brewin vd., 2010).

İMGELEME İLE YENİDEN SENARYOLAŞTIRMA PROTOKOLLERİ

Günümüzde kullanıldığı şekliyle imgeleme ile yeniden senaryolaştırma ilk kez Smucker vd. (1995) tarafından ortaya koyulmuş bir protokolle görücüye çıkmıştır. Bu protokol özellikle Travma sonrası stres bozukluğu tanısını karşılayan kişiler için geliştirilmiş 90-120 dakikalık dokuz seanstan oluşur. Tedaviye başlamadan önce danışanlar, imgeleme uygulaması sırasında stres yaşanabileceği konusunda bilgilendirilir. Bu protokolda ilk seans, yarı yapılandırılmış bir bilgi toplama görüşmesi formatındadır. İkinci seansta terapist tedavi rasyoneli hakkında bilgi verir ve ardından maruz bırakma-yeniden senaryolaştırma prosedürüne başlar. Maruz bırakma evresi, travmatik olayın danışan tarafından yaşandığı şekliyle (veya flashbackler ve kabuslar aracılığı ile tekrarlandığı şekliyle) tümüyle canlandırılmasını içerir. Travmatik anı sahneler olarak görselleştirilirken sahnede neler olduğu, o sırada yaşıyor muydu gibi sesli olarak terapistte aktarılır. Bu aşamada şimdiki zaman çekimini kullanmak önemlidir. Bu noktada terapistin rolü, bu acı verici olay yeniden canlandırılırken danışana destek olmak ve güvenli bir ortam sağlamaktır (Smucker vd., 1995). Bu konumda dururken danışana destek olmak ve yeniden senaryolaştırmanın iyi gitmesini sağlamak için Smucker vd. (1991) şu yönergeyi önermiştir:

“Şimdi sizden istismara ilişkin anıları hatırlamanızı isteyeceğim. Gözlerinizi kapatırsanız dikkatinizin dağılmaması için daha iyi olur. Bu anıların acı verici olduğunu biliyorum fakat olabildiğince canlı olarak hatırlamanızı istiyorum. Zihninizde canlandırırken bir taraftan da sahnede neler olduğunu bana sesli olarak aktarmanızı isteyeceğim fakat bunu yaparken olay şu an burada oluyormuş gibi şimdiki zamanda anlatmanız oldukça önemli. Bunun üzerinde birlikte çalışacağız. Eğer çok zorlanır, rahatsız hisseder, bırakmak ve imgelemeden çıkmak isterseniz ben size orada kalabilmeniz için yardımcı olacağım. Belirli aralıklarla ne kadar rahatsızlık duyduğunuzu 0-100 arasındaki bir skalada derecelendirmenizi isteyeceğim. Bunu yaptığımda lütfen hızlıca yanıt verin ve imgelemeden çıkmayın...”

İmgeleme ile maruz bırakmanın ardından yeniden senaryolaştırma evresi başlar. Yeniden senaryolaştırma evresinde danışan orijinal anının başlangıcını tekrar imgeler. Bu sefer, rahatsız edici kısma gelindiğinde yeni bir senaryo kurar ve bu senaryoda kendi çocukluğuna yardımcı olan bugünkü yetişkin hali sahneye girer. Terapist bu rotayı şu yönlendirmelerle koruyabilir: “Bugünkü yetişkin halinin sahneye girdiğini görebiliyor musun?”, “İstismarcı seni görüyor mu?”, “Senin odada bulunmana nasıl tepki veriyor?”, “Bir yetişkin olarak o sahnede ne yapmak istersin? ... Kendini bunu yaparken görüyor musun?”, “Nasıl tepki veriyor?”, “Ne oluyor?”.

Bu noktada devreye sokulan yetişkinin yeniden senaryolaştırmada şu rolleri olması beklenir: (a) çocuğu kurtarmak ve başka bir istismardan korumak, (b) İstismarcıyı kovmak veya çocuğu o ortamdan çıkarmak yoluyla artık istismarcı ile karşı karşıya olmadığı bir güvenli alanda tutmak, (c) Çocuğu himayesine almak ve bakım vermek. Bu erken aşamalarda yetişkin figürünün çocuğu korumak ve kurtarmak için ne gerekiyorsa yapması amaçlanır. Eğer danışan yetişkin halinin de istismarcı ile baş edebilecek kadar güçlü olduğunu düşünmüyorsa bir destek ekibini senaryoya dahil edebilir (örn. polis, eş, terapist, ağabey, baba, bazen hayali kahramanlar vb).

Baştaki yönergelerin ardından yeniden senaryolaştırma süresince terapistin mümkün olduğunca yönlendirici olmayan bir tavırda olması ve danışana ne yapacağını ne yapmayacağını söylememesi önemlidir. Bu noktada danışan, kendi baş etme stratejilerini belirlemesi için cesaretlendirilmeli ve serbest bırakılmalıdır.

Danışanın yeni senaryoda üstünlük sağladığını hissetmesinin ardından yetişkin figürünün çocuk ile ilgilenmesi ve bakım vermesi aşamasına geçilir. Burada yetişkinin çocukla iletişim kurması cesaretlendirilir: “Yetişkin olarak çocuk haline ne söylemek istersin?”, “O, nasıl cevaplıyor?”, “Çocuğun ihtiyacı nedir?” Bu aşamada aynı zamanda yetişkinin çocuğa sarılması, sakinleştirmesi ve ona bir daha zarar verilmeyeceği yönünde teminat vermesi de sıklıkla gündeme getirilir.

Üçüncü ve altıncı seanslar arasında ilk 15 dakika, danışanın genel duygusal durumu, geçen seanstan beri duygusal geçişlerinin sıklığı ve ev ödevi üzerinde konuşulduktan sonra yaklaşık bir saat istismar imgelemi, üstünlüğün sağlandığı yeni senaryo ve yetişkinin çocuğa bakım verdiği yeniden ebeveynlik üzerinde çalışılır. Son 15 dakika danışanın seansta neler hissettiği, imgelemi sürdürmede ne kadar zorlandığı ve yeni ev ödevi hakkında konuşularak seans sonlandırılır.

Tablo 1. TSSB olguları ile imgeleme ile yeniden senaryolaştırma protokolü
(Smucker vd., 1995).

1. Seans 1,5 saat	Bilgi toplama
2. Seans 2 saat	Tedavi rasyonelini konuşma İstismar sahnesini imgeleme ile yeniden deneyimleme

3. Seans
1,5 saat
- Üstünlük imgelemi geliştirme
Yetişkin-çocuk bakım verme imgelemi
Ev ödevinin üzerinden geçme
İstismar sahnesini tekrar etme
Üstünlük senaryosunu tekrar etme
Yetişkin-çocuk bakım verme imgelemini tekrar etme
Mektup yazma ev ödevinin açıklanması
Ev ödevini gözden geçirme
İstismar sahnesini tekrar etme
4. Seans
2 saat
- Üstünlük senaryosunu tekrar etme (mektuptan elde edilen yeni bilgiler senaryoya eklenebilir)
Yetişkin-çocuk bakım verme imgelemini tekrar etme
5. Seans
1,5 saat
- Ev ödevinin üzerinden geçme
İstismar sahnesini tekrar etme
Üstünlük senaryosunu tekrar etme
Yetişkin-çocuk bakım verme imgelemini tekrar etme
6. Seans
1,5 saat
- Ev ödevinin üzerinden geçme
İstismar sahnesini tekrar etme
Üstünlük senaryosunu tekrar etme
Yetişkin-çocuk bakım verme imgelemini tekrar etme
7. Seans
1,5 saat
- Ev ödevinin üzerinden geçme
Yetişkinin çocuğu kontrol etmesi
Yetişkin-çocuk bakım verme imgelemini tekrar etme
Ev ödevi verme
8. Seans
1,5 saat
- Ev ödevinin üzerinden geçme
Yetişkinin çocuğu kontrol etmesi
Yetişkin-çocuk bakım verme imgelemini tekrar etme
Alınan yolun değerlendirilmesi ve sonlandırmaya hazırlanma
Ev ödevinin üzerinden geçme
9. Seans
1,5 saat
- Yetişkinin çocuğu kontrol etmesi
Yetişkin-çocuk bakım verme imgelemini tekrar etme

	Sonlandırma
İzlem	3 Ay sonra izlem görüşmesi
	6 ay sonra izlem görüşmesi

Üçüncü ve dördüncü seanslar arasında ev ödevi sıklıkla istismarcıya yazılmış fakat gönderilmeyecek bir mektup olarak belirlenir. Daha sonraki seanslarda ise yetişkinin çocuğa bakım verdiği imgelemin video kaydının izlenmesi, içindeki çocuk tarafının her gün kontrol edilmesi ve kendi kendine bakım verme zamanları oluşturma, günlük tutma, kendi kendine yapılan çocuğa bakım verme zamanlarının kaydını almak gibi ev ödevleri verilebilir.

Sekizinci ve dokuzuncu seansların son yirmi dakikasında danışanın gösterdiği ilerleme hakkında konuşulur ve sonlandırmaya hazırlanılır. Dokuz seanslık format standart olsa da danışanın ihtiyacına göre esnek davranılabilir. Sonlandırmanın ardından üçüncü ve altıncı aylarda izlem görüşmeleri gerçekleştirilir (Smucker vd., 1995).

Arntz ve Weertman (1999) tarafından ortaya koyulan protokol ise Smucker vd'nin (1995) yukarıda özetlenmiş olan protokolünün genişletilmiş şeklidir. Üç aşamadan oluşan bu protokolün birinci aşamasında danışanın gözlerini kapatarak çocukluk yaşantısını olabildiğince canlı olarak imgelemesi istenir. Her ne kadar uzamış maruz bırakma amaçlanmasa da bu tip bir maruz bırakma aşamasının işleme için önemli olduğu düşünülmektedir. İkinci aşamada, danışanın sahneyi canlandırırken gözlemci olarak yetişkin tarafının da sahnede olması istenir. Bu şekilde gözlemlerken ne hissettiği ne düşündüğü ve nasıl müdahale edeceğine ilişkin bir içgörü oluşması amaçlanır. Üçüncü aşamada olayın tekrar çocuk gözünden imgelemesi ve yetişkin figürü olan şimdiki halinin olaya nasıl müdahale ettiğini görmesi, bunun çocuğa ne hissettirdiği ne ifade ettiğinin fark edilmesi ve yetişkinin başka bir şey yapmasına ihtiyaç duyup duymadığı üzerinde durulur. Tüm seansların ses kaydı alınır ve ev ödevi olarak danışanın bunları dinlemesi istenir (Arntz ve Weertman, 1999).

Tablo 2. Temel yeniden senaryolaştırma modelinin üç aşaması
(Arntz ve Weertman, 1999)

1.	Danışan=Çocuk	Danışanın çocukken yaşadığı şekliyle orijinal anı
2.	Danışan=Yetişkin	Sahne, danışanın yetişkin hali tarafından izleniyor ve yetişkin tarafından müdahale edilir
3.	Danışan=Çocuk	Danışanın yetişkin hali tarafından yapılan müdahale, danışanın çocuk hali tarafından deneyimlenir, çocuk yetiştikten daha fazla müdahale talep edebilir.

Başka bir protokol ise Arntz (2011) tarafından ortaya koyulan kişilik bozuklukları ile çalışma protokolüdür. İmgeleme ve yeniden senaryolaştırma aracılığı ile kişilik organizasyonundaki aksamanın altında yatan çocukluk anılarının aktive edilmesi ve terapist yardımıyla yeniden işlenmesi amaçlanır. Bu prosedür, beş aşamadan oluşmaktadır:

1. Yeniden atıf: Danışanların temel ihtiyaçlarının karşılanmadığı çocukluk yaşantıları, bu yaşantıların nedenlerine ilişkin çocukken yaptıkları atıflardan farklı nedenlerle yaşanmıştır. Örneğin çocukken ihmal edilen bir çocuk, o zaman düşündüğü gibi “değersiz” olduğundan değil, ebeveynlerin kendi psikolojik problemleri nedeniyle çocuğa bağlanma güçlükleri ile ilgili olabilir.
2. Duygusal işleme: Çocukken yaşanan yoğun duygusal deneyimler genellikle tam olarak işlenemez. Bunun sebeplerinden biri, çocuğun kendisini güvenli ortamda hissetmemesi ve duygularını ifade ettiğinde veya bununla ilgili destek arayışı içinde olduğunda başka tehditlerle karşılaşma ihtimalidir. Kişilik bozukluğu olan danışanlar sıklıkla duygular konusunda çok rahatsız hissederler. Bu yöntem ise onlara duygular konusunda daha rahat olmaları ve duyguları işleme konusunda yardımcı olur. Bu önemlidir, çünkü öncelikle danışanın duyguları deneyimlememek adına kullandığı stratejilerin (kaçma, aşırı telafi veya teslim) üzerinde çalışılması amaçlanan çocukluk yaşantıları nedeniyle ortaya çıktığını; bunların oldukça işlevsiz olduğunu ve patolojilerinin bir parçası olarak görülmesi gerektiğini fark etmeleri büyük yol aldırır. Ek olarak, bu danışanlar genellikle ihtiyaçları olan duygusal destek ve ilgiyi doğru biçimde alamamışlardır ve yeniden senaryolaştırma aracılığı ile bunu deneyimleme fırsatı bulurlar. Bütün bunlar, danışanların kendileri veya başkaları ile ilgili duygulara yönelik bakış açılarını değiştirerek duygu regülasyonu kapasitelerinin gelişmesine yardımcı olur.
3. Bakım alma: Çoğu kişilik bozukluğu olgusu duygusal açıdan ihmal veya istismar yaşamıştır (Johnson vd., 2006). Yeniden senaryolaştırma ile ihtiyaç duydukları duygusal destek ve ilgiyi yaşamaları -hayal yolu ile de olsa, mümkün olur.
4. İçsel çocuk için anlamın değişmesi: Bu, çocukluk anısının aktive edilmesi ve yeniden senaryolaştırmanın gerçekleştirilerek alternatif bir anı yaratılması aracılığı ile mümkün kılınır.
5. Kural sanılanın istisnaya dönüşmesi: Çocuklar erken dönemdeki çevrelerini, dünyanın bir prototipi olarak algılamaya eğilimlidir. Bu durumda çocuğun ihtiyaçlarına ilgisizlik veya tehditle karşılık veren ebeveynlerden oluşan bir çevrede, çocuğun dünyayı ve başka insanları güvenilmez algılaması kaçınılmazdır. Yeniden senaryolaştırma ile danışan, kendi çocukluk yaşantısının bir istisna olduğunu, tüm dünya için bir kural olmadığını anlamaya başlar. Bu sayede kendisini korumak için kimseye güvenmeden yaşama açmazından sıyrılabilir (Arntz, 2011).

Özetlenen bu üç protokol de aynı amaçlar doğrultusunda imgeleme ve yeniden senaryolaştırma tekniğinin uygulanmasına yönelik bir akış sunmaktadır. Bazıları daha uzun süreli, bazıları daha kısa süreli olsa da bazen başka bir yaklaşıma entegre edilerek, bazen tek başına kullanılsa da bu yöntem, yaşanması engellenememiş olan olaylara ilişkin anıların, kişinin işlevselliğini, ilişki kurma, sürdürme ve duygularını regüle etme kapasitesini olumsuz etkilemeyecek şekilde dönüştürülmesini amaçlar. Yapılan çalışmaların sonuçları, genellikle bu amacın gerçekleştirildiği yönündedir.

SONUÇ

İmgeleme ile yeniden senaryolaştırma konusunda klinik olarak etkililiği yönünde veriler olsa da işleyiş mekanizmasının henüz netleşmemiş olduğunu söylemek mümkündür. Bilişsel terapi gibi popüler yaklaşımlara göre nasıl daha etkili olduğu, açıkça yaşantısal bir teknik oluşuyla açıklanabilir. Bu yöntemde odak, ihtiyaçların, duyguların, dürtülerin deneyimlenmesi ve canlandırma ile ihtiyaçların karşılanması sağlanarak bilişsel ve duygusal işlemelemin mümkün kılınmasıdır. İmgeleme ile yeniden senaryolaştırmada mantık, gerçeklik, imkanlar tarafından sınırlandırılmışlık yoktur. Bu nedenle neyin doğru ve mantıklı olduğuna değil bireysel hisler ve ihtiyaçlara yönelme söz konusudur.

Klasik maruz bırakma, bu tekniğe ilişkin protokollerin bir parçası olsa da teknik genel anlamda maruz bırakmadan farklıdır. Maruz bırakma, korku duygusu ile barışmaya yönlendirirken yeniden senaryolaştırma, tüm duyguların tekrar ele alınmasına açıktır. Bu da kişilik bozukluklarının da dahil olduğu pek çok farklı alanda çalışma olanağı sunar. Yeniden senaryolaştırma ile gelişimsel bir pozisyon alınır. Bu sayede erken çocukluk yaşantıları mutlaka gündeme gelir ve pek çok patolojinin yeşerdiği noktadan müdahaleye dahil olmak mümkün olur. Bu yöntem, kişinin semptomundan kurtulmasını değil, yeni bir bakış açısı geliştirmesini ve yaşanmış olaylarla ilgili daha işlevsel bir perspektif yakalamasını amaçlar. Böylece kişi yalnızca bugün onu rahatsız eden durumdan kurtulmaz, yarın rahatsız edebilecek durumlardan da korunmak için yeni kaynaklar geliştirmiş ve güçlenmiş olarak tedaviden çıkar.

Bütün olumlu çıktılarının yanı sıra, basit olsa da oldukça etkili bu tekniğin, eğitim almış ruh sağlığı profesyonellerince uygulanması oldukça önemlidir. Her ne kadar danışanın aktif olduğu bir prosedür olarak eşlik etmek ve destek vermek terapistin temel görevi gibi görünse de çıkabilecek sorunlar listesinin epey uzun olduğunu ve ancak eğitilmiş ve deneyimli terapistlerin bu ihtimalleri öngörerek süreci doğru biçimde yapılandırabileceğini akılda tutmak gerekir.

REFERANSLAR

Arntz, A. (2011). Imagery Rescripting for Personality Disorders. *Cognitive and Behavioral Practice*, 18, 466-481.

Arntz, A. (2012). Imagery rescripting as a therapeutic technique: Review of clinical trials, basic studies, and research agenda. *Journal of Clinical and Experimental Psychopathology*, 3, 189-208.

Arntz, A. ve van Genderen, H. (2009). Schema therapy for borderline personality disorder. Oxford: Wiley-Blackwell.

Arntz, A. ve Weertman, A. (1999). Treatment of childhood memories; theory and practice. *Behaviour Research and Therapy*, 37, 715-740. [http://dx.doi.org/10.1016/S0005-7967\(98\)00173-9](http://dx.doi.org/10.1016/S0005-7967(98)00173-9)

Brewin, C. R., Gregory, J. D., Lipton, M., & Burgess, N. (2010). Intrusive images in psychological disorders: characteristics, neural mechanisms, and treatment implications. *Psychological Review*, 117, 210-232. <http://dx.doi.org/10.1037/a0018113>

Brewin, C. R., Gregory, J. D., Lipton, M., & Burgess, N. (2010). Intrusive images in psychological disorders: Characteristics, neural mechanisms, and treatment implications. *Psychological Review*, 117, 210-232.

Brewin, C. R., Wheatley, J., Patel, T., Fearon, P., Hackmann, A., Wells, A., et al. (2009). Imagery rescripting as a brief stand-alone treatment for depressed patients with intrusive memories. *Behaviour Research and Therapy*, 47, 569-576.

Cerney, M. (1986). Imagery and grief work. *The Psychotherapy Patient*, 2, 35-43.

Clark, D. M., Ehlers, A., Hackmann, A., McManus, F., Fennell, M. J. V., Grey, N., ... Wild, J. (2006). Cognitive therapy vs. exposure and applied relaxation in social phobia: A randomized controlled trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74, 568-578. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-006X.74.3.568>

Conway, M. A. ve Loveday, C. (2015). Remembering, imagining, false memories & personal meanings. *Consciousness and Cognition*, 33, 574-581.

Cooper, M. J., Todd, G. ve Turner, H. (2007). The effects of using imagery to modify core beliefs: An experimental pilot study. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 21, 117-122. <http://dx.doi.org/10.1891/088983907780851577>

D'Argembeau, A. ve Van der Linden, M. (2006). Individual differences in the phenomenology of mental time travel: The effect of vivid visual imagery and emotion regulation strategies. *Consciousness and Cognition*, 15(2), 342-350.

Davis, J. L. ve Wright, D.C. (2007). Randomized clinical trial for treatment of chronic nightmares in trauma-exposed adults. *Journal of Traumatic Stress*, 20, 123-133. <http://dx.doi.org/10.1002/jts.20199>

Dibbets, P., Lemmens, A. ve Voncken, M. (2018). Turning negative memories around: Contingency versus devaluation techniques. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 60, 5-12.

Dibbets, P., Poort, H. ve Arntz, A. (2012). Adding imagery rescripting during extinction leads to less ABA renewal. *Journal of Behaviour Therapy & Experimental Psychiatry*, 43, 614- 624.

Edwards, D. (2007). Restructuring implicational meaning through memory-based imagery: Some historical notes, *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 38 (4) , 306-316.

Ehlers, A. ve Clark, D. M. (2000). A cognitive model of posttraumatic stress disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 38, 319-345. [http://dx.doi.org/10.1016/S0005-7967\(99\)00123-0](http://dx.doi.org/10.1016/S0005-7967(99)00123-0)

Ehlers, A., Clark, D. M., Hackmann, A., McManus, F., & Fennell, M. (2005). Cognitive therapy for posttraumatic stress disorder: Development and evaluation. *Behaviour Research and Therapy*, 43, 413–431. <http://dx.doi.org/10.1016/j.brat.2004.03.006>

Erskine, R. G. (1997). *Theories and methods of an integrative transactional analysis: A volume of selected articles* (s.151–155). San Francisco: TA Press

Erskine, R. G. (1997). *Theories and methods of an integrative transactional analysis: A volume of selected articles* (s. 156–165). San Francisco: TA Press

Erskine, R. G. ve Moursund, J. (1988). *Integrative psychotherapy in action*. Newbury Park, CA: Sage.

Ferenczi, S. (1929). The principle of relaxation and neocatharsis, İçinde, M. Balint (Ed.), *Final contributions to the problems and methods of psycho-analysis* (s. 108–125). New York: Brunner/Mazel.

Hagenaars, M. A. ve Arntz, A. (2012). Reduced intrusion development after post-trauma imagery rescripting: An experimental study. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 43, 808–814.

Holmes, E. A. ve Mathews, A. (2005). Mental imagery and emotion: a special relationship? *Emotion*, 5, 489–497.

Holmes, E. A., & Mathews, A. (2010). Mental imagery in emotion and emotional disorders. *Clinical Psychology Review*, 30(3), 349–362.

Holmes, E. A., Mathews, A., Mackintosh, B., & Dalgleish, T. (2008). The causal effect of mental imagery on emotion assessed using picture-word cues. *Emotion*, 8(3), 395–409.

Hunt, M. ve Fenton, M. (2007). Imagery rescripting versus in vivo exposure in the treatment of snake fear. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 38, 329–344. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jbtep.2007.09.001>

Hunt, M., Bylsma, L., Brock, J., Fenton, M., Goldberg, A., Miller, R.,... Urgelles, J. (2006). The role of imagery in the maintenance and treatment of snake fear. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 37, 283–298. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jbtep.2005.12.002>

Hyman, I. E. ve Pentland, J. (1996). The role of mental imagery in the creation of false childhood memories. *Journal of Memory and Language*, 35(2), 101–117.

Johnson, J. G., Cohen, P., Chen, H., Kasen, S., & Brooks, J. S. (2006). Parenting behaviors associated with the risk for offspring personality disorder during adulthood. *Archives of General Psychiatry*, 63, 579–587.

Jung, C. G. (1960). The transcendent function. In *The collected works of C. G. Jung, Vol. 8: The structure and dynamics of the psyche* (s. 67–91). London: Routledge & Kegan Paul.

Krakow, B., Hollifield, M., Johnston, L., Koss, M., Schrader, R., Warner, T. D., ... Prince, H. (2001). Imagery rehearsal therapy for chronic nightmares in sexual assault survivors with posttraumatic stress disorder: A randomized controlled trial. *Journal of the American Medical Association*, 286, 537–545. <http://dx.doi.org/10.1001/jama.286.5.537>

Lazarus, A. (1984). *In the mind's eye: The power of imagery in personal enrichment*. New York: Guilford.

Leuner, H. (1984). *Guided affective imagery: Mental imagery in short-term psychotherapy*. New York: Thieme-Stratton.

Nader, K. (2003). Re-recording human memories. *Nature*, 425, 571–572.

Pearson, J., Naselaris, T., Holmes, E. A. ve Kosslyn, S. M. (2015). Mental imagery: Functional mechanisms and clinical applications. *Trends in Cognitive Sciences*, 19(10), 590 –602.

Schacter, D. (1997). *Memory distortion: How minds, brains, and societies reconstruct the past*. Cambridge: Harvard University Press.

Smucker, M., Dancu, V. C., Foa, E. B. ve Niederee, L. J. (1995). Imagery rescripting: A new treatment for survivors of childhood sexual abuse suffering from posttraumatic stress. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 9, 3–17.

Stopa, L., Brown, M., & Hirsch, C. (2012). The effects of repeated imagery practice on self- concept, anxiety and performance in socially anxious participants. *Journal of Experimental Psychopathology*, 3, 223–242.

Thomas, A. K., Hannula, D. E. ve Loftus, E. F. (2007). How self-relevant imagination affects memory for behaviour. *Applied Cognitive Psychology*, 21(1), 69–88.

Van der Wijngaart, R. (2021). *Imagery Rescripting: Theory and Practice*. West Sussex: Pavilion Publishing and Media

Wheatley, J., Brewin, C. R., Patel, T., Hackmann, E. A., Wells, A., Fisher, P., Myers, S. (2007). ‘I’ll believe it when I can see it’: imagery rescripting of intrusive sensory memories in depression. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 38, 371–385. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jbtep.2007.08.005>

Young, J. E., Klosko, J. ve Weishaar, M. E. (2003). *Schema therapy: A practitioner's guide*. New York: Guilford.